

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne a
právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural and
legal relations

Ročník XVII | Volume XVII

3/2019

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 3/2019, ročník XVII.
Journal of International Relations 3/2019, Volume XVII.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic

Tel.: 00421 2 6729 5471

E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

 Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

 Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR	University of Malaya, Malaysia
 Doreen BEKKER	Rhodes University, South Africa
 Alexandru BURIAN	Moldavian Association of International Law, Moldova
 Eva CIHELKOVÁ	Pan-European University, Slovakia
 Alan V. DEARDORFF	University of Michigan-Ann Arbor, USA
 Attila FÁBIÁN	University of West Hungary, Hungary
 Tatiana FILOSOFOVA	NRU Higher School of Economics, Russia
 François GEMENNE	University of Liège, Belgium
 Otmar HÖLL	University of Vienna, Austria
 Edward H. HUIJBENS	University of Akureyri, Iceland
 María Teresa INFANTE Caffi	University of Chile, Chile
 Siti Rohaini Binti KASSIM	University of Malaya, Malaysia
 LI Hsi-Mei	Chinese Culture University, Taiwan
 Klavdij LOGOŽAR	University of Maribor, Slovenia
 Stanislav MRÁZ	College Danubius, Slovakia
 Rebecca NEUMANN	University of Wisconsin-Milwaukee, USA
 Jan OSTOJ	Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
 Hakan G. SICAKKAN	University of Bergen, Norway
 Karol SORBY	University of Economics in Bratislava, Slovakia
 František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Pavel ŠTURMA	Charles University in Prague, Czech Republic
 Chong-Ko Peter TZOU	Tamkang University, Taiwan
 Harun UÇAK	Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey
 Jolita VVEINHARDT	Vytautas Magnus University; Sports University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Vydavateľ / Publisher: Ekonomická univerzita v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

 JORDÁNSKO VE STÍNU NÁSIROVSKÉHO EGYPTA: ÉRA KRÁLE AL-HUSAJNA PROF. PHDR. EDUARD GOMBÁR, CSc. _____	169
 DIVERGENCIE V NEMECKO-POESKEJ BILATERÁLNEJ KOOPERÁCII STANISLAVA BRAJERČIKOVÁ – DOC. PHDR. ZDENĚK KRÍŽ, PH.D. _____	188
 VPLYV SANKCIÍ EÚ A USA VO VZŤAHU K RUSKU A IRÁNU NA OBCHODNÉ FINANCOVANIE DR. HABIL. EVA JANČIKOVÁ, PHD. _____	210
 LÉČEBNÉ METODY S VYUŽITÍM KMENOVÝCH BUNĚK A MEZINÁRODNÍ OCHRANA DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ SANDRA BROŽOVÁ. _____	224
 LENKA FOJTÍKOVÁ: COMPLIANCE ČÍNY S WTO – JAK ČÍNA DODRŽELA MNOHOSTRANNÉ OBCHODNÍ ZÁVAZKY A JAK USILOVALA O ZÍSKANÍ STATUSU TRŽNÍ EKONOMIKY DR. HABIL. JUDR. KATARÍNA BROCKOVÁ, PHD. _____	245
INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	250
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV	252

Content

 JORDAN IN THE SHADOW OF NASSERIST EGYPT: RULE OF AL-HUSAIN EDUARD GOMBAR _____	169
 DIVERGENCE IN GERMAN-POLISH BILATERAL COOPERATION STANISLAVA BRAJERCIKOVA – ZDENEK KRIZ _____	188
 IMPACT OF EU AND US SANCTIONS AGAINST RUSSIA AND IRAN ON TRADE FINANCE EVA JANCIKOVA _____	210
 STEM CELLS TREATMENT METHODS AND INTERNATIONAL INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION SANDRA BROŽOVÁ _____	224
 LENKA FOJTIKOVA: CHINA’S COMPLIANCE WITH THE WTO – CHINA’S ADHERENCE TO MULTILATERAL TRADE COMMITMENTS AND ITS EFFORTS TO ACHIVE THE STATUS OF MARKET ECONOMY KATARINA BROCKOVA _____	245
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	250
GUIDE FOR AUTHORS	252

JORDÁNSKO VE STÍNU NÁSIROVSKÉHO EGYPTA: ÉRA KRÁLE AL-ḤUSAJNA

JORDAN IN THE SHADOW OF NASSERIST EGYPT: RULE OF AL-ḤUSAIN

*Eduard Gombár*¹

Cílem této studie je analyzovat vnější faktory a mechanismy, jež vedly k destabilizaci jordánské monarchie v prvním období vlády krále al-Ḥusajna, jenž nastoupil na trůn v květnu 1953. Jordánsko se záhy dostalo do orbity arabské politiky, kterou formoval egyptský prezident ʿAbd an-Nāṣir po svržení monarchie. Ukončení britské okupace Egypta, suezská krize a válka v říjnu 1956, sjednocení Egypta a Sýrie v únoru 1958, jakož i svržení monarchie v Iráku v červenci 1958 inspirovaly jordánské politiky a důstojníky. O tom svědčila jordánská krize od propuštění generála Glubba z čela Arabské legie v březnu 1956, přes vytvoření levicové vlády v říjnu 1956 a pokusy o převrat v dubnu 1957. K další destabilizaci došlo v souvislosti s aktivizací palestinského národního hnutí a založením Organizace pro osvobození Palestiny v červnu 1964. Jordánsko bylo zataženo do šestidenní války v červnu 1967, jež skončila izraelskou okupací Západního břehu Jordánu. Radikální složky palestinského hnutí odporu vytvářením „státu ve státě“ ohrožily územní celistvost Jordánska i monarchii samotnou. Střet mezi palestinskými partyzány a jordánskou armádou vyvrcholil v jordánské občanské válce v září 1970 a v červenci 1971, jež skončila odchodem OOP do Libanonu. Hāšimovská monarchie obnovila svou plnou svrchovanost nad východním břehem Jordánu.

¹ Prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc., Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky, Praha 1, Celetná 20, eduard.gombar@ff.cuni.cz

Autor je historik Blízkého východu a mezinárodních vztahů, arabista, islamolog a diplomat. Absolvoval studium dějin-filozofie-arabštiny na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde je od roku 1977 akademickým pracovníkem, v letech 2004–14 byl ředitelem Ústavu Blízkého východu a Afriky. Od roku 2016 působí též na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů v Praze. Publikoval monografie *Revolučně demokratické strany na Blízkém východě* (1986), *Úvod do dějin islámských zemí* (1994), *Moderní dějiny islámských zemí* (1999), *Dramatický půlměsíc* (2001), *Kmeny a klany v arabské politice* (2004) *Kmeny a klany v arabském Maghribu* (2007), *Dějiny Egypta* (2009), *Dějiny Iráku* (2013) a *Dějiny Libye* (2015), připravuje *Dějiny Sýrie, Libanonu a Jordánska*.

Klíčová slova: Jordánské hášimovské království; král al-Husajn; Arabská legie; Organizace pro osvobození Palestiny; šestidenní válka 1967; jordánská občanská válka 1970–71

The aim of this article is analysis of external factors that led to destabilization of Jordan monarchy in the first period of rule of king al-Ḥusain, who was crowned in May 1953. Jordan soon became involved into the Arab politics, which was formulated by Egyptian president 'Abd al-Nāṣir after overthrow of monarchy. Termination of British occupation of Egypt, Suez crisis and war in October 1956, union of Egypt with Syria in February 1958, and overthrow of Iraqi monarchy in June 1958 inspired Jordanian politicians and army officers. Jordanian crisis began after dismissal of General Glubb from Arab Legion in March 1956. It continued with creation of leftist government in October 1956 and unsuccessful military coup in April 1957. Another destabilization of Jordan kingdom was connected with activation of Palestinian national movement and establishment of Palestinian Liberation Organization in June 1964. Jordan was involved into the Six-Day War in June 1967, which resulted in Israeli occupation of West bank of Jordan. Radical elements of Palestinian resistance movement menaced Jordanian territorial integrity by creating a "state in the state". Confrontation between Palestinian *fedayeens* and Jordanian army culminated in Jordanian civil war in September 1970 and July 1971. After PLO moved to Lebanon, Hashemite Kingdom of Jordan restored its full sovereignty over the eastern bank of river Jordan.

Key words: Hashemite Kingdom of Jordan; King Hussein; Arab Legion; Palestine Liberation Organization; Six-Day War 1967; Jordanian Civil War 1970–71

JEL: F51, Y80

1 Úvod

Území východně od řeky Jordán zdánlivě nemělo předpoklady k vytvoření samostatného státního útvaru. Jeho strategická poloha, zpočátku zejména bránící wahhábovské expanzi z Arabského poloostrova, však tuto situaci změnila. Příležitosti se chopil hášimovský emír 'Abdallāh, druhorozený syn mekkánského šarīfa al-Ḥusajna II., a za britské podpory budoval Zajordánský emírát jako základnu pro své další ambice vyjádřené v neúspěšném projektu Velké Sýrie. Při formování jordánské státnosti sehrála významnou roli Arabská legie, jež se stala nejkvalitnějším arabským vojenským útvarem a svůj potenciál prokázala v britsko-irácké válce a při syrsko-libanonském tažení v roce 1941. Zajordánský emír dovedl z této angažovanosti na straně Britů vytěžit politický kapitál, získat formální nezávislost a královský titul. Kontroverzní angažovanost krále 'Abdallāha v palestinské otázce, která vyvrcholila v dubnu 1950 anexí Západního břehu řeky Jordán a východního Jeruzaléma a vyhlášením Jordánského hášimovského království, vedla k úspěšnému atentátu na krále v pátek 20. července 1951 před vchodem do mešity al-Aqṣā v Jeruzalémě.

Přestože se ʿAbdallāh dlouho netěšil z plodů svého politického úsilí, vytvořil předpoklady pro rozvoj jordánské státnosti (Gombár, 2018).

Cílem této studie je analyzovat vnější faktory a mechanismy, jež vedly k destabilizaci jordánské monarchie v prvním období vlády krále al-Ḥusajna v letech 1953–1971. Při zpracování tématu byly použity standardní metody historické práce založené na chronologickém a částečně věcném přístupu.

2 POČÁTKY VLÁDY KRÁLE AL-ḤUSAJNA

Po atentátu na krále ʿAbdallāha I. nastoupil na jordánský trůn jeho nejstarší syn král Ṭalāl bin ʿAbdallāh (1909–1972). Byl vlastencem známým svými protibritskými postoji a zároveň proslul svými konflikty s otcem. Údajně trpěl schizofrenií a v době otcovy smrti byl na léčení ve Švýcarsku. Britové upřednostňovali neoblíbeného druhého ʿAbdallāhova syna prince Nājifa (1914–1983), nicméně americká diplomacie se postavila za Ṭalāla. Po svém návratu do ʿAmmānu byl 6. září 1951 korunován. Funkci premiéra zastával zkušený politik palestinského původu Tawfiq Abū al-Hudā (1895–1956). Dne 6. února 1952 vstoupila v platnost nová liberální Ústava, která posilovala roli Parlamentu (*Madžlis al-umma*), složeného ze Senátu (*Madžlis al-aʿjān*) a Poslanecké sněmovny (*Madžlis an-nuwwāb*). Vzhledem ke zhoršujícímu se zdravotnímu stavu byl však král Ṭalāl dne 11. srpna 1952 sesazen z trůnu ve prospěch svého nejstaršího syna al-Ḥusajna. Poté se uchýlil do Istanbulu, kde také zemřel (Sorby 2005, s. 118; Lunt 1989, s. 6–15).

Král al-Ḥusajn bin Ṭalāl (1935–1999, vládl 1953–1999) se narodil 14. listopadu 1935 v ʿAmmānu. Vzdělání získal na Victoria College v egyptské Alexandrii, na Harrow School v Londýně a na Královské vojenské akademii v Sandhurstu. Dne 20. července 1951 byl přítomen atentátu na svého děda krále ʿAbdallāha I. a sám byl zasažen kulkou, která se však smekla po medaili na jeho uniformě. Vlády se ujal 2. května 1953, když dovršil věk 18 let podle muslimského kalendáře. Nový král byl obratným, pružným a moderním politikem, osobně statečným, jenž holdoval rychlým autům a letadlům. Byl skvělý diplomat, schopný získávat si přátele, skromný a neokázalý, podařilo se mu zajistit si respekt mezi beduínskými kmeny, jež zůstávaly věrnou oporou monarchie. Podobně jako jeho děd věřil ve zvláštní poslání dynastie Hāšimovců (Salibi 1993, s. 177–182). Byl celkem postupně čtyřikrát ženatý a měl jedenáct dětí. První manželkou byla v letech 1955–1957 vzdělaná sestřenic princezna Díná bint ʿAbd al-Ḥamīd (*1929). V letech 1961–1972 byla druhou manželkou Angličanka Antoinette Avril Gardiner (princezna Munā al-Ḥusajn, *1941). Další manželka ʿAljāʾ Bahāʾ ad-Dīn Ṭūqān (1948–1977) zahynula při letecké nehodě a čtvrtou manželkou se roku 1978 stala královna vdova Nūr al-Ḥusajn (Līzā Nadžīb al-Ḥalabī, *1951). Následníkem trůnu byl až do roku 1962 jmenován králův mladší bratr princ Muḥammad bin Ṭalāl (*1940).

První vládu sestavil králův přítel Fawzī al-Mulqī (1910–1962), původem z Irbidu, jenž se pokusil o liberální reformy. Od 30. let až do roku 1958 však jordánským vládám dominovaly nadále čtyři konzervativní politické osobnosti. Ibrāhīm Hāšim (1878–1958), Samīr ar-Rfīā'ī (1901–1965) a Tawfiq Abū al-Hudā byli palestinského původu, zatímco Sa'īd Paša al-Mufīī (1898–1989) byl vůdcem čerkeské komunity.

Al-Ḥusajnovy pokusy o liberalizaci selhávaly, neboť byly omezeny na úzký okruh profesionálních politiků. V této době se formovaly hlavní fundamentalistické i sekulární politické strany. Muslimské bratrstvo (*Džam'īyat al-ichwān al-muslimīn*), jež uznávalo legitimitu hāšimovské dynastie, bylo registrováno roku 1946 jako „dobročinná společnost“ a roku 1953 jako „organizovaná skupina“. Islámská fundamentalistická Strana islámského osvobození (*Ḥizb at-taḥrīr al-islāmī*), založená v Jeruzalémě v roce 1953, působila především mezi Palestinci na území Jordánska (Gombár 2002, s. 88–90). V roce 1948 byla založena Jordánská komunistická strana (*Al-ḥizb aš-šujū'ī al-urdunnī*), do níž v červnu 1951 vstoupili palestínští komunisté za Západního břehu. Generálním tajemníkem se stal Fu'ād Naṣṣār (1914–1976) z Nazaretu, jenž byl záhy až do roku 1956 vězněm. Komunisté do voleb kandidovali pod názvem Národní fronta (*Al-džabha al-waṭanīya*). Již v roce 1951 nezávislý poslanec 'Abdallāh ar-Rimāwī (1920–1980), původem z vesnice z okolí Rāmallāhu, založil v Karaku jordánskou odnož Socialistické strany arabské obrody (Baas, *Ḥizb al-ba'th al-'arabī al-ištirākī*). Vlastenecký politik Sulajmān Paša an-Nābulusī (1908–1976) pocházel z as-Saltu, vystudoval práva na Americké univerzitě v Bejrútu a zapojil se do státní administrativy jako ministr a velvyslanec v Londýně. V létě 1954 založil Národní socialistickou stranu (*Al-ḥizb al-waṭanī al-ištirākī*) a stanul v jejím čele. Opoziční strany požadovaly zrušení britsko-zajordánské spojenecké smlouvy z března 1948, odchod britských vojsk a hospodářské reformy.

Většina Palestinců, kteří se stali jordánskými občany, se odmítala vzdát své palestinské identity. Mladší generace Palestinců navíc považovaly monarchii za anachronismus. Oficiální palestinská reprezentace byla úzce vázána na Ligu arabských států se sídlem v Káhiře. V čele Nejvyššího arabského výboru (*Al-ladžna al-'arabīya al-'uljā*) stál nadále neblaze proslulý velký jeruzalémský muftí Hādždž Amīn al-Ḥusajnī (1897–1974), jenž zdůrazňoval, že „*Nejvyšší arabský výbor je jediným zákonným představitelem palestinského lidu*“ (Shemesh 1988, s. 28), a vysílal své zástupce na Valná shromáždění OSN. Po nepřátelské kampani v egyptském tisku se v srpnu 1959 rozhodl odejít z Káhiry do exilu v Libanonu. Jeho stoupenci neuznávali ani stát Izrael, ani Jordánské království a požadovali nezávislý palestinský stát v hranicích bývalého britského mandátu. Nezávisle na oficiální palestinské reprezentaci se postupně formovalo palestinské hnutí odporu. Na předválečnou panarabskou Ligu národní akce navázalo Hnutí arabských nacionalistů (*Ḥarakat*

al-qawmījīn al-'arab), jež založil absolvent Americké univerzity v Bejrútu Dr. Džúrdž (George) Ĥabaš (1926–2008), přezdívaný „al-Ĥakīm“ (lékař), původem z řeckoortodoxní rodiny z Lyddy. Útok izraelské armády na vesnici Qibja, kde bylo 14. října 1953 zabito 53 vesničanů včetně žen a dětí, vyvolal v zemi vlnu protestů a demonstrací a odhalil neúčinnost britsko-zajordánské spojenecké smlouvy.

Nespokojenost rostla i v jordánské armádě, neboť arabští důstojníci nesli s nelibostí britské vrchní velení. Velkou inspirací republikánské části důstojnického sboru byly čtyři syrské převraty v březnu, srpnu a prosinci 1949 a listopadu 1951. Svržení egyptské monarchie hnutím Svobodných důstojníků v červenci 1952 a zejména požadavek evakuace britské armády z Egypta se setkaly u jordánských důstojníků se značným ohlasem. V Jordánsku se formovala organizace Svobodných důstojníků podle egyptského vzoru, jež požadovala „*arabizaci*“ (*ta'rīb*) důstojnického sboru. Britsko-egyptská smlouva o evakuaci vojenské základny v Suezu z října 1954 vedla ke zvýšení strategického významu Jordánska pro zachování britské přítomnosti na Blízkém východě. Britové udržovali své základny v 'Ammānu a Mazraqu a prostřednictvím britských důstojníků kontrolovali též Arabskou legii.

3 JORDÁNSKÁ KRIZE 1955–1958

Britská přítomnost v Jordánsku se ve světle vývoje v Egyptě jevila jako anachronismus. Pokus o vytvoření Bagdádského paktu (Irák, Turecko, Velká Británie, Pákistán a Írán) v lednu a únoru 1955 se setkal s ostrým nesouhlasem arabských nacionalistů (Gombár – Pecha 2013, s. 442–444; Hurewitz 1956, s. 390–391; *Dokumenty* 1963, s. 208–210). Král al-Ĥusajn se ocitl v obtížné pozici a váhal, zda má vstoupit do Bagdádského paktu. Jako Ĥāšimovec inklinoval ke svým bratrancům v Bagdádu, nemohl si však zároveň proti sobě popudit egyptského vůdce Gamála 'Abd an-Nāšira (1918–1970). Britové, kteří podmiňovali jakoukoli finanční podporu právě vstupem Jordánska do paktu, poslali koncem května do 'Ammānu na jednání s králem al-Ĥusajnem náčelníka imperiálního generálního štábu generála sira Geralda Tempera (1898–1979), jež vysoce hodnotil roli generála Glubba (Wróblewski 2018, s. 49–50). Generál Temper přijel do 'Ammānu znovu v prosinci a Egyptané tam ve stejnou dobu vyslali maršála 'Abd al-Ĥakīma 'Āmira (1919–1967) a plukovníka Anwara as-Sādāta (1918–1981) (Dann 1989, s. 27). Když byla 15. prosince 1955 jmenována nová vláda, v jejímž čele stanul přívrženec Bagdádského paktu generál Hazzā' Barakāt al-Madžālī (1917–1960), následovaly násilné protimonarchistické demonstrace. Ty byly sice razantně potlačeny Arabskou legií, probritská vláda však musela podat demisi. Král al-Ĥusajn informoval britského velvyslance, že za stávajících okolností je vstup Jordánska do Bagdádského paktu nemožný.

Král al-Ĥusajn se nakonec rozhodl obětovat britského generála. Dne 1. března 1956 byl generál John Bagot Glubb (1897–1986) zbaven velení Arabské legie (*Al-*

fajlaq al-'arabī, Al-džajš al-'arabī, Arab Legion) a vyhoštěn ze země společně s dalšími britskými důstojníky.² Novým velitelem byl dočasně jmenován generál 'Abd al-Qādir Paša al-Džundī. Arabská legie se transformovala v Jordánské ozbrojené síly (*Al-quwwāt al-musallaha al-urdunnīja*), přičemž policejní síly z ní byly vyčleněny. Byla prohloubena „*arabizace*“ důstojnického sboru, která upřednostňovala vzdělané nacionalistické důstojníky pocházející z měst (*ḥaḍarī*), zatímco beduínské důstojníci (*badawī*) se ocitli na vedlejší koleji. To způsobovalo napětí mezi oběma důstojnickými skupinami. Náčelníkem generálního štábu se 24. května 1956 stal generál 'Aī Paša Abū Nawwār (1925–1991). Pocházel z prominentního klanu z města as-Salt, jeho matka byla čerkeského původu. Od roku 1946 byl důstojníkem Arabské legie, v letech 1952–1955 působil jako vojenský přidělenec v Paříži a poté se stal pobočníkem krále. Britové tento vývoj nesli se značnou nelibostí. Egypt, Sýrie a Saúdská Arábie nabídly Jordánsku finanční pomoc ve výši britské pomoci. Král al-Ḥusajn však začal zároveň sondovat, zda by Spojené státy nemohly poskytnout Jordánsku vojenskou pomoc namísto Velké Británie. Američané však zůstávali pasivní, neboť považovali Jordánsko za britský protektorát.

Zanedlouho po propuštění Glubba král al-Ḥusajn rozpustil parlament a vyhlásil svobodné parlamentní volby. Fakticky byly legalizovány opoziční strany: Národní socialistická strana, jordánská strana Baas i Jordánská komunistická strana pod názvem Národní fronta. Volby se konaly 21. října 1956 v době, kdy vrcholila suezská krize v Egyptě. Opozice zvítězila, neboť do 40členného parlamentu (po 20 křeslech za východní a západní břeh Jordánu) bylo zvoleno 11 národních socialistů, 4 muslimští bratři, 3 komunisté, 2 baasisté a 1 islámský fundamentalista. K nim se připojili ještě dva „*nezavislí*“ poslanci.

Dne 27. října 1956 Sulajmān an-Nābulusī sestavil novou vládu, v níž ar-Rimāwī zaujal post ministra zahraničních věcí a ministrem zemědělství se stal komunist z Nābulusu 'Abd al-Qādir as-Šālih. Dva dny po vzniku nové jordánské vlády vypukla suezská válka.³ Král al-Ḥusajn sympatizoval s Egyptem a na jordánském teritoriu byly rozmístěny syrské, irácké a saúdské jednotky v Irbidu, u ropné stanice H-3 a v 'Aqabě. Britové se zavázali, že útoky proti Egyptu nepovedou z britských základů v Jordánsku. Premiér an-Nābulusī se 27. listopadu vyslovil pro vojenskou spolupráci s Egyptem a Sýrií (Wanner 2011, s. 76).

² Arabská legie byla založena roku 1923 pod velením britských důstojníků. Roku 1939 se velitelem stal generál J. B- Glubb (Gombár 2018, s. 281–283).

³ Suezská válka byla zahájena 29. října 1956 izraelským útokem na Egypt, po němž následovaly britsko-francouzské letecké útoky a pozemní operace. Negativní postoj Spojených států a Sovětského svazu způsobil zastavení operace (Bareš – Veselý – Gombár 2009, s. 573–584).

Americká reakce v podobě Eisenhowerovy doktríny z 5. ledna 1957⁴ napomohla králi al-Ḥusajnovi řešit složitou vnitropolitickou situaci ve svůj prospěch. Dne 13. března 1957 byla jednostranně ukončena platnost britsko-jordánské smlouvy. Od této chvíle se však cesty krále a vlády rozcházely. Zatímco král chtěl zachovat pevný a na Západ orientovaný nezávislý stát, an-Nābulusīho stoupenci viděli perspektivu v úzkém spojení s panarabským ‘Abd an-Nāširem, přičemž králi měly zůstat pouze reprezentativní funkce. Král al-Ḥusajn zahájil protiútok veřejným odsouzením komunismu. An-Nābulusī však králův tah nepostřehl, neboť se považoval za arabského nacionalistu. Poté, co jordánský velvyslanec v Damašku 25. března prohlásil, že Jordánsko „*se těší na návrat do své vlasti Sýrie*“ (Dann 1989, s. 50), ministr zahraničí ar-Rimāwī vzkázal do Káhiry, že odmítá Eisenhowerovu doktrínu, a premiér an-Nābulusī oznámil, že vláda hodlá uznat Čínskou lidovou republiku a navázat diplomatické vztahy se Sovětským svazem, rozhodl se král k akci. Dne 10. dubna 1957 donutil vládu an-Nābulusīho k demisi. Král pověřil umírněného národního socialistu ‘Abd al-Ḥaīma an-Nimra (1895–1966) sestavením nové vlády, v níž se stal ministrem zahraničí baasista Munīf ar-Razāáz (1919–1984). Vládla pouhé tři dny.

Krise mezitím kulminovala. Pád an-Nābulusīho vlády se stal signálem pro nacionalistické důstojníky jordánské armády. Dne 13. dubna 1957 se údajně generál ‘Alí Abū Nawwār postavil do čela neúspěšného pokusu o převrat. Král al-Ḥusajn se razantně opřel o podporu loajálních beduínských důstojníků a čerkeskou osobní gardu, jež začal stahovat do ‘Ammānu. Generál Abū Nawwār se pokusil ovládnout armádní tábor az-Zarqā’, odkud se chystal pochod dvou praporů na ‘Ammān. Král se osobně vydal do tábora, kde promlouval k vojákům. Po svém návratu do hlavního města donutil Abū Nawwāra k odchodu ze země. Ten přes Sýrii emigroval do Egypta, kde zůstal 10 let. Vzápětí uprchl exministr ar-Rimāwī, jakož i Abū Nawwārův nástupce generál Saltī ‘Aī al-Ḥijjārī. An-Nimrova vláda padla (Wanner 2011, s. 80–82).

Novým náčelníkem generálního štábu byl jmenován představitel beduínské frakce důstojníků generál Ḥābis al-Madžālī (1914–2001), od roku 1965 maršál. Král al-Ḥusajn svou obratnou diplomacií získal jednoznačnou podporu Saúdské Arábie i Spojených států, kde Bílý dům 27. dubna 1957 prohlásil, že „*nezávislost a celistvost Jordánska je životně důležitá*“ pro americké zájmy (Dann 1989, s. 62), přestože Jordánsko nepřijalo Eisenhowerovu doktrínu. Opoziční síly do Nābulusu svolaly na protest Národní kongres (*Al-mu’tamar al-waṭanī*), jenž podpořil myšlenku federace Jordánska se Sýrií a Egyptem a vyzval ke generální stávce. Následovaly demonstrace

⁴ Eisenhowerova doktrína poskytovala americkou finanční a vojenskou pomoc zemím Blízkého východu ohroženým šířením komunismu a panarabismu. Byla použita zejména během občanské války v Libanonu, kde se 15. července 1958 vylodila americká námořní pěchota.

v 'Ammānu a na Západním břehu. Dne 25. dubna 1957 byl vyhlášen výjimečný stav (*idāra 'urfīja*) a rozpuštěny všechny politické strany.

V důsledku dubnové krize Spojené státy v Jordánsku evidentně převzaly roli Velké Británie, jejíž poslední jednotky odešly ze země 6. července 1957. Americký Smíšený blízkovýchodní plánovací výbor (*Joint Middle East Planning Committee*), který dbal na uplatňování Eisenhowerovy doktríny, dospěl k závěru, že případné svržení al-Ḥusajna v důsledku egyptské a syrské podvratné činnosti by mohlo přivést Jordánsko pod komunistickou kontrolu, což by mimořádně poškodilo americké zájmy. V případě domácí podvratné činnosti je třeba pomoci současným vládám v Jordánsku a Libanonu, přičemž v Libanonu by zasáhly americké jednotky a v Jordánsku jednotky britské (Dann 1989, s. 83–84). Král stabilizoval vnitropolitickou situaci pomocí vojenské vlády. V červnu 1957 byla odhalena údajná angažovanost egyptského vojenského přidělence v 'Ammānu v pokusu „zavraždit členy královské rodiny a prominentní členy vlády.“ Egyptsko-jordánské vztahy se poté ocitly na bodě mrazu a na obou stranách se rozvinula propagandistická kampaň. V říjnu 1957 byly v 'Ammānu vyneseny relativně mírné rozsudky vojenského tribunálu nad účastníky dubnového pokusu o převrat, kteří údajně „plánovali donutit krále k abdikaci a zavraždit ho, pokud by odmítl“ (Dann 1989, s. 62).

V reakci na vznik Sjednocené arabské republiky mezi Sýrií a Egyptem byla z iniciativy krále al-Ḥusajna 14. února 1958 založena Arabská federace (*Al-itḥhād al-'arabī*) mezi Irákem a Jordánskem, která navazovala na „velkou arabskou revoluci“ (z roku 1916), jejíž věčné historické poslání zdělili synové a vnuci ḥidžázkého krále al-Ḥusajna bin 'Alīho (Chūrī 1988, s. 381). Počátkem června 1958 však došlo k další krizi, když byly odhaleny přípravy vojenského převratu pod vedením plukovníka Maḥmūda ar-Rusana, který byl v kontaktu s plukovníkem 'Abd al-Hamīdem as-Sarrādžem (1925–2013) v Damašku. Král al-Ḥusajn měl být zavražděn ve svém paláci. Měla být vyhlášena republika a Jordánsko mělo vstoupit do Sjednocené arabské republiky. Král al-Ḥusajn požádal iráckou vládu o vojenskou pomoc, která však vyústila v iráckou revoluci (Gombár – Pecha 2013, s. 463–467). Dne 14. července 1958 při převratu v Bagdádu byli zavražděni též jordánští členové federální vlády Ibrāhīm Hāšim a Sulajmān Paša Ṭūqān (1893–1958). Mállokdo věřil, že hāšimovský režim

v Jordánsku má naději na přežití. Král al-Ḥusajn se však okamžitě obrátil se žádostí o pomoc na americké a britské představitele. Dva prapory britských parašutistů byly 17. července rozmístěny na strategických místech v 'Ammānu a zůstaly v zemi tři měsíce.

4 JORDÁNSKO V LETECH 1958–1967

Král al-Ḥusajn se uvnitř země mohl opírat zejména o představitele paláce a zajordánských politických kruhů. Vlivnou probritskou skupinu tvořila královna matka Zajn aš-Šaraf (1916–1994), její bratr *šarīf* Nāšir bin Džamīl (1927–1979), Hazzāʿ Barakāt al-Madžālī a jeho bratranec generál Ḥābis al-Madžālī. Na Spojené státy se orientoval politik a několikanásobný premiér Samīr ar-Rifāʿī, generál Šādiq aš-Šaraʿ a zástupce náčelníka generálního štábu generál ʿĀkif bin Fājiz, syn Šajcha Mithqāla Paši bin Fājiz (1885–1967), náčelníka kmene Banū Šachr (Sorby 2018, s. 116, 123). Král ve své politice obětoval liberalizaci ve prospěch bezpečnosti a stability své chudé země. Mimořádný stav zůstal v platnosti, politické strany byly nadále zakázány.

Po červencové krizi 1958 byla v ʿAmmānu umístěna zvláštní delegace OSN v čele s italským diplomatem Pierem Pasquale Spinellim (1902–1983), která měla dohlížet na stabilitu v oblasti. Britské jednotky se stáhly 2. listopadu 1958. Bezpečnostní situace monarchie i její pozice v arabském světě však zůstávala vratká. K prvnímu incidentu došlo již 10. listopadu 1958, když bylo letadlo pilotované králem při přeletu nad Sýrií donuceno vrátit se do ʿAmmānu.

Král al-Ḥusajn se snažil vylepšit svou mezinárodně politickou pozici sedmítýdenní cestou do zahraničí, zahájenou počátkem března. První návštěva se uskutečnila na Tchaj-wanu, odkud pokračoval do Spojených států, kde byl 25. března přijat prezidentem Eisenhowerem. V polovině dubna navštívil Londýn a pak putoval do Španělska, Maroka, Turecka, Íránu, Etiopie, Keni, Ghany a Guiney (Sorby 2018, s. 119–122). Do ʿAmmānu se vrátil 2. května. Během královny nepřítomnosti došlo k protimonarchistickému spiknutí důstojníků v čele s generálem Šādiqem aš-Šaraʿ. Generál byl odsouzen k smrti, jeho trest však byl změněn na doživotí. Palác poté uvažoval o vojenské intervenci v Jordánsku a Sýrii, avšak těmto úvahám se z britské ani americké strany nedostalo podpory. Dne 29. srpna 1960 podlehl atentátu premiér Hazzāʿ al-Madžālī, považovaný za přívržence Bagdádského paktu. Výbuch časované nálože v psacím stole ho pohřbil v jeho úřadě společně s jedenácti vládními úředníky. Podezření padlo na palestinské aktivisty inspirované ze Sýrie.

V zahraniční politice zprvu dominovalo napětí s nāširovským Egyptem. Král al-Ḥusajn jako vůbec první arabský politik zaútočil 3. října 1960 na Valném zasedání OSN proti nāširovské Sjednocené arabské republice, již obvinil ze snahy „*ovládnout naši část světa*“ (Dann 1989, s. 112). Když Kennedyho administrativa, která nevěnovala problematice Blízkému východu zvláštní pozornost, začala přehodnocovat americké postoje k ʿAbd an-Nāširovi, král al-Ḥusajn začal počátkem roku 1961 usilovat o zlepšení vztahů s egyptským prezidentem. Nebylo ovšem překvapením, že král al-Ḥusajn okamžitě po převratu v Sýrii z 28. září 1961 podpořil nový

„separatistický režim“, jenž odtrhl Sýrii od náširovské Sjednocené arabské republiky. Teprve obnovení syrské nezávislosti znamenalo konec bezpečnostní hrozby ze severu.

Přestože se v říjnu 1961 konaly parlamentní volby do rozšířené 60členné sněmovny (po 30 křeslech za východní a západní břeh Jordánu), jordánská monarchie zůstávala autoritativním státem. Politické strany byly nadále zakázány. Nástup vlády Wašfiho at-Talla (1919–1971), jmenované 28. ledna 1962, znamenal počátek „moderního Jordánska“. At-Tall pocházel z Irbidu, byl absolventem Americké univerzity v Bejrútu. Proslul jako kompetentní, neúplatný a odvážný administrátor a diplomat, od prosince 1960 byl velvyslancem v Bagdádu (Robins 2004, s. 106–111). V jeho nové vládě nebyl žádný z bývalých ministrů. Premiér zahájil sérii administrativních reforem, přičemž hospodářská prosperita se stala prioritou. Země nebyla bohatá, od počátku 60. let však zažívala skromný, ale stabilní růst. Páteř ekonomiky tvořila těžba potaše a fosfátů, jakož i stavebnictví. V roce 1961 byla otevřena rafinérie poblíž města az-Zarqā'. Úspory Palestinců z oblasti Zálivu vyvolaly stavební boom v 'Ammānu a Jeruzalémě. Všeobecnou prosperitu posilovaly příjmy z turistiky do Svatých míst a archeologických památek v Petře. V 'Ammānu byla v roce 1962 založena Jordánská univerzita (*Al-džāmi'a al-urdunīja*), která se brzy prosadila mezi nejlepší univerzity na Blízkém východě. Sociálně slabé ovšem zůstávalo obyvatelstvo palestinských uprchlických táborů, masy nezaměstnaných ve městech a kočovní beduíni. Jordánsko bylo silně závislé na americké finanční pomoci pravidelně poskytované od roku 1957, jejíž oficiální část dosahovala výše 50 mil. USD ročně.

Jordánský král al-Ḥusajn se stal v této době pověstný svým velkorysým přístupem k oponentům. K první rozsáhlé amnestii došlo poté, co 30. ledna 1962 spatřil světlo světa prvorozený syn princ 'Abdallāh, budoucí jordánský král. V roce 1964 byli 'Aī Abū Nawwār, ar-Rimāwī a 'Abdallāh at-Tall (1918–1973) pozváni do vlasti z káhirského exilu. Po dvanácti letech byl propuštěn z vězení i generál Šādiq aš-Šara' a jmenován generálním ředitelem pasového úřadu.

Na scéně arabské politiky se král al-Ḥusajn iniciativně postavil na stranu Saúdské Arábie v podpoře monarchistů v Jemenu po převratu v září 1962. Když se však v listopadu 1962 pokusil poslat na pomoc jemenského imáma Muḥammada al-Badra (1926–1996) letku vojenských letadel, její velitel se dvěma piloty uprchl do Káhiry.

Baasistické převraty⁵ v Iráku a v Sýrii v únoru a březnu 1963 znamenaly pro jordánskou monarchii novou hrozbu, k níž přispívala i skutečnost, že palestinská mládež a intelektuálové se otevřeně stavěli proti jordánské monarchii. Po formálním

⁵ Baasistické hnutí vzniklo v Sýrii ve 40. letech 20. století a hlásalo myšlenku panarabismu, sjednocení všech Arabů ve společném státě (Gombár – Pecha 2009, s. 444–465, 473–478).

vyhlášení obnovené Sjednocené arabské republiky ze 17. dubna 1963 vypukly v jordánských městech rozsáhlé nepokoje. Po zásahu armády v Jeruzalémě a Nābulusu 20. dubna 1963, jenž si vyžádal 6 mrtvých a 30 raněných, král jmenoval do čela úřednické vlády svého prastrýce aš-Šarīfa Ḥusajna bin Nāšira (1902–1982). Přesto zámožní Palestinci oceňovali stabilitu, kterou hāšimovský režim přinášel. Spojené státy vydaly 22. dubna prohlášení, že další existence Jordánska jako „*samostatného státu*“ je důležitá pro stabilitu na Blízkém východě, avšak nezmínily explicitně „*hāšimovské království*“. Teprve v červnu se vrátily ke konzervativnějšímu postoji, podle něhož „*režim krále al-Ḥusajna zřejmě představuje nejlepší naději pro stabilitu Jordánska*“ (Dann 1989, s. 131–133). Zahraničně politické postoje ‘Ammānu se poté začaly měnit. V srpnu 1963 Jordánsko navázalo diplomatické styky se Sovětským svazem. Vedlejším produktem jordánské dubnové krize 1963 byla reakce izraelského generálního štábu, jenž vypracoval plán na obsazení západního břehu Jordánu. Král al-Ḥusajn se setkal s izraelským představitelem Ja’kovem Herzogem (1921–1972) v Londýně v září 1963, v květnu a prosinci 1964 a pak v Paříži v září 1965, kde jednal o citlivé otázce vod řeky Jordánu a Jarmūku (Sorby 2018, s. 384–384, 389, 392, 505). Tato otázka byla zvláště důležitá, neboť odklon vody na zavlažování Izraele by měl katastrofální důsledky pro jordánské zemědělství.

V lednu 1964 se král al-Ḥusajn zúčastnil káhirské konference hlav arabských států, svolané egyptským prezidentem ‘Abd an-Nāširem, která se zavázala překonat všechny rozpory tváří v tvář před izraelským nebezpečím a organizovat „*palestinský arabský lid, aby mohl splnit svou roli při osvobození své země a určení jejího osudu*“ (Chūrī 1988, s. 209). Král al-Ḥusajn posléze začal usilovat o dobré vztahy s prezidentem ‘Abd an-Nāširem a diplomatické vztahy mezi oběma zeměmi byly obnoveny. V červenci 1964 uznal republikánský režim v Jemenu a nabídl zprostředkování v jemenské občanské válce. V srpnu 1965 došlo k úpravě hranic se Saúdskou Arábií tak, že jordánské území bylo rozšířeno jižně od přístavu ‘Aqaba výměnou za pouštní oblasti poblíž údolí Wādī as-Sirḥān. Komplikovaná vnitropolitická situace přiměla krále, aby 1. dubna 1965 změnil následnictví. Namísto svého tříletého syna prince ‘Abdallāha byl následníkem trůnu jmenován králův nejmladší bratr princ al-Ḥasan bin Ṭalāl (*1947).

Mezitím se zaktivizovalo palestinské národní hnutí. Roku 1959 příslušníci palestinské diaspory v Zálivu z řad absolventů univerzit v Káhiře a Bejrútu založili organizaci *Fath*. Název vznikl z přehození začátečních písmen Palestinské hnutí národního osvobození (*Ḥarakat at-tḥhūr al-wṭanī al-filasṭīnī*). V čele stál stavební inženýr Jāsir ‘Arafāt (1929–2004), známý též jako Abū ‘Ammār, vlastním jménem Muḥammad ‘Abd ar-Ra’úf al-Qudwa al-Ḥusajní. Narodil se v Káhiře v prominentní palestinské rodině původem z Ghazzy. Na Káhirské univerzitě byl předsedou Všeobecného svazu palestinských studentů, v letech 1957–1960 pracoval v Kuvajtu.

Ozbrojená odnož *al-'Āsifa* (Bouře) provedla první bojovou akci 1. ledna 1965. V Sýrii vznikla roku 1961 Palestinská fronta osvobození (*Džabhat at-tħħūr al-filasťinīja*), v jejímž čele stál Aħmad Džibrīl (*1938). Za pomoci syrské strany Baas vznikla v září 1966 Avantgarda lidové osvobozenecké války (*Taāā'i' ħarb at-taħrīr aš-ša'bīja*), známá jako *aš-Šā'īqa* (Blesk). V čele stál Zuhajr Muħsin (1936–1979).

Prvotní iniciativa k oživení aktivit palestinského hnutí odporu vzešla roku 1959 paradoxně od iráckého diktátora Qāsima, jenž navrhl vytvoření svrchovaného palestinského státu, který by zahrnul celé území bývalého britského mandátu s tím, že prvním krokem by bylo jeho zřízení státu na Západním břehu a v pásmu Ghazzy (Dann 1989, s. 109, Pappé 2004, s. 164). Tak se palestinská otázka ocitla na jednání Rady Ligy arabských států v Káhiře v únoru 1959. Do čela oficiální palestinské reprezentace se postupně dostal Dr. Aħmad aš-Šuqajrī (1907–1980). Tento palestinský právník pocházel z 'Akky, studoval na univerzitě Cambridge, politicky byl spojen s Ĥādždžem Amīnem al-Ĥusajnīm a od roku 1946 byl členem Nejvyššího arabského výboru. V září 1963 se stal zástupcem Palestiny v Lize arabských států.

Na základě usnesení káhirského summitu z 13. ledna 1964 se dne 28. května 1964 sešla v hotelu Intercontinental v Jeruzalémě první Palestinská národní rada (*Al-madžlis al-waťanī al-filasťinī*) za účasti 422 delegátů. Byla přijata Palestinská národní charta (*Al-mīthāq al-waťanī al-filasťinī*), jež definovala Palestinu jako nedělitelný celek. Dne 2. června 1964 pak byla v Jeruzalémě založena Organizace pro osvobození Palestiny (OOP, *Munazzamat at-taħrīr al-filasťinīja*), jejímž předsedou se stal Aħmad aš-Šuqajrī. Vztahy krále al-Ĥusajna k palestinskému národnímu hnutí byly velmi delikátní, neboť se nehodlal vzdát své svrchovanosti nad územím jordánské monarchie na obou březích řeky Jordán. Pokud jde o vznik Organizace pro osvobození Palestiny, al-Ĥusajn jej podpořil osobní účastí na ustavujícím kongresu, avšak podmiňoval působení OOP spoluprací s Jordánskem a přísnou kontrolou její vojenské činnosti. Obával se totiž, že by aktivity OOP mohly ohrozit bezpečnost Jordánska ze strany Izraele. Ve snaze čelit ambicím výstředního aš-Šuqajrīho, jenž prohlásil OOP za „*revoluční organizaci*“, nechal král al-Ĥusajn v září 1965 uzavřít kanceláře OOP v Jeruzalémě a aš-Šuqajrī se musel přesunout do Ghazzy. Král poté pozval do Jordánska konkurenční organizaci *Fatħ*, která pak mezi červnem a říjnem 1966 provedla 14 operací proti Izraeli z jordánského území.

Jordánsko bylo nevyhnutelně vtaženo do arabsko-izraelského konfliktu. Dne 13. listopadu 1966 došlo k izraelskému odvetnému útoku na vesnici as-Sammū' v oblasti Hebronu, což se stalo předehrou šestidenní války. Angažovanost krále al-Ĥusajna v konfliktu vyvrcholila 28. května 1967 vstupem Jordánska do třístranné aliance s Egyptem a Sýrií a uzavřením egyptsko-jordánské obranné dohody 30. května. Aš-Šuqajrī se vrátil z Káhiry do 'Ammānu al-Ĥusajnovým letadlem.

5 NÁSLEDKY ŠESTIDENNÍ VÁLKY A JORDÁNSKÁ OBČANSKÁ VÁLKA 1970–1971

Vlastní šestidenní arabsko-izraelská válka proběhla ve dnech 5. až 10. června 1967 a skončila katastrofální porážkou arabských armád. Bojové operace byly zahájeny v pondělí 5. června 8.45 hod. káhirského času mohutným leteckým úderem, který během tří hodin zničil většinu egyptských letadel na zemi. Do večera bylo zničeno také jordánské letectvo a silně oslabeno syrské letectvo. Na jordánské frontě v 11.00 překročila jordánská armáda linii příměří a obsadila sídlo komise OSN. Nejvýznamnější bojovou událostí se stala bitva o Jeruzalém, zahájená 5. června ve 23.00 izraelskou dělostřeleckou přípravou. Hlavní útok na staré město začal 7. června v 8.30. Jordánská vojska, která zůstala bez posil, se stahovala z města. Izraelští vojáci dorazili ke Zdi nářků v 10.00 hodin. Mezitím probíhaly boje na Západním břehu Jordánu. Izraelské jednotky 5. června v 17.00 překročily na severu linii příměří směrem na město Džanīn, Nābulus byl ovládnut 6. června večer. Dne 7. června pak izraelské jednotky postupovaly k třem mostům přes řeku Jordán a záhy byl obsazen celý Západní břeh. Téhož dne ve 20.00 Jordánsko i Izrael přijaly výzvu OSN k uzavření příměří (Herzog 2004, s. 211–229). Na egyptské frontě 8. června Izraelci dorazili k Suezskému průplavu. Poté ve dnech 9. a 10. června následovaly úspěchy na syrské frontě obsazením Golanských výšin. Válka skončila 10. června v 18.30 izraelského času.

Arabské státy svolaly ve dnech 29. srpna až 1. září 1967 do Chartúmu čtvrtou konferenci hlav arabských států, jež vyhlásila nepružný a dogmatický arabský princip „trojí negace“, známý jako „*ani mír, ani jednání, ani uznání Izraele.*“ Dalším významným diplomatickým krokem bylo schválení rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 242 z 22. listopadu 1967, jež poskytovala právní základ k řešení konfliktu. Dokument měl kompromisní charakter, objevily se nejasnosti a nedostatečná určitost formulací anglického textu. Rezoluci přijaly Egypt, Jordánsko a Izrael. Syřané a Palestinci rezoluci odmítly z důvodu redukce palestinské otázky na problém uprchlíků (*Dokumenty* 1977, s. 527–528, 530).

Po prohrané šestidenní válce se palestinské národní hnutí radikalizovalo (Landa 2016, s. 125–133). Vůdcové palestinských organizací, jejichž role v průběhu šestidenní války byla mizivá, dali najevo, že hodlají převzít zodpovědnost za osvobození Palestiny jakožto představitelé palestinského odboje (*muqāwama*) či palestinské revoluce (*thawra*) (Sorby 2018, s. 741). V prosinci 1967 na základě Hnutí arabských nacionalistů, které se po neúspěchu panarabské myšlenky přiklonilo k svérázně interpretovanému marxismu, vznikla v Damašku Lidová fronta osvobození Palestiny (LFOP, *Al-džabha aš-ša'bīja li-tahrīr Filasṭīn*). Vůdcem se stal „asijský marxista-leninista“ Dr. Džūrđž Ḥabaš, jenž za hlavního nepřítele považoval imperialismus a hlásil se k ozbrojeným akcím a terorismu. V roce 1968 se od LFOP odštěpila Lidová fronta osvobození Palestiny – všeobecné velitelství (LFOP – VV,

Al-džabha aš-ša'bīja li-tahrīr Filasṭīn - al-qijāda al-'amma), jejímž vůdcem se stal Aḥmad Džibrīl. V únoru 1969 se z LFOP vyčlenila také Lidová demokratická fronta osvobození Palestiny (LDFOP, *Al-džabha aš-ša'bīja ad-dímuqrāṭīja li-tahrīr Filasṭīn*), jejímž vůdcem byl Nājif Ḥawátma (*1938), jordánský křesťan z as-Saltu. V dubnu 1969 byla iráckými baasisty založena Arabská osvobozenecská fronta (*Džabhat at-tahrīr al-'arabīja*), v čele stál 'Abd al-Wahháb al-Kajjālī (1938–1981).

Zároveň se upevnilo postavení organizace *Fath*, která se roku 1967 připojila k Organizaci pro osvobození Palestiny a stala se největší frakcí ve Výkonném výboru OOP. V prosinci 1967 byl aš-Šuqajrī donucen odstoupit, do čela OOP byl nejprve zvolen Jaḥjā Ḥammūda (1908–2006). Prestiž palestinského hnutí odporu vzrostla po bitvě u al-Karāmy 21. března 1968. Izraelská jednotka o síle 15 tisíc mužů překročila řeku Jordán a zaútočila na opevněný tábor organizace *Fath*. Zasáhla jordánská armáda a izraelští vojáci se odpoledne začali stahovat. Palestinci však připisovali vítězství zejména bojovníkům (*fidā'ijūn*) organizace *Fath* (Sorby 2018, s. 742–744). Od 4. února 1969 nastoupil do čela Organizace pro osvobození Palestiny Jāsir 'Arafát.

Král al-Ḥusajn počátkem dubna 1968 v Káhiře jednal s egyptským prezidentem a v květnu 1968 v Londýně s izraelským ministrem zahraničí Abba Ebanem (1915–2002). Ten dal najevo, že mírová smlouva bude podepsána, až Jordánsko postoupí Izraeli část Západního břehu a východní Jeruzalém (Shlaim 2008, s.279–280). K dalšímu setkání došlo v září 1968 opět v Londýně. V březnu 1969 jordánský král navštívil Washington, kde se setkal s novým americkým prezidentem Richardem Nixonem (1913–1993). Spojené státy následně přišly s diplomatickou iniciativou, známou jako Rogersův plán, který byl připraven již 9. prosince 1969 a opět se objevil v červnu 1970 jako „druhý“ Rogersův plán. Podle něho měly být zastaveny válečné akce, aby byla vytvořena klidná atmosféra pro jednání na základě rezoluce RB č. 242. Dne 23. července 1970 egyptský prezident 'Abd an-Nāšir plán veřejně přijal. Po dvou dnech se připojilo rovněž Jordánsko a po dvou týdnech také Izrael. Proti Rogersovu plánu se postavila Sýrie a zejména Palestinci (Smith 2001, s. 313–318). V Káhiře následně bylo 29. července 1970 zastaveno vysílání palestinské rozhlasové stanice *Ṣawt al-'Arab* (Hlas Arabů).

Po bitvě u al-Karāmy začali z Libanonu a Sýrie do Jordánska přicházet další palestínští bojovníci, kteří záhy destabilizovali bezpečnostní situaci v zemi a stali se „státem ve státě“. Radikální složky palestinského hnutí odporu, zejména LFOP v čele s Ḥabašem, hlásaly tezi, že „*cesta do Tel Avivu vede přes 'Ammān*“ (Kerr 1971, s. 143). V únoru 1970 jordánský ministr vnitra vydal zákaz nošení zbraní ve městech a nařídil registraci všech vozidel. Bezpečnostní situace se však nadále zhoršovala a počátkem července došlo k vážným střetům mezi jordánskou armádou a palestinskými partyzány. Rogersův plán tento vývoj urychlil. Dne 1. září palestínští ozbrojenci zaútočili na krále a jeho doprovod při cestě na letiště.

Důsledkem radikalizace palestinských organizací byla jordánská občanská válka, proslulá jako „černé září“ (*ajlūl al-aswad*). Dne 6. září se Lidová fronta osvobození Palestiny pokusila o únos čtyř letadel s rukojmími a požadovala propuštění palestinských bojovníků z věznic v Izraeli a Západní Evropě. Dvě unesená letadla přistála na letišti Dawson Field u města az-Zarqā', zatímco třetí letadlo dorazilo do Káhiry a po vystoupení cestujících bylo vyhozeno do povětří. Čtvrtý pokus byl zmařen v Londýně. Dne 9. září na letišti Dawson Field přistálo čtvrté letadlo s pasažéry. K požadavkům se připojila též organizaci *Fath*. Nakonec byla rukojmí 12. září propuštěna a všechny tři stroje vyhozeny do vzduchu. Dne 15. září palestínští partyzáni ovládli město Irbid, kde vyhlásili lidovou vládu (Lunt 1989, s. 131–133; Sorby 2018, s. 753–754).

Dne 16. září král al-Ḥusajn vyhlásil mimořádný stav, vojenskou vládu sestavil generál palestinského původu Muḥammad Dāwūd al-‘Abbāsī (1914–1992) a vrchním velitelem byl jmenován maršál Ḥābis al-Madžālī. Následujícího dne armáda vstoupila do hlavního města a následovalo 9 dní bojů, kdy 25 000 palestinských ozbrojenců stálo proti 60 až 75 tisícům jordánských vojáků. Ztráty činily 3650 mrtvých a 11 500 zraněných Palestinců, jordánské ztráty činily 537 mrtvých (Kerr 1971, s. 150). Jordánští zpravodajci odhadovali celkový počet partyzánů na 52 000. Irácké jednotky o síle 25 tisíc mužů nezasáhly (Lunt 1989, s. 135). Dne 20. září 1970 byly přes jordánskou hranici poblíž Irbidu poslány syrsko-palestinské pozemní jednotky. Armáda vedená generálem Ḥāfiẓem al-Asadem (1930–2000) s tímto postupem zásadně nesouhlasila, a proto tankům nebyla poskytnuta podpora syrského letectva. Důsledkem bylo, že syrské jednotky utrpěly od jordánské armády porážku (Lunt 1989, s. 139–141; Dallas 1999, s. 137–138; Shlaim 2008, s. 323–330).

Egyptský prezident ‘Abd an-Nāšir vynaložil obrovské úsilí k řešení jordánského konfliktu. Byla vedena jednání v Káhiře, která byla uzavřena 25. září dohodou mezi králem al-Ḥusajnem a palestinským vůdcem ‘Arafātem. Usmiřujícím gestem krále bylo 26. září jmenování nového předsedy prozatímní vlády, jímž se stal Aḥmad Ṭūqān (1903–1981), jordánský politik palestinského původu. Dohoda o příměří byla mezitím ještě upřesňována a podepsána 27. září 1970. Tím skončila první etapa jordánské občanské války. Egyptský prezident ‘Abd an-Nāšir však byl zcela vyčerpán a po infarktu náhle odpoledne 28. září 1970 zemřel.

Po uklidnění situace král al-Ḥusajn 28. října 1970 jmenoval předsedou vlády Waḥfī at-Talla. Tento politik byl původně velkým sympatizantem Palestinců. Po roce 1968 však dospěl k závěru, že palestinské organizace odporu zneužívají jordánské pohostinnosti. Přestože byl založením liberál, postavil se do čela kabinetu, který zcela zlikvidoval politickou a organizační základnu palestinského hnutí odporu na území Jordánska.

Dne 13. října 1970 byla podepsána další dohoda s Jāsirem ‘Arafātem, která potvrdila královi kontrolu nad svým státem. Palestiňští partyzáni byli vyzváni, aby zlikvidovali své základny, bylo jim zakázáno nosit zbraně a objevovat se v uniformách na veřejnosti. Pouze v ‘Ammānu bylo dovoleno vůdcům palestinských organizací ponechat si ozbrojenou ochranu. Zároveň byla vyhlášena amnestie, která umožnila propuštění všech zajatých palestinských bojovníků a návrat Ḥabaše a Ḥawātmy do Jordánska, pokud budou jednat v rámci Organizace pro osvobození Palestiny.

Oba vůdcové však obnovili své útoky proti jordánskému režimu. Následovala druhá etapa jordánské občanské války. V březnu 1971 zahájila jordánská armáda ofenzívu proti zbývajícím palestinským bojovníkům a vytlačila je z Irbidu. Dne 6. dubna 1971 král al-Ḥusajn nařídil Organizaci pro osvobození Palestiny, aby odsunula ozbrojené partyzány z ‘Ammānu a rozmístila je v lesnatých pahorcích mezi Džarašem a ‘Adžlūnem. Palestinské bojůvky však z nových pozic pokračovaly v útocích na hlídky jordánské armády.

Dne 13. července 1971 zahájila jordánská armáda konečný útok proti partyzánům v ‘Adžlūnské pahorkatině. Ofenzíva byla ukončena 18. července (Lunt 1989, s. 149). Množství palestinských bojovníků padlo v boji, další část uprchla. Bylo zajato kolem 2000 Palestinců, jimž pak bylo umožněno odejít do Sýrie. Asi 200 bojovníků přešlo řeku Jordán a vzdalo se Izraelcům. Následujícího dne Organizace pro osvobození Palestiny přestala v Jordánsku existovat a přesunula se do Libanonu. Hāšimovská monarchie obnovila svou plnou svrchovanost nad východním břehem Jordánu.

Premiér Wašfī at-Tall dopltil na vyhnání palestinských organizací z Jordánska svým životem. Dne 21. listopadu 1971 byl v Káhiře před hotelem Sheraton zavražděn komandem palestinské teroristické Organizace Černé září (*Munazzamat ajlūl al-aswad*). O měsíc později jordánský velvyslanec v Londýně Zajd ar-Rifā‘ī (*1936) o vlasek unikl smrti, když se jeho automobil dostal do husté palby z automatických zbraní.

6 ZÁVĚR

Předložená studie analyzovala vnější faktory a mechanismy, jež vedly k destabilizaci jordánské monarchie v prvním období vlády krále al-Ḥusajna v letech 1953–1971. Jordánsko se záhy dostalo do orbitu arabské politiky, kterou formoval egyptský prezident ‘Abd an-Nāšir. Ukončení britské okupace Egypta, suezská krize a válka v říjnu 1956, sjednocení Egypta a Sýrie v únoru 1958, jakož i svržení monarchie v Iráku v červenci 1958 inspirovaly jordánské politiky a důstojníky a vedly k destabilizaci monarchie. K další destabilizaci došlo v souvislosti s aktivizací palestinského národního hnutí. Jordánsko bylo nevyhnutelně zataženo do šestidenní války v červnu 1967, jež skončila izraelskou okupací Západního břehu Jordánu.

Radikální složky palestinského hnutí odporu vytvářením „státu ve státě“ ohrožily územní celistvost Jordánska i monarchii samotnou. Střet mezi palestinskými partyzány a jordánskou armádou vyvrcholil v jordánské občanské válce v září 1970 a v červenci 1971, jež skončila odchodem Organizace pro osvobození Palestiny do Libanonu. Hāšimovská monarchie tak obnovila svou plnou svrchovanost nad východním břehem Jordánu.

Král al-Ḥusajn se i po vyhnání Organizace pro osvobození Palestiny z Jordánska snažil o smířlivá gesta vůči Palestincům. Vážným problémem zůstávala otázka Západního břehu. Z hlediska mezinárodního práva se jednalo o jordánské území okupované Izraelem, a tudíž palestinští Arabové ze Západního břehu zůstávali nadále jordánskými občany. Organizace pro osvobození Palestiny v listopadu 1973 posílila svou pozici, když byla arabskými státy uznána za *"jediného zákonného představitele palestinského lidu"*. Po vyhnání palestinského vedení z Bejrútu v srpnu 1982 obnovili palestinští představitelé kontakty s jordánským králem. V únoru 1985 palestinský vůdce 'Arafāt nabídl králi 'Ammánskou dohodu, která potvrzovala princip konfederace. Dohodu však odmítly radikální palestinské organizace a diskuse mezi Palestinci a Jordánskem byly ukončeny v únoru 1986. Po vypuknutí první *intifādy* v prosinci 1987 král al-Ḥusajn akci Palestinců oficiálně podpořil. Nakonec se 31. července 1988 vzdal nároků Jordánska na Západní břeh.

Vnitropolitická situace v Jordánsku vykazovala nebývalou stabilitu. Daní ovšem bylo potlačení parlamentarismu v letech 1974–1988. Teprve formální ukončení jordánské nároku na Západní břeh umožnilo králi obnovit parlamentní život v zemi a na jaře 1991 byla schválena Národní charta. Hāšimovská monarchie se soustředila na hospodářský rozvoj vlastního zajordánské území a prožívala boom v době irácko-iránského konfliktu 1980–1988. V krizi a válce v Zálivu 1990–1991 se Jordánsko snažilo prostředkovat. Po skončení války se však připojilo k mezinárodním sankcím proti Iráku a v době embarga ekonomicky profitovalo jako tranzitní země do Iráku.

Král al-Ḥusajn se výrazným způsobem zasadil o přijetí izraelsko-jordánské mírové smlouvy podepsané 26. října 1994. Zemřel dne 7. února 1999. Králův bratr korunní princ al-Ḥasan byl krátce před jeho smrtí zbaven následnictví a na trůn usedl al-Ḥusajnův nejstarší syn jako král 'Abdallāh II. Jordánsko z roku 1999 bylo stabilním a vcelku prosperujícím arabským státem, jenž si uchoval trvalé místo na mapě Blízkého východu.

Problematika destabilizace arabských států v důsledku vnějších faktorů a mechanismů je stále vysoce aktuální i v dnešních mezinárodně politických vztazích na Blízkém východě, o čemž v poslední době svědčí zejména destabilizace Libye po svržení diktatury al-Qadhāfīho a občanská válka v Sýrii za vlády prezidenta Baššāra al-Asada.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. BAREŠ, L. – VESELÝ, R. – GOMBÁR, E. (2009): *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství LN, 2009. 832 s. ISBN 978-80-7106-971-3.
1. DALLAS, R. (1999): *King Hussein. A Life on the Edge*. London: Profile Books, 1999. ISBN 1-86197-147-8.
2. DANN, U. (1989): *King Hussein and the Challenge of Arab Radicalism. Jordan, 1955–1967*. Oxford: Oxford UP, 1989. ISBN 0-19-507134-4.
3. *Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu* (1963). Praha: MZV, 1963.
4. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky. III* (1977). Praha: Svoboda, 1977.
5. GOMBÁR, E. – PECHA, L. (2013): *Dějiny Iráku*. Praha: Nakladatelství LN, 2013. ISBN 978-80-7422-249-8.
6. GOMBÁR, E. (2002): Islamistické organizace v Sýrii, Jordánsku a Libanonu. In: *Mezinárodní vztahy*, 2002, roč. 37, č. 3, s. 84-97.
7. GOMBÁR, E. (2004): *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0895-2.
8. GOMBÁR, E. (2018): Jordánská monarchie ve stínu Britského impéria: éra krále 'Abdalláha I. In: *Mezinárodní vztahy*, 2018, roč. 16, č. 3, s. 271-291.
9. HERZOG, Ch. (2004): *Arabsko-izraelské války*. Praha: Nakladatelství LN 2004. ISBN 978-80-7106-954-6.
10. HUREWITZ, J. C. (1956): *Diplomacy in the Near and Middle East. Volume II: A Documentary Record 1914–1956*. Princeton: Van Nostrand, 1956.
11. CHŮRĪ, J. (1988): *Mašārī' al-waḥda al-'arabīja 1913–1987: wathā'iq* (Projekty arabské jednoty 1913–1987: dokumenty). Bajrūt: Markaz dirāsāt al-waḥda al-'arabīja, 1988.
12. KERR, M. (1971): *The Arab Cold War. Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals 1958–1970*. Oxford: Oxford UP, 1971. ISBN 0-19-501475-8.
13. LANDA, R. G. (2016): *Istorija Jordanii XX vek*. Moskva: Nauka, 2016. ISBN 978-5-89282-631-0.
14. LUNT, J. (1989): *Hussein of Jordan. A Political Biography*. London: Macmillan, 1989. ISBN 0-688-06498-1.
15. PAPPE, I. (2004): *A History of Modern Palestine: One Land, Two Peoples*. Cambridge: Cambridge UP, 2004. ISBN 0-521-55632-5.
16. ROBINS, Ph. (2004): *A History of Jordan*. Cambridge: Cambridge UP, 2004. ISBN 0-521-59895-8.
17. SALIBI, K. (1993): *The Modern History of Jordan*. London: I. B. Tauris, 1993. ISBN 1-85043-610-X.
18. SHEMESH, M. (1988): *The Palestinian Entity 1959–1974: Arab Politics and the PLO*. London: Frank Cass, 1988. ISBN 0-7146-3281-3.
19. SHLAIM, A. (2008): *Lion of Jordan. The Life of King Hussein in War and Peace*. London: Allen Lane, 2007. ISBN 1400078288.
20. SMITH, Ch. (2001): *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents*. Boston: Bedford/St. Martins, 2001. ISBN 0333914422.

21. SORBY, K. R. (2005): *Arabský východ (1945–1958)*. Bratislava: VEDA, 2005. ISBN 80-89104-77-0.
22. SORBY, K. R. (2018): *Arabský východ (1958–1970)*. Bratislava: VEDA, 2018. ISBN 978-80-89607-65-5.
23. WANNER, J. (2011): *Ve stínu studené války. Střední východ v letech Eisenhowerovy doktríny 1956–1960*. Praha: Nakladatelství LN, 2011. ISBN 978-80-7422-094-4.
24. WRÓBLEWSKI, B. (2018): John Bagot – A Friend of Arabs or Agent of Imperialism? In: *Rocznik orientalistyczny*, 2018, roč. 82. č. 1, s. 26-54.

DIVERGENCIE V NEMECKO-POLSKEJ BILATERÁLNEJ KOOPERÁCII

DIVERGENCE IN GERMAN-POLISH BILATERAL COOPERATION

Stanislava Brajerčíková¹, Zdeněk Kříž²

Nemecko-poľské vzťahy sú formované rôznymi fázami evolúcie, ovplyvnenými tak negatívnymi historickými skúsenosťami, ako aj politickým a ekonomickým vývojom v Európe. Z dôvodu rozdielov v národných záujmoch, ako aj v pozíciách oboch štátov v NATO a EÚ, je možné sledovať zásadné diskrepancie v ich bilaterálnej kooperácii. Článok má za cieľ identifikovať hlavné sporné body v nemecko-poľských záujmoch nielen výlučne na bilaterálnej úrovni, ale aj na úrovni multilaterálnej v rámci európskych záležitostí. Článok sa pokúsi odpovedať na hlavnú výskumnú otázku: „Správa sa Nemecko voči Poľsku v definovaných oblastiach kooperácie ako ideálna civilná mocnosť?“³

Kľúčové slová: utečenecká kríza, energetická spolupráca, otázky minulosti, Východné partnerstvo

German-Polish relations have undergone various phases of evolution, influenced both by negative historical experiences and political and economic developments in Europe. Due to differences in national interests and the positions of the two countries in Europe and Nato, some discrepancies do appear in the course of their cooperation. This article identifies the main disputed issues in German-Polish relations linked with both European policy and purely bilateral matters stemming from the context of the negative experiences of World War II. The article then attempts to answer the primary research question: “In defined areas of cooperation, does Germany treat Poland as an ideal civilian power?”

¹ Mgr. Stanislava Brajerčíková. Department of International Relations and European Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Joštova 10 602 00 Brno, Czech Republic, e-mail: brajercikovastanislava@gmail.com

² Assoc. Prof. PhDr. Zdeněk Kříž, Ph.D., Department of International Relations and European Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Joštova 10 602 00 Brno, Czech Republic, e-mail: zkriz@fss.muni.cz

³ This paper was supported by the specific research project VaV Perspektivy evropské integrace v kontextu globální politiky (MUNI/A/1025/2018).

Key words: refugee crisis, security, energy cooperation, questions of the past, Eastern Partnership
JEL: F55, R50

1 INTRODUCTION

When analysing the bilateral relations between Poland and Germany, the wider European context must be considered. Since Poland's EU integration, changes can be observed in German-Polish cooperation, in consequence of the different expectations and interests of the two partners. On the one hand, the influence of international events, such as the Iraq war, is manifest; on the other, the roles of the two central European countries have undergone a profound change. By integrating into the EU and Nato, Poland assumed the role of an equal partner to Germany, having abandoned the role of an applicant for support, as had typically been the case throughout the 1990s during Poland's political and economic transformation, when the country aspired to become a member of trans-Atlantic organisations (Malinowski 2013). Germany probably underestimated Poland and its different, particular interests that stem from its geographical position. It lies on the EU's periphery, close to Russia and other countries that emerged out of the former Soviet Union, notably Ukraine. At the same time, Germany and Poland sought to project their relationship as close, similar to that between Germany and France. But even the trilateral cooperation of the "Weimar Triangle" did not confirm German-Polish relations as close (Reiter 2003). German-Polish cooperation is influenced not just by the European context, but by the foreign-policy priorities of the successive governments on both sides (Lada 2011),⁴ which have caused multiple issues in this relationship. Although relations improved when the two governments adopted a joint statement in 2011 on the twentieth anniversary of the German-Polish Treaty of Good Neighbourship and Friendly Cooperation (Malinowski 2013),⁵ multiple problems and disproportionalities persist.

⁴ As Gerhard Schröder's government came to office in Germany in the late 1990s, there was a renewed mistrust of Germany in Poland, especially due to fear that the concept of "Sonderweg", or separate path, was returning to Germany's foreign policy, a concept that led Germany to pursue its own national interests within the EU and to refuse to support the USA in the Iraq intervention. Poland responded by adopting a strictly disapproving approach towards negotiations concerned with the EU constitution. By contrast, under Prime Minister Donald Tusk Poland returned to the role of a responsible and constructive partner, active in negotiating financial and economic matters, as well as supporting deeper European integration. At that time the prevailing public opinion was that German-Polish cooperation in the EU was indispensable (Lada 2011).

⁵ The two partners pledged to improve the situation of Polish-born German citizens and Polish-speaking inhabitants of Germany. They also agreed to closer cooperation within European projects and initiatives, including full implementation of the Euro-Plus Pact and a strengthening of the Common Foreign and Security Policy and the Common Security and Defence Policy,

This article aims to identify the main issues in German-Polish cooperation, both those linked with European policy and the particular issues stemming from the context of the negative experiences of World War II. The article then attempts to answer the primary research question: “In defined areas of cooperation, does Germany treat Poland as an ideal civilian power?” Methodologically this analysis relies on the fundamental premises of the civilian power concept. Support for democratisation, good governance and dissemination of democratic principles and universal values are considered as the main characteristics of a civilian power. It is in the interests of such a power to cooperate with its partners in the military domain, not just regionally or bilaterally, but in particular multilaterally, within international organisations such as the UN, Nato and the EU. A civilian power is even willing to support the increase of its partners’ military capacities in order to maintain peace and stability. Military power can only be used in accordance with international law, as a measure of last resort, if every possible diplomatic attempt to resolve a conflict has proven ineffectual. In terms of the economy, a civilian power supports efficient structures and the market economy, and makes use of the benefits created by free trade. Hence it is in its interests to seek closer integration, helping to liberalise trade and remove trade barriers between partners (Maull 1999, Maull 2000, Kříž 2007, Kříž-Urbanovská 2014). Should be established that Germany’s political behaviour towards Poland does not correspond to the civilian power concept, two more concepts, namely a trade state⁶ and a middle power⁷ will be considered.

including increasing EU military capacities, and support for the European Neighbourhood Policy, with an emphasis on Eastern Partnership (Malinowski 2013).

⁶ A trade state is primarily oriented towards the affluence and prosperity of the country as a whole and especially its population, and this is prioritised in any foreign-policy disputes. As with a civilian power, it is in a trade state’s interest to resolve any conflict peacefully and to cooperate internationally on creating and maintaining peace. According to Michael Staack, the main rationale for such actions and for such a state’s interest in peaceful conflict resolution, in cooperation and in balancing the interests of various states through multilateral cooperation is the trade state’s awareness that trade and prosperity can be most consistently developed in a peaceful international environment, regionally as well as globally, but particularly in a world economic system based on liberal values and principles (Staack 2013, p. 1). Similarly scholarly literature encounters multiple arguments that confirm the primary interests of trade states and their efforts to liberalise trade and achieve an open economic environment, which should prevent any conflicts or wars (Mansfield- Pevehouse 2000, p. 2).

⁷ States are qualified as middle powers on the basis of either their capacities and capabilities, or their behaviours. Be that as it may, many authors agree that a middle power is located between a great power and a small state; it has at its disposal certain power, both material and non-material, that is greater than that of a small state but smaller than that of a great power. In consequence of this a middle power is unable to influence international relations on its own. Its power is insufficient to do that; rather, what is expected is that it would be able to establish itself in a regional context, where it can act as a dominant power, determining the relations between the actors of the region. The relative power ranking of a state is important for the

In order to identify the main disputes in the German-Polish cooperation and the German foreign policy behavior as well 35 interviews were conducted with German policy-makers as well as foreign and security policy experts. Ten out of the total number of interviews were conducted with members of the German Parliament (Bundestag) in the period between March and July 2015, ranging across a wide spectrum of German political parties. The remaining interviews were with members of the German and Polish foreign and security policy community, and were conducted in the period from October 2017 to September 2018. This group is represented by experts of the European Council on Foreign Relation Berlin, the German Institute for International and Security Affairs (SWP), the German Council on Foreign Relations (DGAP), the Peace Research Institute Frankfurt, Bundeswehr University Munich, the Konrad Adenauer Foundation Berlin, the Hanns Seidel Foundation Munich, Centre for Eastern Studies (OSW) and the Polish Institute of International Affairs (PISM).

2 THE MAIN POINTS OF DIVERGENCE IN GERMAN-POLISH RELATIONS

2.1 THE ENERGY POLICY

The energy issue is a critical aspect of German-Polish relations. It is linked with both the German concept of “*Energiewende*”, or energy transition, and with the differing positions the two countries take on European energy policy.

First we need to consider that Germany’s energy policy is based on support for renewable resources and a gradual retreat from nuclear power. Germany set itself the goal that “in the future energy mix, renewable resources will provide the greatest part” (Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie 2010, p. 3). Poland views “*Energiewende*” as contrary to its interests. Like other countries of the Visegrád Group, it supports renewable resources, but proposes that their share of the energy mix should be a minimum of 27%, whereas Germany strictly demands a minimum of 30% (Uken 2014). The two countries consider the proportion of renewable sources in the energy mix an important issue, as this is a matter of common agreement among EU member states; but in ensuring energy security, there are other energy sources that also play a key role, above all nuclear energy and coal, which particularly dominates Poland’s energy policy (Mišík 2013a). Poland is pushing for the constituents of the energy mix to be a matter solely for nation states (Records of interviews at the Centre for Eastern Studies (OSW) and the Polish Institute of International Affairs (PISM) 2018). According to Poland and its Central European partners, the energy mix must reflect national characteristics, which are key for ensuring energy security. Common

overall conceptualisation of a middle power: such a power adjusts its behaviour to the relative balance of power in the system (Gecelovsky 2009, Ungerer 2007, Cooper- Higgot- Nossal 1993, Cooper 2013).

rules governing the energy mix, as presented by Germany and others, are seen in Poland as pressure exerted by some EU member states not to use certain energy sources (Mišík 2013a). In its energy mix, Germany focuses on developing biofuels and wind power, thus creating pressure on Polish and Czech transmission networks. Germany's intention to shut down all its nuclear power plants by 2032 is narrowly linked with this. In terms of developing transmission networks, Germany's policy seems strongly one-sided and focused on promoting the country's own interests in implementing its "*Energiewende*" project; German policy is thus affecting its neighbours and other countries in Central Europe (Mišík 2013b).⁸

What is crucial in energy matters from the viewpoint of Poland and other three Visegrád Group countries is that an Energy Union is the chief goal of contemporary German foreign policy, and it might guarantee energy security on the European continent. The EU's Energy Union necessitates the unanimity of all member states and the EU must act as a joint negotiator with third parties, including Russia (Nosko-Thim 2011). Germany's fundamental vision is to provide sufficient energy interconnections between all EU members and to implement important energy projects that would guarantee the EU's independence from importing energy raw materials. The country emphasises in this context that energy diversification is needed.⁹ Despite this,

⁸ The development of transmission networks in Germany negatively influences its neighbouring countries, as theirs are overloaded largely by cross-border lines, which means greater losses in electricity transmission and hence a negative influence on the prices paid for electricity by domestic customers. Also, national transmission system operators are unable to perform agreed international electricity trades as their systems are overloaded. Several measures have been adopted to deal with the problems that arise, such as a compensation mechanism that applies at the EU level which, however, is insufficient. Acting under the influence of these negative externalities, Germany started bilateral talks with its neighbours, with the aim of establishing more efficient regulation of the amount of electricity allowed through the network, with advantages for both Germany and the Visegrád Group. A result of these negotiations was the construction of "phase-shifting transformers" at German borders, which are able to regulate the amount of electricity allowed through, and hence to protect the transmission networks. This was agreed by Germany and Poland. Together the Visegrád Group countries seek to achieve change and to exert pressure on Germany at the EU level. The Germans believe that the solution is further development of infrastructure, in particular, a "smart grid", which is better able to respond not just to the demand but also to the supply of energy (Mišík 2013b).

⁹ Germany's former foreign minister and current Federal President Frank-Walter Steinmeier sees the options for diversification in, on the one hand, a focus on other suppliers, notably Asian countries, and, on the other, in support for shale gas, which will increase the competitiveness of countries that have such reserves. The common energy policy has as its aim to mitigate tensions in energy relations between states by implementing a resistant contractual scheme interlinking supply, transit and consumer countries on the basis of exactly stipulated rules as well as a mechanism for resolving any potential situations of crisis and conflict. This should prevent the current use by certain countries (for example, Russia in the context of the

Germany is also the main advocate of constructing the Nord Stream 2 gas pipeline, arguing that this is a largely economic and not a political project, though most EU member states led by Central European countries – Poland in particular – see it as deeply political. With Nord Stream 2 operational, Russia’s Gazprom’s share of the German energy market would rise from 40% to 60%. Germany emphasises that the construction can only go ahead as long as Russia adheres to its commitment, namely that even after 2019 it would not stop supplies of gas to Central Europe via Ukraine. Germany rejects the criticism voiced by its European partners, who have argued that Nord Stream 2 would increase EU energy dependency on Russia, and that a European energy union would not be created (Bota- Krupa- Thumann 2016). Poland sees Nord Stream 2 as a threat to its energy security, which is linked to Ukraine’s energy security and risks to transit routes. The country calls for the diversification not just of energy routes but also of energy sources, relying again on cooperation with the USA, which is interested in exporting its gas to Europe. This means that in the further development and discussions of Nord Stream 2, the position taken by the USA will play a fundamental role, as the latter country could block the project and impose sanctions on European energy firms cooperating with Gazprom. Poland has also showed interest in closer cooperation with Denmark on the Northern Gateway gas pipeline project. In negotiations over halting the Nord Stream 2 project, Poland cannot rely on the support of other Central European countries, which are passive on this matter and seek other alternatives for diversification (Records of interviews at the OSW and the PISM 2018).

2.2 EASTERN PARTNERSHIP

Polish and German interests also diverge somewhat with respect to the Eastern Partnership project. The aim of the German government is to gain greater influence over Polish interests in the Eastern Partnership policy and its implementation within the EU framework, that is, to harmonise Poland’s geopolitical aspirations with the German position on the EU’s Eastern policy. To date, Germany has been inclined largely to support the Eastern Partnership project because thanks to its Eastern policy the EU can develop its capabilities to act beyond its borders and over and above what was previously possible (Węc 2009, p. 163).

Germany’s interest in stabilising the Eastern European region and the EU’s external border must be understood primarily with respect to the country’s export-oriented economy – that means with respect to a trade state, a position assumed by Germany vis-à-vis Eastern European countries. From Germany’s point of view, what is needed is the introduction of instruments of support for Eastern Partnership countries, including free-trade zones, agreements on deeper and more comprehensive

conflict in Ukraine) of energy and energy supplies as instruments to pursue their own political and foreign-policy objectives (Steinmeier 2014).

cooperation, the implementation of public administration reforms and the development of bilateral and multilateral cooperation with an emphasis on disseminating and sharing common values such as democracy, freedom and human rights. Germany welcomes the Eastern Partnership initiative – a product of Polish-Swedish cooperation – but key tasks in the region include, on the one hand, ensuring German economic prosperity in the region of Eastern Europe and South Caucasus by creating appropriate conditions there for trading with these countries, and, on the other, maintaining stable relations with Russia, which has its own specific position – and its own interests – in the region (Handl 2011, p. 375).

Germany is concerned that too much support for the Eastern Partnership project would be viewed negatively by Russia as an attempt: to exclude Russia from a privileged partnership with the EU; to prevent the signing of an exclusive Modernisation Pact; and especially to intervene in the Russian sphere of interest. The problem is that Chancellor Merkel's government lacks engagement and interest in Eastern policy (Meister 2011); some scholars have even described Germany's policy towards Eastern Partnership countries as passive.¹⁰ They recommend closer and stronger cooperation between Germany and Poland, the initiator of the Eastern Partnership project and currently its greatest advocate. A combination of Polish and German interests would improve the efficiency of actions so far implemented and would win support from other EU members for the project, as well as from the majority necessary for the successful formation of EU foreign policy (Meckel et al. 2012). However, Germany confirms the conservative modus of its foreign policy, seeking to avoid antagonism not just in its bilateral relations with Russia but also in EU-Russian relations. Germany is not interested in developing the Eastern Partnership to the extent of its six partner countries acquiring full EU membership; rather its primary interest in Eastern policy is to develop bilateral relations with countries in the region at a level that will bring significant political and economic benefits to Germany. Eastern European countries are attractive to Germany: for its exports and investment; for their economic growth and the growth of their domestic demand; for their cheap labour, geographical proximity and cultural links; and, last but not least, because German firms have improved their knowledge of the region and its specifics. Although

¹⁰ A similar scenario of German passivity unfolded at a 2015 Eastern Partnership summit in Riga, which was crucial in terms of articulating the aims of EU foreign policy towards Eastern European states. The summit examined Russia's aggressive policy in the region, specifically, the pressure exerted on Armenia not to sign an Association Agreement; the invasion and annexation of Crimea; the Russo-Ukrainian war in the Donbass; and also the prevailing instability in Moldova and the new foreign-policy orientation of Belarus. It was expected of Germany – currently the strongest European economy and EU leader in sanctions policy against Russia – to take the lead at the negotiations and push new political ideas into the EU's Eastern policy (Gressel 2015, pp. 5-7).

Eastern Europe is important for the German economy, from a political perspective one may expect that the country will oppose the region's full integration into the EU (Gotkowska 2010).

On the basis of the above we note that Germany plays a specific role in Eastern Partnership policy. In certain respects it acts as a middle power, as an agenda setter – for example, in negotiating the Minsk Agreement between Ukraine and Russia in a “Normandy format”, alongside France (Record of interview with a Konrad Adenauer Stiftung expert 2017, Record of interview with a Bundeswehr University professor 2018). But Germany also acts as a trade state, pursuing its own economic interests and seeking deeper economic cooperation with Eastern partners. Germany thus seeks to maintain the status quo in European neighbourhood policy (Pond-Kundnani 2015).

In Poland a different approach can be observed, since the creation of this initiative in EU foreign policy has been a Polish priority since 2003. At that time, the EU did not have a clear policy towards its new eastern neighbours and in 2003 the European neighbourhood policy was only in the first stage of its development; hence it was apparent that by acceding to the EU Poland would be able to fill this vacuum. Poland was also aware that it could use EU foreign policy to enlarge its own influence both in the Union and among its eastern neighbours, by assuming the role of an expert on the East and a promoter of democracy. It has been able to make use of external conditions – the Orange Revolution, the war in Georgia, the conflict over gas supplies and the Ukrainian crisis – to establish closer relations with the former Soviet republics, providing support for the transformation processes unfolding in these countries with the ultimate goal of their full integration into the EU. Although Poland's engagement in Eastern policy has been undeniable, progress has been slow, for multiple reasons. First, sufficient support from other European partners, notably Germany and France, was absent; Germany emphasised the development of the “Black Sea Synergy” initiative, started in 2007, while France focused on its Union for the Mediterranean project, aiming for closer cooperation with the EU's southern neighbours. Second, pressures both internal and external to which the EU had to respond – the rejection of the Lisbon Treaty by France and the Netherlands; budget problems; efforts to maintain geopolitical stability and security on the European continent, including balancing the powers and spheres of influence of the EU and Russia; the threat of increased migration from Eastern Partnership countries; the risks of changes to borders; and increasing internal crime – all led to reticence in the EU's position towards the Eastern dimension of its neighbourhood policy. Third, Poland failed to present a clear, constructive and strategic vision of Eastern policy and of its own role in its implementation, in consequence of which the foci of such a policy were limited to its two chief aims, that is, support for democratisation and transformation of the Eastern

neighbours. Last but not least, Poland itself faced pressures; on the one side, from Russia and the latter country's rejection of European countries' engagements in Georgia and Ukraine; on the other, from its European partners, who expected Poland to act as an agenda setter for Eastern Partnership policy, to make use of its experience with democratisation and transformation processes and to apply this experience successfully in Eastern European states. Close and strong relations with Eastern partners, as well as historical and cultural links, complicated Poland's task of balancing its EU commitments with support for Eastern European countries in the process of their democratisation (Kaminska 2014, pp. 141-147).

The question today is to what extent will the changes in Poland's political direction influence its interest in supporting the Eastern Partnership project? So far it seems that Poland remains committed to the project, viewing it as a success of EU foreign policy. Warsaw has long strongly supported the democratisation and Europeanisation of Eastern European states, with the stabilisation of the region and security guarantees being the main factors of Polish engagement (Plachciak-Zielinska 2015). Taking into consideration the specific forms of Polish cooperation with Eastern European countries, we note efforts in developing bilateral relations, as well as multilateral relations within the EU, in the following areas: improvements to democracy and governance; better border management; agricultural and rural development; and entrepreneurship initiatives. Multilateral cooperation is based on joint projects, funded by international organisations which provide development grants, specialised institutions and programmes (Record of interview with a programme worker of the research institute of the German Association for International Affairs 2015).¹¹

As far as the implementation of the Eastern Partnership policy by Poland and Germany is concerned, it is true that the two countries share an interest in developing favourable relations between the EU and Eastern European countries; but the problem remains of the degree of engagement of the two countries in Eastern policy, as well as the inability of European states hitherto to find a suitable strategy for stabilising the

¹¹ Specific projects in Armenia and Azerbaijan are focused on supporting disadvantaged groups, environmental protection and agricultural and rural development. In Belarus, support is also given to disadvantaged groups as well as independent media, civil society initiatives, youth and education. In Georgia, the programme focuses on disadvantaged groups, regional development, strengthening of public administration and local government, while in Moldavia and Ukraine, support is focused on public safety, protection of borders, regional development, small and medium-sized enterprises, job creation and, similarly to Georgia, strengthening public administration and local government. Poland has kept its role of a leading international donor for development targets in Eastern Partnership countries (Record of an interview with a programme worker of the research institute of the German Association for International Affairs 2015).

different political systems in Eastern Europe, for their democratisation and for strengthening economic relations (Malinowski 2013, p. 92). Eastern policy is an area in which potential close and deep German-Polish cooperation ought to be realised most conspicuously and consistently. However, the present developments in relations between the two countries, as well as the presence of more serious problems at the European and international levels, does not suggest that clear-cut joint solutions will be found for Eastern Partnership policy, nor that cooperation between Germany and Poland in this area will become closer.

2.3 SECURITY

Security and defence are other areas in which the differing Polish and German positions and views are apparent. This is largely linked with their differing views of what the security issues are, and a misunderstanding on the part of Germany of Poland's demands in the context of threats and hazards.

These differences are due to the two countries' geographic positions in Europe and their perception of security threats and risks. On the one hand, we have a Germany surrounded by stable, democratic states, in which the risk of major domestic political change is minimal (Malinowski 2013). Nor does Germany feel threatened by more distant influences such as Russia's aggressive policy or the unstable situations in the Middle East or Africa (Gotkowska 2018, p. 12); as such it refuses to strengthen the presence of Nato or US military units in Europe. Rather, Germany is concerned with internal threats, such as terrorism and cyber terrorism, increasing cross-border crime and uncontrollable migration flows (Malinowski 2013). On the other hand, we have a Poland surrounded by unpredictable Eastern European countries and Russia's unclear foreign-policy direction, in consequence of which Poland primarily relies on enhanced security and defence cooperation in Nato, and hence consents to a greater presence of US and Nato units. Crucial for Poland is close cooperation in Nato's Eastern Flank, seen as proof of reinforced collective defence in the East under Nato's patronage. In this context, Central European countries agreed to locate the Multinational Division North East (MNDNE) HQ in Elblag, Poland; this should improve Nato's ability to implement collective defence measures on the Eastern Flank (Visegrad Group 2017). Poland has become the main US ally on the Eastern Flank, as shown by the presence of around 5,000 US soldiers on Polish territory as part of rotating, mixed tactical units and air force units. These come under the American European Deterrence Initiative and USA-led combat group that are part of Nato's deterrence policy. Poland demonstrates its ambition to have close and strong relations with the USA by increasing its capacities and by participating in combat operations by the global anti-Isis coalition led by the USA to stabilise the Middle East (Gotkowska 2018, pp. 14-15).

These factors also influence the degree of Poland's engagement in European security and defence policy initiatives, such as the Pesco (Permanent Structured Cooperation) project, of which Germany was an initiator. Pesco is a source of contradictory Polish and German positions. Germany follows largely political aims in implementing the project, emphasising its continuous, reticent position on using military means to resolve conflicts and crises.¹² From Germany's viewpoint, Pesco was a success in that a relatively unambitious format was negotiated for cooperation that has political importance without entailing any agreement to fulfil strictly military commitments (Gotkowska 2018, p. 18).

Poland was very sceptical of Pesco from the very beginning; fearing Russian aggression, the country is eminently interested in strengthening collective defence and reforming Nato structures. Thus it has joined only two Pesco programmes, "Military Mobility" (in which Germany is the leading country) and "European Secure Software-defined Radio" (ESSOR), in which both countries participate. From the Polish perspective, Pesco is advantageous for developing military capacities largely within the framework of crisis management operations. It is beneficial to the defence industries of the largest participating states and focuses on threats and challenges from Europe's southern neighbours, not from the East which is what matters to Poland (Gotkowska 2018, p. 11).

Poland also has demands that diverge from Germany's views on the "Framework Nations" concept, proposed by Germany in 2013 and adopted by Nato in 2014. This concept is a pragmatic approach to cooperation on a voluntary basis, preserving full sovereignty and allowing the choice of the most suitable scenario of engagement for nations in coordination with Nato. The original German concept was based on two interlinked pillars. First, participating states can concentrate on the coordinated development of their capabilities in "capability clusters" in order to close

¹² Germany's reasons for initiating Pesco were as follows: (1) it was in Germany's interests to provide a positive response to French initiatives for closer European collaboration in at least one area and hence to demonstrate the potency of the German-French tandem in the EU. (2) Germany wanted to demonstrate to the new US administration that Europe was willing to assume greater responsibility for its security and invest more in military cooperation. (3) The domestic context – specifically, German popular opinion – for which a narrative of a "European defence union" is more palatable than strengthening Nato cooperation. Also fundamental from the German perspective was reinforcing industrial cooperation within the EU defence sector to benefit Germany's arms manufacturers, but this cooperation will not exceed the permitted degree of military engagement of Germany's Bundeswehr, especially in the Middle East and in Africa. Consequently, Germany initiated projects solely in non-military domains, such as medical support and logistics, thus becoming a leading country in four projects: "EU Medical Command", "Network of Logistic Hubs in Europe and Support to Operations", "EUFOR Crisis Response Operation Core" and "EU Training Mission Competence Centre", and a participating country in seven Pesco initiatives (Gotkowska 2018, p. 8).

their “capability gaps”. Currently the Framework Nations concept includes 16 clusters and each of the participating nations freely decides on its participation in the individual clusters. The second pillar has been described by experts as the core of a “European army” – an ambitious plan for structured and collaborative planning of forces under Germany’s leadership. It is expected that close cooperation between the armed forces of the states involved in the Framework Nations concept with Germany’s Bundeswehr will improve the fundamental interoperability of the forces and harmonise the development of their capabilities. Cooperation also brings options for creating effective multinational combat divisions around a German core. Two of these divisions would be formed around German divisional headquarters. This will be a multinational air group, which will rely on Germany for more than three-quarters of its capabilities (Glatz-Zapfe 2017, pp. 2-3).

By proposing the Framework Nations concept, Germany pursued three main objectives. (1) It justified the maintaining of the spectrum of its capabilities and military structures, allowing the Bundeswehr to re-embark on a sustainability pathway in operations through cooperation with other armed forces. If Germany finds partners willing to commit to permanent and stable cooperation, it will not be able unilaterally to modify these international structures in the future. (2) Once the concept is implemented, a new level of defence planning will be achieved among states, with partners preparing their actions in more detailed, reliable and coordinated ways. In doing so they may systematically use their experience of Nato and EU operations in order to achieve long-term plans and preparations for the future development of their security-defence cooperation. (3) Germany saw the concept as an opportunity to present a conspicuously German initiative at the 2014 Nato summit, and thus deflect attention away from its reputation: that of an ally who promotes maintaining the status quo above everything else (Major-Mölling 2014, p. 2).

Several aspects of the concept remain debatable. First, we might well ask to what extent the other partners will be willing to join the German proposal, due to concerns over their possibly excessive dependence on German security policy, as well as over Germany’s reticence in using military force and approving a mandate for international operations (Major-Mölling 2014, p. 3). Germany consistently advocates the use of military force only as a last resort, something that stems from its role as a civilian power. Also, at the project’s inception opinions were voiced that the German government was seeking to support its own defence industry through this initiative; for the smaller countries this implies greater dependence of their capabilities on the defence-industrial interests of Germany. But, for Germany too, this project brings new obligations, which the country will have to fulfil during its successful implementation. Politically, Germany needs to demonstrate its readiness to assume responsibility for this close form of cooperation; it must show its reliability; be able to explain its

decision to participate or not in particular operations; and clearly define its security-policy objectives and the conditions under which it is willing to engage militarily. In legal terms, Germany must unambiguously establish whether the acceptance of such a close and in some cases irreversible dependence is compatible with the opinion of the Federal Constitutional Court with respect to the Lisbon Treaty.

In military terms, Germany's reticence in implementing its original ambitions for the project gradually has become apparent. Germany declares that this is a long-term concept, the results of which will only become apparent in the future, and hence it has focused on implementing only small steps – that is, individual bilateral projects. Germany's ability to integrate the concept into an EU framework – not to focus solely on Nato – will also prove important. Developments to date suggest that the option of defining military capabilities in the context of civilian instruments and industrial capacities in the EU goes unused. EU countries need to be ready to organise in a way that will be effective militarily and efficient economically (Major-Mölling 2014, p. 4).

Although Poland joined the German concept, it expresses different demands. Poland together with the Baltic states ask Germany as well as other Nato member states for more active support in ensuring their defence and security, which they see as under threat from Russia's foreign policy. Southern Nato states have an eminent interest in protecting their borders, which are threatened by instability and uncontrollable migration flows (Major-Mölling 2014, p. 1). Germany's response to both demands is, again, guarded, and hence it is not realistic to expect that cooperation between Poland and Germany within the Framework Nations concept will become stronger or deeper.

As noted by an expert of the Centre for Eastern Studies (OSW) in Warsaw, Poland views both Framework Nations and Pesco as disrupting the balance between Nato and the EU in their engagement in defence and security provision in Europe. It is not in Poland's interest to alter the importance of Nato's task in providing European defence and security, and Poland also does not see EU initiatives that are part of the Common Defence and Security Policy as sufficient to achieve enhanced security and defence cooperation (Record of interview at the OSW 2018).

Defence expenditure is also a disputed point in German-Polish defence and military cooperation. Whereas Poland has adopted a law on the reconstruction, technical modernisation and funding of the Polish armed forces, under which the Polish government pledged gradually to increase defence expenditure over the next 12 years (2.1% of GDP in 2019; 2.2% in 2020-2023; 2.3% in 2024-2025; 2.4% in 2026-2029; and 2.5% in 2030), which is in agreement with the Strategy for Responsible Development adopted by the Polish government (Defence24 2017), German political leaders and the expert community do not believe it is realistic to increase German defence expenditure to 2% of GDP. For Germany it is more important to support the

non-military area of defence-security cooperation than the military aspect. The popular opinion is that Germany does not need such strong armed forces and political leaders share the view that increasing German military might – making it the strongest in the EU – would contribute to political tensions between Germany and other EU members. Several security analysts note that no EU country desires a militarily strong Germany; hence the country will continue to promote the civilian character of its policy and non-military security and defence objectives (Records of interviews 2017). In the spirit of the civilian power concept, Germany prefers a comprehensive notion of security and declares that investment in development aid and environmental security should be included in overall defence and security expenditure (von der Leyen 2018).

This discrepancy in terms of complying with the commitment to give at least 2% of GDP to defence is also confirmed by the table below, which compares defence expenditure and the size of armed forces personnel of Germany and Poland; indicating also the different ranking of the two countries globally.

Despite the persistent discrepancies between Germany and Poland in the military-defence area, which are to some extent marked by the critical perceptions in Germany of Polish domestic political developments, experts agree on one thing: if Poland fulfils its obligations with respect to at least one of the EU initiatives in the defence area it has signed up to, it might become one of the key pillars of European defence and take advantage of the benefits of the projects in modernising the defence industries of member states that are worth billions of euros. Crucially for this, Poland must start seeing European defence initiatives as possibilities and not as threats (Zaborowski 2018).

2.4 REFUGEE CRISIS

How to deal with the refugee crisis? This has been another point of dispute between Germany and Central European countries, as Germany has failed to consider their position. However, this topic does not resonate as strongly in Polish domestic politics as it does in Czechia, Slovakia and Hungary. Therefore it is only a marginal issue in the German-Polish political dialogue (Record of interview at the OSW 2018).

In fact, during the initial discussions on how the refugee crisis ought to be resolved Poland supported Germany, voting for compulsory quotas. A change of government, however, also meant a change in the Polish position on the refugee issue. Like other Visegrád Group countries, Poland rejected compulsory quotas, maintaining the line with Prime Minister Viktor Orbán of Hungary. In the argumentation of Visegrád Group countries political leaders, the refugee crisis presents significant risks to the current relatively stable political and security situation on the European continent, specifically: the risk of a negative spill-effect and the fragmentation of key areas of integration; risks to the Schengen area, common market and free movement of

people due to reinstated border controls; and concern over the gradual re-orientation of the EU on the refugee issue and its growing engagement in the Mediterranean and the Middle East, thus minimising the importance of other domains such as Europe's Eastern policy. Visegrád Group countries see Germany's behaviour as manifestations of a new European policy assertiveness and German unilateralism, analogous to its actions during the Eurozone crisis and in European climate policy, in which it saw its partners' refusals as stubbornness and a lack of solidarity that had been repeatedly granted to them by the EU since their accession (Lang 2015).

Central European states claim that they are interested in promoting the principle of "effective solidarity", based on a readiness to participate in preparing strategies for effective and integrated development cooperation with countries of migration origin and transit, and consequently granting development and humanitarian aid to these countries. At the same time, they declare their readiness to improve the efficiency of bilateral and EU assistance for groups at risk in countries and regions threatened by conflict (Joint Communiqué of the Visegrad Group...2015). The primary areas of their engagement are the Balkan countries, protection of EU external borders, support for continuous and close dialogue with Turkey, and improving the efficiency of FRONTEX. Poland strictly rejects Germany's "willkommen" policy. Polish experts describe this as a failure of Germany's soft power and of Germany as a civilian power (Record of interview at the OSW 2018).

3 DISPUTED BILATERAL ISSUES: QUESTIONS OF THE PAST AND MINORITIES

The position of national minorities in both countries, as well as questions of the past, also give rise to disputes in German-Polish cooperation. The acuteness of these issues varies depending on the political constellation in the two countries.

The minorities issue arises due to asymmetry between the positions of the German minority in Poland and the Polish minority in Germany. Supported by the Polish government, Polish public opinion is that the position of the Polish minority in Germany is much worse than that of the German minority in Poland. The Polish side expects the increased support of and closer cooperation with Germany's federal states. In connection with the issue of the positions of minorities and lacking partnership, questions of the past have re-emerged and with them also a feeling of grievance on the Polish side. Questions of the past resonated in the German-Polish dialogue even during the negotiations for Poland's accession to the EU. Poland expressed its concern over Germany's attempts at revisionism and the re-appearance of German claims. This discord between Poland and Germany then escalated, not least due to the approach taken by the then German government, which did not seek to clarify the situation. The paternalistic approach taken towards dealing with the past and multiple communication

failures were accompanied by a wave of criticism voiced by the Poles (Record of interview at the OSW 2018).

In 2005, another conflict flared up between the two partners, concerned with the planned establishment of the “Centre Against Expulsions” in Berlin. Many experts expressed the view that this conflict did not reflect the hitherto successful steps taken by both sides to mitigate the effect of negative historical experiences. In this case, the Poles criticised the plan to establish the Centre, arguing that Germany was seeking to create a new version of history, in which Germany would be depicted as victim; allegedly this was a prelude to compensation claims for property lost in Germany’s former eastern areas. In Germany, meanwhile, the impression was that Poland was not interested in dealing with the complex issue of the post-war expulsion of Germans, and that Poland even sought to prevent Germans from remembering their victims. This was purely a political problem – public opinion showed no particular interest in the expulsion question. Experts suggested that the politicising of the issue was linked with the different understandings of power by the two partners. Poland failed to find its place as a sovereign and integrated Central European country; it was unsure of its German partner, facilitating the political instrumentalisation of a history experienced by a proud but repeatedly vanquished country – the ultimate consequence of this might be that Poland will fail to fulfil its important role at the centre of an integrated Europe (Dylla-Jäger 2005).

In addition to this the issue of war reparations, which Germany has not paid to Poland, has appeared in the German-Polish dialogue. Poland claims more than 840 billion USD and does not recognise the German argument that the Polish government gave up reparations in 1953. The current Polish government claims that the decision to give up reparations in 1953 was adopted under pressure exerted by the Soviet Union (Frankfurter Allgemeine Zeitung 2017). The German government is aware of its historical responsibility – including the moral, political and financial perspectives – but relies among other things upon the fact that with the adoption of the “Two Plus Four Agreement” in 1990 any claims connected with German war crimes during World War II lost their political and legal effect (Lepiarz 2018).

Evidently, historical issues and related unbalanced relations of the past continue to be present in the German-Polish relationship and may encumber the extent and closeness of their cooperation in the coming years, unless Polish political leaders change their rhetoric and their approach to dealing with the past. At present, however, the domestic political opinion in Poland is that it is Germany’s soft power and diplomacy which has failed here; most notably that Germany has failed as a civilian power.

4 CONCLUSION

We conclude that despite close economic cooperation between Germany and Poland and the mutual economic importance of the two countries there are disputed points in German-Polish relations, and that these are linked both with the form and strength of cooperation at the European level and with their exclusively bilateral aspects. One of the reasons for the disputes and divergence that appear in German-Polish cooperation can be found in the very essence of the relationship, and in Germany's relations with Central European countries generally. Germany has important economic and trade interests in Central Europe, which bring benefits not just to the Central European countries but to Germany as well, as its trade relations with this region are stronger than those with France or the USA. Despite the evident strength and importance of these economic and trade relations, so far Germany has failed to make use of their political potential (Records of interviews at the OSW and the PISM 2018). In the political area and the related security, defence and energy areas, Germany does not consider Central European countries as strategic partners, or as equal partners, and this entails certain disputed points and unresolved issues in their bilateral cooperation.

We identified the first disputed area in energy policy, namely in the German promotion of its "*Energiewende*" project and Nord Stream 2 gas pipeline with Russia. In these cases, Germany has acted as a combined trade state and middle power. As a trade state, it pursues its economic interests and the affluence and prosperity of its population, as evident from its ambition to push through the use of renewable energy sources and abandon nuclear power at the European level. At the same time, the arguments favouring Nord Stream 2 construction are based on the premise that the interests involved are exclusively economic and not political. Thus Germany primarily pursues its economic interests and by supporting trade with Russia avoids any potential escalation of tensions in EU-Russian relations. The application of the middle power concept to Germany is justified by the fact that its "*Energiewende*" project – conceived nationally – is being promoted Europe-wide. Germany thus acts as an agenda setter in an area where other EU member states have not taken the initiative, allowing Germany to make use of its capacities and abilities.

Similarly, in terms of supporting Eastern Partnership countries Germany appears not as a civilian power but as a trade state, that is, it supports cooperation with Eastern Partnership countries only to an extent that will not threaten German economic and trade interests in the region of Eastern Europe. Eastern Partnership countries are attractive to Germany; specifically, they attract German exports and investment; there is a perspective of economic growth and growth of domestic demand, they have cheap labour and are geographically close.

As far as cooperation in the security area is concerned, Germany prefers cooperation within the framework of European foreign and security areas and European defence policy, less so within the framework of Nato. Germany emphasises non-military forms of cooperation in projects such as Pesco and Framework Nations. Both of these were initiated by Germany and we can describe the country as an agenda setter and a middle power, in the sense that it was able and ready to initiate projects that correspond to its political and security interests. On the one hand, this allows Germany to make use of its available capabilities. On the other, the country can also demonstrate its ability to take more responsibility for the domains of defence and security – domains that are not key for the country's foreign policy. The extent of German engagement takes heed of its specific requirements: it needs to win the support of its partners for implementing security and defence plans; it rejects commitments that are strictly military in character; and it advocates restraint when decisions are made about deploying armed forces in out of area operations.

In two other disputed areas of cooperation – the refugee crisis and questions of the past – Germany also does not act as a civilian power. Rather the opposite: many experts and public opinion agree that Germany's soft power has failed, that the civilian power concept is not applicable. In resolving the refugee crisis in particular, Germany acts as a middle power, as shown by its ambitions to push through a “*willkommen*” policy and compulsory quotas at the European level. This German behaviour can be seen as a manifestation of unilateralism.

REFERENCES:

1. BOTA, A. – KRUPA, M. – THUMANN, M. (2016): Nord Stream 2 Die Rohrbombe. [Online.] In: *Die Zeit*, 2016. [Cited 4.2.2016.] Available online: <<http://www.zeit.de/2016/06/nord-stream-2-deutschland-russlandpipeline/komplettansicht>>.
2. BUNDESMINISTERIUM FÜR WIRTSCHAFT UND TECHNOLOGIE. (2010): Energiekonzept für eine umweltschonende, zuverlässige und bezahlbare Energieversorgung. [Online.] In: *BMWi*, 2010. [Cited 28.10.2010.] Available online: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/E/energiekonzept-2010.pdf?__blob=publicationFile&v=3>.
3. COOPER, A. F. – HIGGOTT, R. A. – NOSSAL, K. R. (1993): *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. Vancouver: UBC Press, 1993. 232 pp. ISBN 978-0774804509.
4. COOPER, D. A. (2013): Somewhere between Great and Small: Disentangling the Conceptual Jumble of Middle, Regional and “Niche” Powers. In: *The*

- Journal of Diplomacy and International Relations*, Summer/Fall 2013, pp. 23-33.
5. DEFENCE24. (2017): Poland About to Increase Its Defence Expenditure up to the Level of 2.5% of GDP. A New Bill Introduced. [Online.] In: *Defence24*, 2017. [Cited 24.5.2017.] Available online: <<http://www.defence24.com/poland-about-to-increase-its-defence-expenditure-up-to-the-level-of-25-of-gdp-a-new-bill-introduced>>.
 6. DYLLA, D. – JÄGER, T. (2005): Deutsch-polnische Europavisionen. [Online.] In: *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 2005. [Cited 26.1.2005.] Available online: <<http://www.bpb.de/apuz/29248/die-deutsch-polnischen-beziehungen-nach-1945?p=all>>.
 7. FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG. (2017): Bundesregierung weist Forderung nach Reparationen zurück. [Online.] In: *FAZ*, 2017. [Cited 8.9.2017.] Available online: <<http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/polens-kriegsreparationen-forderung-bundesregierung-erteilt-absage-15189315.html>>.
 8. GECELOVSKY, P. (2009): Constructing a Middle Power: Ideas and Canadian Foreign Policy. In: *Canadian Foreign Policy Journal*, 2009, 15, 1, pp. 77-93.
 9. GLATZ, R. L. – ZAPFE, M. (2017): NATO's Framework Nations Concept. In: *Center for Security Studies (CSS)*, 2017, 218, pp 1-4.
 10. GOTKOWSKA, J. (2010): Germany and the Eastern Partnership. In: *Centre for Eastern Studies, OSW Commentary*, 2010, 37, pp. 1-6.
 11. GRESSEL, G. (2015): Germany and the Eastern Partnership: the view from Berlin. In: *ECFR Riga Series Views from the EU*, 2015, pp. 5-7.
 12. HANDL, V. (2011): *Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011. 375 pp. ISBN 978-80-87558-03-4.
 13. JOINT COMMUNIQUÉ OF THE VISEGRAD GROUP MINISTERS OF FOREIGN AFFAIRS. (2015). [Online.] In Visegrad Group, 2015. [Cited 11.9.2015.] Available online: <<http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communique-of-the-150911>>.
 14. KAMINSKA, J. (2014): *Poland and EU Enlargement*. New York: Palgrave Macmillan, 2014. 288 pp. ISBN 978-1-349-49733-1.
 15. KRÍŽ, Z. (2007): Teoretický koncept civilní mocnosti a použití vojenské síly. In: *Mezinárodní vztahy*, 2007, 2, s. 60-77.
 16. KRÍŽ, Z. – URBANOVSKÁ, J. (2014): *Deutschlands Aussen-und Sicherheitspolitik nach der Vereinigung. Zivilmacht, Handelsstaat oder*

- Mittelmacht?* Brno: Masarykova univerzita, 2014. 265 S. ISBN 978-80-210-7061-5.
17. LEPIARZ, J. (2018): Polen will 685 Milliarden Euro Kriegsreparationen. [Online.] In: *Deutsche Welle*, 2018. [Cited 7.3.2018.] Available online: <<https://www.dw.com/de/polen-will-685-milliarden-euro-kriegsreparationen/a-42858756>>.
 18. ŁADA, A. (2011): *Patrzymy w przyszłość. Polacy o polsko-niemieckiej współpracy i o znaczeniu historii we wzajemnych stosunkach*. Warsaw: The Institute of Public Affairs, 2011. 16 pp. ISBN 978-83-7689-073-9.
 19. LANG, K. O. (2015): Rückzug aus der Solidarität? Die Visegrád-Länder und ihre Reserviertheit in der Flüchtlingspolitik. In: *Arbeitspapier- Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*, 2015, 84, pp. 1-4.
 20. MAJOR, C. – MÖLLING, CH. (2014): The Framework Nations Concept Germany's Contribution to a Capable European Defence. In: *Stiftung Wissenschaft und Politik Comments*, 2014, 52, pp. 1-4.
 21. MALINOWSKI, K. (2013): Poland and Germany in the European Union: Cooperation Opportunities and Barriers. In *Współczesne Niemcy i stosunki polsko-niemieckie w latach 2004-2013*, research project funded by a grant (No. DEC-2011/03/B/HS5/02563) from the National Science Centre, 2013, pp. 85-98.
 22. MANSFIELD, E. D. – PEVEHOUSE, J.C. (2000): Trade blocs, trade flows, and international conflict. In: *International Organization*, 2000, 54, 4, pp. 775-808.
 23. MAULL, H. W. (1999): Germany and the Use of Force. Still a Civilian Power? In: *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik*, 1999, 35 pp.
 24. MAULL, H. W. (2000): German foreign policy, Post Kosovo: Still a civilian power? In: *German Politics*, 2000, 9, 2, pp. 1-24.
 25. MECKEL, M. et al. (2012): Deutsche Außenpolitik und östliche Partnerschaft. Positionspapier der Expertengruppe Östliche Partnerschaft. In: *DGAPstandpunkt*, February 2012, 1, S. 1-4.
 26. MEISTER, S. (2011): Deutsche Ostpolitik. Ist eine Partnerschaft mit Polen möglich? In: *DGAPanalyse kompakt*, September 2011, 7, pp. 1-5.
 27. MIŠÍK, M. (2013a): *Energetická politika v rozšířenéj Európskej únii. Roly a preferencie Českej republiky, Poľska a Slovenska*. Praha: Ústav Mezinárodních vztahů, 2013. 205 pp. ISBN 978-80-87558-13-3.
 28. MIŠÍK, M. (2013b): Nemecká zelená energetika, náš problém. [Online.] In: *Týždeň*, 2018. [Cited 30.6.2013.] Available online:

- <<http://www.tyzden.sk/casopis/13732/nemecka-zelena-energetika-nas-problem/>>.
29. NOSKO, A. – THIM, M. (2011): Energetická spolupráce na subregionální úrovni: případ V4. In: *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU*. Praha: Ústav Mezinárodních vztahů, 2011. Pp. 67-82. ISBN 978-80-87558-02-7.
 30. PLACHCIAK, A. – ZIELINSKA, A. (2015): Eastern Partnership and Place of Poland in the Development Cooperation. In: *Transformations in Business & Economics*, 2015, 14, 3, pp. 92-104.
 31. POND, E. – KUNDNANI, H. (2015): Germany's Real Role in the Ukraine Crisis. Caught Between East and West. [Online.] In: *Foreign Affairs*, 2015. [Cited March/April 2015.] Available online: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis>>.
 32. RECORD OF INTERVIEW. (2015): Interview with a program worker of the research institute of the German Association for International Affairs. Berlin, 9 June 2015.
 33. RECORDS OF INTERVIEWS. (2017): Interviews with members of Peace Research Institute Frankfurt, a member of Europäische Akademie Berlin, a member of Stiftung Wissenschaft und Politik and with professor of Humboldt-Universität. Berlin, realised from 9 to 25 October 2017.
 34. RECORD OF INTERVIEW. (2017): Interview with an expert at the Konrad Adenauer Stiftung. Berlin, 25 October 2017.
 35. RECORD OF INTERVIEW. (2018): Interview with a professor at Bundeswehr University. Munich, 9 May 2018.
 36. RECORDS OF INTERVIEWS. (2018): Interviews with experts from the Centre for Eastern Studies (OSW) and the Polish Institute of International Affairs (PISM). Warsaw, 18 September 2018.
 37. REITER, J. (2003): Bilans polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17.06.1991 r. 20 lat później. 'Raporty i Analizy'. Warsaw: Center for International Relations, 2003. 30 pp.
 38. STAACK, M. (2013): *Die Rolle Deutschlands in der internationalen Politik*. Helmut-Schmidt-Universität/Universität der Bundeswehr Hamburg, 2013. 8 pp.
 39. STEINMEIER, F. W. (2014): The Next Great Game? Global Impacts of the Shale Revolution. Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier beim Second Energy Security Summit der Münchner Sicherheitskonferenz. [Online.] In *Auswärtiges Amt*, 2014. [Cited 28.5.2014.] Available online:

- <<http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Reden/2014/140528-Energy-Security-Summit.html>>.
40. UKEN, M. (2014): Kein Klimagipfel – ein Kohlegipfel. [Online.] In: *Die Zeit*, 2014. [Cited 24.10.2014.] Available online: <<http://www.zeit.de/politik/ausland/2014-10/eu-gipfel-kohle-polen>>.
41. UNGERER, C. (2007): The “Middle Power” Concept in Australian Foreign Policy. In: *Australian Journal of Politics and History*, 2007, 53, 4, pp. 538-551.
42. VISEGRAD GROUP. (2017): Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. [Online.] In *Visegrad Group*, 2017. [Cited 2.2.2017.] Available online: <<http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-communicue-of-the>>.
43. VON DER LEYEN, U. (2018): Speech by Federal Minister of Defence Dr Ursula von der Leyen on the occasion of the opening of the 54th Munich Security Conference in Munich. [Online.] In *BMVG*, 2018. [Cited 16.2.2018.] Available online: <<https://www.bmvg.de/resource/blob/22180/a4b7d92394e5ff6b7689c79cc71fa9d9/20180216-download-eroeffnungsrede-englisch-data.pdf>>.
44. WĘC, J. J. (2009): Relacje polsko-niemieckie w Unii Europejskiej. Między współpracą a konfliktem interesów. In: *Przegląd Zachodni*, 2009, 3, pp. 146-168.
45. ZABOROWSKI, M. (2018): *Poland and European Defence Integration*. Berlin: European Council on Foreign Relations, 2018. 21 pp.

VPLYV SANKCIÍ EÚ A USA VO VZŤAHU K RUSKU A IRÁNU NA OBCHODNÉ FINANCOVANIE

IMPACT OF EU AND US SANCTIONS AGAINST RUSSIA AND IRAN ON TRADE FINANCE

Eva Jančíková¹

Sankcie uvalené Európskou úniou a USA na Rusko a Irán majú významný vplyv aj na financovanie obchodu. Banky by pri realizácii svojich transakcií v rámci obchodného financovania nemali porušovať platné sankčné režimy. V roku 2014 Medzinárodná obchodná komora vydala dokument, ktorý upravuje používanie sankčných doložiek a nástrojov obchodného financovania, vrátane akreditívov, dokumentárnych inkás, bankových záruk a podlieha pravidlám ICC. Účelom tohto príspevku je poukázať na určité problémy vyplývajúce z používania sankčných doložiek a odporučiť overené postupy pre finančné transakcie a nástroje.

Kľúčové slová: sankcie, obchodné financovanie, akreditívvy, dokumentárne inkasá, bankové záruky

Sanctions imposed by the European Union and USA against Russia and Iran have important impact on trade finance as well. Banks should not violate sanctions regimes when they are realising their trade finance transactions. In 2014, International Chamber of Commerce issued a Guidance Paper on the use of Sanctions Clauses in trade finance related instruments, including letters of credit, documentary collections, bank guarantees, and subject to ICC rules. The purpose of this paper is to highlight a certain issues arising from the use of sanction clauses and recommend the best practice for finance transactions and instruments.

Key words: sanctions, trade finance, letters of credit, documentary collections, bank guarantees

JEL: F51, F20, P33

¹ Dr. habil. Eva Jančíková, PhD., Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: eva.jancikova@cuba.sk

1 INTRODUCTION

Governments and multinational organizations impose financial sanctions as economic and trade restrictions against targeted countries, regimes, individuals, and entities with the aim of effecting a change in their behaviour. It is important that all financial institutions fully understand what is their responsibilities and obligations from sanctions' perspective towards their local regulators and regulators in other jurisdictions where they realize business (PWC 2015).

Financial sanctions imposed for political reasons are restrictive measures imposed on individuals or entities to curtail their activities and to exert pressure and influence on them. By realising their trade finance transaction's banks should not violate sanction's regimes that apply to them. For sanction screening, you should emphasize that regulators do not allow a "risk-based approach" – i.e., only screening a certain transactions or parties (ICC 2014) All parties (known to the bank) related to the transactions then and additional parties that come into the picture, as transaction's progresses are required to be screened.

The International Chamber of Commerce Banking Commission (ICC BC) Task Force on Anti-Money Laundering issued in 2014, a Guidance Paper on the use of Sanctions Clauses in trade finance related instruments, including letters of credit, documentary collections and bank guarantees, subject to ICC rules (ICC, 2014). The United Nations, the Council of the European Union or individual countries impose sanctions prohibiting trade with certain countries, persons, ships, aircrafts. Sometimes, special import or export licenses are required for technologies or other goods subject to control. This Guidance does not deal with the country's sanction policy or its application but only with its impact on individual instruments.

For banks involved in international trade, especially letter of credit transactions, the use of sanctions clauses is very problematic. The ICC Bank Committee has then decided to alert banks dealing with trade finance to the use and scope of sanctions clauses. Banks have to make more of their so-called "sanction clauses" because they normally worry about the consequences of sanctions on their own commitments and business transactions. In a letter of credit transactions, where sanction clauses, give the bank a certain right, whether to honour, they question the independence of the letter of credit or its irrevocability. Companies engaged in cross-border business should be aware that sanctions may be in force in the other country with which they are trading and should take a regard this problem in their risk policy.

Standard practice applied in most of the countries assumes that banks have to conduct a name-based screening. New regime of sanctions introduced by EU and US requires a "scenario-based sanctions screening" that includes: names of persons, parties and entities and certain commodities, like military goods, dual-use goods/technologies. Special attention is paid to certain technologies suited to the oil

industry for use in deep water oil exploration and production, arctic oil exploration and production, or shale oil projects in Russia. (ICC 2014) Different countries have imposed sanctions to certain Russian financial institutions.

The purpose of this paper is to highlight certain issues arising from the use of sanction clauses and recommends the best practice for finance transactions and instruments.

2 SANCTIONS CLAUSES IN TRADE FINANCE TRANSACTIONS

Sanctions imposed by the United Nations, the EU Council or individual countries may restrict their banks' ability to perform their role under ICC rules. International banks may be confronted with different sanction's regimes imposed in the several jurisdictions in which they operate. (ICC 2014) Many banks include "sanction clauses" in their letters of credit, guarantees, or collections. The reason is that they seek to notify their counterparties (correspondent banks or beneficiaries) that sanctions may impact their obligations under the trade finance instrument. Sanction clauses differ and no standard ones exist. Some are pure information and do not extend beyond applicable laws and regulation. Other may challenge the irrevocable, independent nature of the documentary credit, demand guarantee or counter-guarantee, the certainty of payment or the intent to honour obligations. (ICC 2014)

Sanctions restricting the dual-use goods trade create a need for implementation of the process that aims to identify if the goods covered by the trade finance transaction are used to transport illegal goods such as weapons of mass destruction or narcotics. Requirements related to the goods are most imposed on exporters and importers and not on the banks. It is however, not uncommon that regulators impose requirements related to the goods on banks. It is not clearly formulated what exactly banks should check. Interpretation of "dual-use" requires much technical knowledge that checkers of Letters of Credit may not always possess. Even, the description of goods may appear in documents using a wording which do not allow the identification of such goods as "dual-use." Without the necessary technical qualifications and knowledge across many products and goods, the ability of a bank to understand the varying applications of dual-use goods will be limited. (MAS 2014) However, banks may refer to the sources of information that may be relevant to assessing the risk that particular goods may be "dual-use," or otherwise subject to restrictions on their movement. (ICC 2014)

It is important that banks ensure that their staff recognizes the risks of dual-use goods and the common types of goods with dual use and are capable of identifying red flags suggesting that dual-use goods could be supplied for illicit purposes. (FCA, 2018) References to public sources of information and other guidance should be provided to their staff and formalised in banks' policies and procedures to ensure that

dual-use goods in trade finance transactions can be identified whenever possible. (GTR 2016) Such transactions should be highlighted and escalated as a part of banks' due diligence processes. (GTR 2016) This issue is one of the most difficult to address effectively by the banks in Trade Finance departments. For example, EU companies must reference the EU Dual-Use List. There is a 240-page list of classified dual-use items; i.e., goods, software, technology, documents, and diagrams normally used for civilian purposes but that may also have military applications or contribute to the proliferation of weapons of mass destruction (Burrell 2015, EUR-LEX, 2009).

There are various ways to screen goods. One is via IT support; i.e., a screening of trade finance transactions for certain key words (commodity names). However, for the greater part, trade finance transactions are not electronic. For example, the documents presented under documentary credits and collections are in paper form. It is near impossible for the Trade Finance officer to conduct a thorough manual check (e.g., of all the above lists) of every goods' description in the documents they examine. Then, the main "tool" to be used is a Red Flag indicator. There are, however, also electronic solutions available for good's screening but these are still not widely used.

Most trade finance activities of a bank are evidenced through a manual process, i.e., based on manual routines; checking paper documents etc. This event makes it, by nature, different from the activities of a bank's payment area, which is based on automated "straight through" processes. The result is that compliance checks carried out on the trade finance transactions most are manual. This event requires a structured risk-based approach to identify, escalate and investigate unusual/suspicious activities. One such approach is to work with "Red Flags." Red Flag is a "warning sign" indicating that the transaction must be further investigated, i.e., Red Flag is not in itself an indication that something is wrong, but that given the client's business and the nature of the underlying transaction, the Red Flag indicators impose further review. This event should, of course, be based on policies and procedures of the individual banks, both in content and structure. (Rummens 2018) At the outset, the Red Flags will be identified and evaluated based on the material available and as such bank should only check the information available to it. Further material/information may be collected as a part of the ongoing investigation process when required. The evaluation of Red Flags and their investigation relies primarily on the bank's customer due diligence processes; i.e., as much as the bank knows its customers well and has satisfied itself that the customer operates a sound and legitimate business. The KYC process is the foundation on which the individual transaction is evaluated/investigated for Red Flags.

Last decade is defined by growing importance of sanctions and compliance rules. This development is causing the biggest changes in trade finance policies. We can see a growing number and increased complexity of imposed sanctions with more

restrictive policies of banks and often the “overcompliance” of banks bring a lot of confusion. Differences in bank policies and lack of correct understanding of applicable laws are source of disputes between banks on undue rejections of payments, e. g. when some banks refuse to reimburse the nominated/confirming bank because the vessel called 3 month ago, an Iranian port. We must be aware that every embargo is a different and living matter. The in-depth analysis with processes to follow up and to make in practice is crucial.

Trade embargoes forbade supply goods and services; however, all direct or indirect related financial services like financing, insurance, payments, bank guarantees, letters of credit, or other services like transportation are always also in scope and become prohibited. Sanctions relate to “designated” natural and legal persons and order everybody to freeze all assets, payments (all forms), documents, etc. dealing with these persons. In reality, often the both trade embargo with sanctions are used. In a letter of credit practices, the plague of too broad sanction clauses is over its peak, but despite the ICC Paper on sanction clauses still exist.

Then, for the receiving bank it is confusing and difficult to decide what to do with a letter of credit with a broad sanction clause referring to “local law” and “own compliance rules.” By the opinion of ICC banking committee, the issuing bank should explain to which law they refer to. In a concrete situation, they must analyse whether the rejection/refusal is well grounded. Sometimes when we do not succeed in our negotiation we should go to Court for their decision.

SWIFT offers banking industry’s tools for an automated procedure allowing them to screen names of persons, companies, vessels and aircrafts. They can also, sometimes, screen the description of goods, but this event is more difficult when such description is written in a free format text field using various elements of information such as unit prices, shipping marks, number of shipped items, trade terms, commercial contracts.

For a future update of the SWIFT messages it is recommended that the good’s description field (45A) in the MT700, MT710 and MT720 messages be split into different “segments”; its purpose should be to isolate the core description of goods, so that it can be used for an automated screening against the relevant lists. (SWIFT, 2018)

In trade finance we can also realize manual checking procedures for the letters of credit and bank guarantee applications, documents presented under a letter of credit and documentary collections and guarantee demands. For the manual screenings, banks can check the involved parties in the relevant sanction list, in the European Union they can use the “Consolidated list of persons, groups and entities subject to EU financial sanctions.” (EU External Action 2015) Banks in the US (also US bank abroad) refer to “Specially Designated Nationals List” (SDN) of the U.S. Department of Treasury (OFAC, US Securities and exchange comission). The European Union imposes

financial and economic sanctions that are binding in all EU Member States (Adopts the UN measures or on an autonomous basis, sometimes in cooperation with the US); they may also act to, on an autonomous basis, and in cooperation with other countries.

A sanction's screening program enables financial institutions to ensure that they do not provide any form of services to sanctioned parties, directly or indirectly. (PWC 2015) Such a screening program is a combination of policies, procedures, and technologies that help to detect a transaction what the financial institution should not realise. A sanction's screening program is devised to carefully align the policies, systems, and controls to regulatory guidelines and combine them with best practices. (PWC 2015) The program assists Financial Institutions to assess, enhance and optimize their procedures and thereby, enabling them to be compliant with the measures imposed by relevant regulatory bodies.

Sanctions screening can be applied at various stages of customer lifecycle: know your customer (KYC) and its due diligence checks, information pertaining on the primary customer and associated parties are captured and screened; transaction screening – transactions such as overseas remittances, trade finance, etc. is monitored for screening beneficiary information; periodic name screening – a change to either the customer information; ad hoc name screening – such screening is triggered to cater to a specific business need or for complying with a request by the regulator. (PWC, 2015)

For financial institutions across the world, the implementation of a robust sanction's screening programme represents several challenges range from technological, systemic to organisational and cultural.

To PWC an efficient Sanctions Screening Programme contains various components involving processes, people, and technology. At the centre of these is the people aspect related to trainings and awareness. (PWC 2015) The diagram 1 depicts these key components:

Figure 1: Key components of a Sanction Screening Programme

Notes: 1. A comprehensive Sanction's Policy – should cover all relevant regulatory requirements and should be easy-to-understand. 2. Regular periodic review – well-designed KPIs to analyse the various processes and controls of the Sanctions Screening framework and periodic reviews and transparent management reporting. 3. A sacrosanct Dataset – data capturing should be consistent and adequate, data flow from various systems should be unhindered, data sanctity to be preserved. 4. A robust screening platform – screening against various watchlists, should be interfaced with key systems containing static data. 5. A detailed methodology for investigations – should cover all aspects of investigations including search criteria and technology to support the same. 6. An all-inclusive Alert Disposal process – workflow for escalation and closing of alerts, case management and audit trail reporting to authorities.

Source: PWC, 2015

Requirements and expectations from external supervisors and internal ruling's screening of goods, parties etc. become a major hurdle for trade finance while in fact letters of credit are the most transparent way of doing business. Regulators focus too much on trade instruments while violations of sanctions, money laundering, terrorist financing, arm's traffic etc. use mostly other channels and do not attribute great importance to cyber-attacks, cyber criminals or cyber-protection. (Korauš et al. 2017) Banks are becoming unpaid police agents, investigation's officers, customs, tax collectors etc. And the openness of organizations that are forced to expand and streamline access to corporate data for legitimate users, there are new security risks.

(Korauš et al. 2017) Banking industry and international companies should defend more their legitimate businesses.

3 SANCTIONS ON IRAN AND RUSSIA

After the expiration of the second wind down a period on 4th November 2017, all suspended US sanctions including secondary sanctions are re-instated. In principle, all parties that were not blacklisted anymore for non-US persons will become SDN again. Possible risks and consequences of breaching secondary sanctions are far-reaching: denial of the US clearing system, USD capital market, the US commercial markets etc. All EU companies want to avoid these risks.

Humanitarian goods (well defined by OFAC as food for humans and animals, defined medicines and medical devices) remain exempted from primary or secondary sanctions. Facts are that even when US stayed in JCPOA (16th of January 2018 till the 18th of May 2018) 99% of EU-banks remained closed on Iran and the high expectations on extra trade were not met. Re-imposition of sanctions by the US caused fundamental disagreement between US and EU (and China/Russia). EU issued counter measure i.e., “Blocking Regulation” (into force on the 8th of August 2018): fines etc. imposed by US based on secondary sanctions are not valid or enforceable in EU. EU companies suffering damages by EU companies which change their policy on Iran can claim compensation. However, the latter can request EU a waiver from complying with this regulation, if it can prove it would suffer most risks/damages by complying. Most insiders consider EU Blocking Regulation as “diplomatic/political game” and ineffective as for all EU-banks the US are more important than Iran; same goes for 99,99% of EU corporations (OFAC 2018, European Council 2018).

Major questions/issues today are:

- will every Iranian bank become SDN, without exception? If so, how will humanitarian trade be paid?
- will all Iranian banks be disconnected from SWIFT? If so, many operational issues will arise, and the question, if any (direct) trade will exist?
- what about bank guarantees in favour of Iranian parties with expiry date after the 4th of November 2018?
- will the alternative channel construed by the EU ever work?

The risk for all EU banks is rise of “indirect” i.e., not transparent payments by Iran whereby every link with Iran is hidden. Parts of trade will continue but go underground what can bring higher risk on violation of embargoes/sanctions. The situation in trade with Russia became even more complicated by the introduction of expanding and new sanctions, especially by the US. We can mention some implemented by EU in financial sector, where securities or money market instruments

with the big state banks will be prohibited, and the same situation will exist in big energy conglomerates like Transneft, Rosneft or GazpromNeft. The trade sanctions will focus on prohibition to provide goods and services: arms, dual-use goods (unless licensed), deep water oil drilling and production, arctic oil exploration, shale oil.

USA sanctions are applicable if the transaction is in USD, or involves an US person (incl. branches), or goods are over 25% US origin. From 2014, the full embargo on Crimea is applied with sectorial sanctions similar as EU. Later, the introduced many more sanctions.

Russian US sectoral sanction's Directives involve (US Department of the Treasury, 2018):

- Directive 1: no new debt or money market instrument with Sberbank, Vneštorgbank, Gazprombank
- Directive 2: no financing for energy conglomerates Rosneft, Gazpromneft
- Directive 3: targets Russian defence sector Rostec, United Instruments
- Directive 4: targets energy sector: ban on goods and services (direct or indirect) and technology for exploration or production in deep water, arctic shale projects in Russia. Enlarged to worldwide projects began after the 29th of January 2018 where Russian energy corporations have 33% interest.

Recent US sanctions against Russia (US Department of the Treasury, 2018):

- Russian energy export pipelines (e.g., Nordstream);
- Significant transactions with defence/intelligence sector;
- Significant investments in crude oil projects;
- Non-US banks that engage in many financial transactions with Russian SDNs;
- Many government officials and family for acts of corruption;
- Parties in human rights abuses (Magnitsky Act).

On April 2018: designation on 26 oligarchs and 15 big names (Rusal, EN+, GAZGroup) and their 50% affiliates and blocking of their assets and transactions. Due to unforeseen big impact US granted waivers for winding down, Rusal deals, now renewed. The US Congress instructed president Trump to take far reaching sanctions on November 2018 as extra sanctions for electoral interference and due to poisoning cases. (US Department of the Treasury 2018)

The letter of credit transactions can be affected by new sanctions and/or trade embargoes. We can expect a different approach from EU and US. EU embargoes come immediately in force but foresee for pending deals the possibility to get a license from the competent authority. On the other side US embargoes foresee a transition period to wind down but after that date it's the end (although OFAC can grant licenses).

Banks in EU should realize services with pending export letters of credit under the following principles (European Council, 2014):

- If the underlying trade becomes prohibited and/or the correspondent becomes sanctioned, the EU banks may not support at all that trade or they must freeze assets/payments to the sanctioned party but existing commitments that do not impact or support that trade or sanctioned party remain in force.
- If the goods are not shipped or documents not presented before the date when the embargo is coming into force, the confirmation becomes invalid. If the letter of credit is unconfirmed, then the EU banks may not accept the documents.
- If the letter of credit is drawn before the date when the embargo is coming into force but not paid yet: the confirmation remains intact. How to get reimbursed is the problem of the confirmer. In EU banks will normally get a license to receive payment from SDN party. If the letter of credit is unconfirmed: EU bank must freeze incoming funds (if any) from sanctioned party and ask for a license.

New sanctions will have effect of also on pending import letters of credit and export documentary collections. We can suggest the application of following principles:

- Bank in EU should not support the trade anymore and if they have to honour their engagement, they must freeze the funds on the blocked account,
- If documents presented under import letters of credit are accepted before the date when the embargo is coming into force, the credit funds must be put on a frozen account. If not drawn yet, the documents should be frozen.

New sanctions can make problems also in outstanding bank guarantees: in the case of a claim by sanctioned party, the credit should be on a frozen account. It's uncertain whether the bank guarantee may be extended, if the bank receives "extend or pay" request.

4 CONCLUSION

For banks involved in international trade the use of sanctions clauses makes a lot of problems. The Banking Commission of ICC tried to help by adopting the Guidance Paper on the use of Sanctions Clauses in trade finance-related instruments, but it doesn't cover all situation in trade finance because it doesn't deal with country's sanction policy or its application but only with its impact on individual instruments.

New regime of sanctions introduced by EU and US requires a "scenario-based sanction screening" which includes names of persons, parties', and entities and certain commodities, like military goods, dual-use goods/technologies. The trade finance activities of a bank are evidenced usually through a manual process, i.e., based on manual routines, checking documents etc. This event makes them different from the activities in a payment area which are automated straight through processes. Important for the manual detection of unusual/suspicious activities is the knowledge of "Red Flags". The list of these warning signs should be available for bank employees in trade finance.

SWIFT offers the banking industry's tools for an automated procedure allowing them to screen the name of persons, companies, and names of vessels. For screening, the description of goods, must change the structure of messages under trade finance instruments.

Banks can also use sanction's screening programmes at various stages of customer lifecycle: know your customer and its due diligence checks. For the financial institutions across the globe, the implementation of a robust screening programme demands several challenges ranging from technology, systemic to organisational and cultural (PWC 2015).

The main problem stays in using sanction clauses in trade finance instruments and then in the processing of these instruments. The last decade is defined by growing importance of sanctions and compliance rules and this development is causing the biggest changes in trade finance policies of the banks and often the overcompliance of the banks brings a lot of confusion. The in-depth analysis of processes to follow up and to make in practice is crucial.

REFERENCES:

1. BURREL, P. et al. (2015): Cross-border overview: sanctions enforcement. [Online.] In: *The European, Middle Eastern and African Investigation Review*,

2015. [Cited 15.4.2018.] Available online: <<https://globalinvestigationsreview.com/benchmarking/the-european-middle-eastern-and-african-investigations-review-2015/1024329/cross-border-overview-sanctions-enforcement>>.
2. EU EXTERNAL ACTION (2015): *Consolidated List of Sanctions*. [Online.] In: *EU External Action Service*, 2015. [Cited 15.4.2018.] Available online: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/8442/Consolidated%20list%20of%20sanctions>.
 3. EUR-LEX (2009): Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items. [Online.] In: *EUR-LEX*, 2009. [Cited 5.3.2019.] Available online: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1527179601283&uri=CELEX:02009R0428-20171216>>.
 4. EUROPEAN COUNCIL (2014): EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine. [Online.] In: *European Council*, 2014. [Cited 10.3.2019.] Available online: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>>.
 5. EUROPEAN COUNCIL (2018): EU restrictive measures against Iran. [Online.] In: *European Council*, 2018. [Cited 10.3.2019.] Available online: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/iran/>>.
 6. FCA (2018): Proposed guidance on financial crime systems and controls: insider dealing and market manipulation. Guidance consultation. GC18/1. [Online.] In: *Financial Conduct Authority*, 2018. [Cited 10.3.2019.] Available online: <<https://www.fca.org.uk/publication/guidance-consultation/gc18-01.pdf>>.
 7. GTR (2016): Sponsored: Dual-use or not? The next frontier in trade finance. [Online.] In: *Global Trade Review*, 2016. [Cited 10.3.2019.] Available online: <<https://www.gtreview.com/supplements/sibos-supplement-2016/sponsored-dual-use-not-next-frontier-trade-%ef%ac%81nance/>>.
 8. ICC (2014): Guidance Paper On The Use Of Sanctions Clauses In Trade Finance-Related. [Online.] In: *International Chamber of Commerce*, 2014. [Cited 15.4.2019.] Available online: <<https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2014/08/Guidance-Paper-on-The-Use-Of-Sanctions-Clauses-In-Trade-Finance-Related-Instruments-Subject-To-ICC-Rules.pdf>>.
 9. KORAUŠ, A. et al. (2017): The safety risks related to bank cards and cyber-attacks. In: *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2017, 6, 4, pp. 563-574.
 10. KORAUŠ, A. – VESELOVKSÁ, S. – KELEMEN, P. (2017): Cyber Security as Part of the Business Environment. [Online.] In: *Current issues of world*

- economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference Smolenice*, 2017. [Cited 15.4.2019.] Available online: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2017/Medzin%C3%A1rodn%C3%A9_vz%C5%A5ahy_2017_aktu%C3%A1lne_ot%C3%A1zky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf>.
11. KORAUŠ, A., VESELOVSKÁ, S., KELEMEN, P. (2017): Cyber Security as Part of International Relations [Online.] In: *Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference Smolenice*, 2017. [Cited 15.4.2019.] Available online: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2017/Medzin%C3%A1rodn%C3%A9_vz%C5%A5ahy_2017_aktu%C3%A1lne_ot%C3%A1zky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf>.
 12. MAS. (2014): Guidance on Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism Control in Trade Finance and Correspondent Banking. [Online.] In: *Monetary Authority of Singapore*, 2014 [Cited 15.4.2019.] Available online: <<https://www.mas.gov.sg/-/media/MAS/News-and-Publications/Monographs-and-Information-Papers/Guidance-on-AML-CFT-Controls-in-Trade-Finance-and-Correspondent-Banking.pdf>>.
 13. OFAC (2018): Iran Sanctions. [Online.] In: *OFAC*, 2018. [Cited 15.4.2019.] Available online: <<https://www.treasury.gov/resource-enter/sanctions/Programs/Pages/iran.aspx>>.
 14. PWC (2015): Elements of Sanction Screening Programme. [Online.] In: *PWC*, 2015. [Cited 10.10.2018.] Available online: <<https://www.pwc.in/assets/pdfs/publications/2016/elements-of-sanctions-screening-programme.pdf>>.
 15. DENT, M. (2018): Reading Materials for the Panel Discussion. The EU-US Sanctions Regimes. [Online.] In: *ABA*, 2018. [Cited 10.10.2018.] Available online: <<https://shop.americanbar.org/PersonifyImages/ProductFiles/187204082/EU-US%20Sanctions%20Regimes.pdf>>.
 16. SWIFT (2018): Sanctions filters: the expert guide. A practical guide to maximising the effectiveness of your sanction's filters. [Online.] In: *SWIFT*, 2018. [Cited 25.5.2018.] Available online: <<https://www.swift.com/resource/sanctions-filters-expert-guide>>.
 17. US DEPARTMENT OF THE TREASURY (2018): Ukraine-Russia related Sanctions. [Online.] In: *SWIFT*, 2018. [Cited 25.5.2018.] Available online: <<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Pages/ukraine.aspx>>.
 18. US SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION. (n.d.). FORM 10-K, Annual Report Pursuant to Section 13 or 15(d) of the Securities. [Online.] In:

SFG Company, 2018. [Cited 25.5.2018.] Available online:
<<http://www.thesimplygoodfoodscompany.com/static-files/866f9d81-e455-4c8f-9927-34a97d416a2c>>.

LÉČEBNÉ METODY S VYUŽITÍM KMENOVÝCH BUNĚK A MEZINÁRODNÍ OCHRANA DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ

STEM CELLS TREATMENT METHODS AND INTERNATIONAL INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION

Sandra Brožová¹

Tématem článku jsou současné trendy výzkumu kmenových buněk a jeho mezinárodní právní úprava s důrazem na ochranu duševního vlastnictví, resp. na právní souvislosti dalšího rozvoje výzkumu kmenových buněk a jeho výsledků – tj. práva na patentovou ochranu srovnatelnou s ostatními inovacemi, které jsou motorem technického pokroku. Článek přináší komplexní analýzu současného regulačního prostředí výzkumu kmenových buněk a jeho soudní reflexi v ČR, v EU a USA. Výzkum ukázal, že nedostatek univerzální harmonizace práva duševního vlastnictví vede k rozmanitosti aplikovaných legislativních a soudních řešení.

Klíčová slova: kmenové buňky, výluky z patentovatelnosti, lidská práva a lidská důstojnost

The article focuses on current trends in stem cells research and its international legal regulation with emphasis on intellectual property protection, more precisely, on the legal connotations of further implementation of stem cells related research outputs and the right to protect them by patents in the same way as other progress fostering innovations. The article brings a comprehensive analysis of contemporary regulatory environment of stem cells research and its judicial reflection in the Czech Republic, the EU and in the USA. The research shows that the lack of universal intellectual property law harmonization leads to the variety of applied legislative and judicial solutions.

Key words: stem cells, exclusion from patentability, human rights and human dignity

JEL: K33

¹ Ing. Sandra Brožová, Katedra podnikového a evropského práva, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, Praha 3, e-mail: sandra.brozova@vse.cz

1 ÚVOD

Progresivní léčebné metody využívající nejnovější výstupy výzkumu lidských kmenových buněk přinášejí mnoho závažných etických dilemat v aplikační praxi. Cílem tohto článku je za pomoci analýzy příslušných mezinárodních dokumentů a dalších pramenů, zejm. z oblasti vnitrostátního práva, nastínit cesty, které jsou v současné době voleny ze strany národních a mezinárodních regulátorů a soudních instancí při řešení rozebíraných problémů a nejednoznačných situací.

Vzhledem k tomu, že tato dynamická oblast výzkumu biotechnologií a medicíny prochází dnes tak rychlým vývojem, který neumožňuje vnitrostátním a mezinárodním zákonodárcům udržet krok a zajistit odpovídající aktuální právní prostředí, měla by vždy být ústřední hodnotou lidská důstojnost spolu s co nejvyšším možným užitekem pro pacienta, a to i ve funkci ukazatele vhodných rozhodnutí v případě interpretační nejasnosti. Cílem příspěvku je potvrdit uvedené stanovisko s poukazem na závazné mezinárodní smlouvy a jejich aplikační použití před mezinárodními soudy.

Léčebné metody v Evropě nejsou obecně chráněny patentovou ochranou a stejná výjimka platí ve většině právních řádů ve vztahu k metodám, které nejsou plně v souladu s etickými a morálními standardy (např. použití lidských embryonálních buněk pro průmyslové nebo komerční účely). To představuje dilema a je předmětem intenzivních mezioborových diskusí. Nicméně každý vysoce kvalitní výzkum se značným potenciálem zlepšení možností pro pacienty si zaslouží rovnocennou právní ochranu v oblasti duševního vlastnictví. V jiných právních kulturách, např. v USA, je zakotvená patentová ochrana mnohem širší, proto bude v příspěvku použita komparativní analýza.

2 KMENOVÉ BUŇKY A JEJICH EKONOMICKÝ A PRÁVNÍ VÝZNAM

Biotechnologické vynálezy s využitím lidských kmenových buněk (*stem cells*) patří k nejperspektivnějším a nejdynamičtěji se rozvíjejícím výzkumným oborům současné medicíny. Představují naději pokroku v léčbě velmi závažných smrtelných onemocnění, např. leukémie díky transplantaci kostní dřeně. Mají široké využití v plastické chirurgii, která má význam nejen komerční a estetický, ale především léčebný – při odstraňování následků popálenin nebo vážných úrazů.

Z přírodních kmenových buněk jsou vytvořeny všechny lidské tkáně a orgány. Kmenové buňky jsou v některých případech vhodné pro transplantaci přímo do těla pacienta nebo mohou sloužit jako materiál pro výrobu specializovaných léčivých přípravků, pěstování částí nových orgánů pro transplantaci, stejně jako materiál pro vývoj a testování nových léčiv, protože dovedou simulovat reakce částí lidského organismu - dle potřeby fyziologické nebo patologické (Mummery, Van De Stolpe, Roelen, Clevers, 2014). Testování léčiv díky nim může projít výraznou úsporou

nákladů a omezení nežádoucích účinků ve srovnání se zdlouhavými klinickými testy na živých pacientech.

Kmenové buňky jsou schopné se přirozeně regenerovat a rozmnožovat se prostřednictvím buněčného dělení. Kromě toho kmenové buňky pocházející z lidského embrya mají tu vlastnost, že v dalším vývoji se mohou přeměnit v jakýkoli druh buněk vhodný do lidského těla. To je podobné, jako kdyby se z nich během vývoje plodu v děloze v těhotenství stávaly lidské tkáně a orgány nového člověka (Univerzita Karlova, 2016). Během léčby může dojít k negativní reakci organismu pacienta na cizorodé kmenové buňky, čemuž lze předejít transplantací kmenových buněk vlastních.

Metody založené na kmenových buňkách mají široké využití v personalizované medicíně, tj. v léčbě uzpůsobené na míru konkrétním pacientům podle individuálních charakteristik jejich organismu a průběhu nemoci (Topolčan, Kinkorová, 2012). Personalizovaná medicína se v současné době rozvíjí díky diskusním aktivitám a projektům financovaným Evropskou unií (IC PerMed European Commission, 2019).

Embryonální kmenové buňky (*embryonic stem cells*) mohou být separovány z lidských embryí, čímž ovšem dojde k jejich zničení a zamezení dalšímu vývoji. A v tom spočívá hlavní bioetický rozpor léčebných postupů založených na kmenových buňkách s lidskou důstojností, která je ústřední hodnotou systému mezinárodně-právní ochrany lidských práv. Je možné ve jménu vědeckého pokroku a záchrany lidského života nemocného pacienta zničit embryo, které by se jinak přirozeně mohlo vyvinout v plod a nového zdravého člověka?

Z biologického hlediska je vhodné připomenout, že embryo je shlukem buněk bez vyvinuté nervové soustavy, nemůže tedy vnímat a cítit bolest. Naproti tomu vyvinutý plod v 12. týdnu těhotenství bolest již cítí, ačkoli umělé přerušení těhotenství i bez zdravotních indikací je v mnoha zemích vč. ČR přípustné.

Bioetika a filosofie dodnes nemá jasno v tom, zda je vůbec možné nalézt na výše nastíněnou ústřední otázku jednu jasnou odpověď. Filosofie může upřednostnit buď *princip jistoty*, tedy bezpodmínečnou ochranu lidské důstojnosti za všech okolností, anebo naopak *princip přípustnosti určité míry rizika*, pokud je patrná pravděpodobnost pozitivních výstupů pro celou společnost na základě podstoupeného rizika. V takovém případě je pak rozhodovacím vodítkem proporcionalita: odhad pravděpodobnosti prospěchu vs. míra podstoupeného rizika (Doležal, Černý, Doležal, 2013).

Nejen filosofové, také právní řády na tuto otázku odpovídají různě. V některých zemích je přípustné pro výzkum a léčebnou aplikaci kmenových buněk používat pouze embrya, která byla vytvořena v laboratoři pro účely umělého oplodnění, ale nebyla nakonec pro svůj účel z různého důvodu použita, tj. není

dovoleno vytvářet cíleně nová embrya pro zničení. Často je argumentováno, že dotčená embrya by byla „tak jako tak“ zničena bez využití, protože neposloužila pro umělé oplodnění konkrétní pacientky a nebylo by samozřejmě možné tento genetický materiál použít bez dalšího pro jinou pacientku.

Další metodou, která je poměrně kontroverzní, je odebrání buněčných jader z lidských vajíček, která nebyla oplodněna, takže se nejedná o „hotová embrya,“ což umožní vložit na uprázdněné místo jádro jakékoli jiné buňky. Jinými slovy, vývoj nového života je v určité fázi účelově zastaven, a to tak, aby se vzniklá buňka dala použít k léčebné terapii. V češtině se pro tuto metodu používá označení terapeutické klonování, v angličtině Somatic Cell Nuclear Transfer (Tachibana, 2013). Terapeutické klonování je v České republice zakázáno, s ohledem na lidskou důstojnost.

Výše nastíněné etické dilema má dvě související roviny: mají být techniky obsahující zničení lidského embrya vůbec dovolené, a pokud ano, mají být legálně předmětem obchodních vztahů a zdrojem ekonomického zisku? (Doležal, 2012)

S druhou otázkou pak úzce souvisí problematika duševního vlastnictví a jeho právní ochrany. Existují i názory, že kvalitní výzkum se dá dělat i bez zajištění patentové ochrany, v tomto smyslu se vyjádřil např. generální advokát Soudního dvora Evropské unie v Lucemburku (dále jen „SD EU“) Yves Bot: „Podle mého názoru není patentovatelnost neodělitelná od výzkumu.“

Filosofická a etická otázka, kdy začíná lidský život, nebyla a není jednoznačně vyřešena. Evropské země ji řeší ve svých národních právních řádech pro účely jednotlivých právních odvětví často rozdílně – např. v českém právu se právní subjektivita (právní osobnost) obecně nabývá narozením, s výjimkou pro případ dědického práva nenarozeného dítěte, a to za podmínky, že se dítě narodí živé.² Je tedy možné embryo považovat za subjekt hodný ochrany, když nesplňuje definici fyzické osoby (nejen) dle českého právního řádu? Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku (dále jen „ESLP“) zastává ustálený názor, že v otázce určení počátku lidského života neexistuje jednoznačný konsensus a je dán prostor pro úvahu vnitrostátního zákonodárství (Valc, 2018).

Z důvodu rozporu ničení lidských embryí s morálkou také Evropský patentový úřad rozhodl v roce 2008 o zamítnutí patentové přihlášky, která byla podána výzkumnou organizací Wisconsin Alumni Research Foundation a byla zaměřená na embryonální kmenové buňky. Zamítnutí bylo odůvodněno právě poukazem na skutečnost, že přihlašovaná metoda byla založená na ničení lidských embryí. Ukazuje

² Podle § 23 občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.) má člověk právní osobnost od narození až do smrti.

Viz právní konstrukce v § 25 občanského zákoníku: „Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“

se, že v Evropě je dán jen úzký prostor pro patentovatelnost vynálezů užívajících kmenové buňky: čistě léčebné metody jsou vyloučené z patentovatelnosti a vyloučené jsou také metody zahrnující zničení embryí, z nichž jsou kmenové buňky získávány.

Tab. 1: Shrnutí nejvýznamnějších cílů proporcionality v regulaci kmenových buněk

<i>Lidská práva jednotlivce</i>	<i>Veřejný zájem</i>
<ul style="list-style-type: none"> • právo pacienta na využití nejnovějších léčebných metod; • ochrana bezpečnosti pacienta; • ochrana práva na lidskou důstojnost a integritu člověka. 	<ul style="list-style-type: none"> • právo státu na povolování a regulaci výzkumných činností na jeho území; • rozhodování o financování výzkumu z prostředků veřejných rozpočtů = podpora inovací; • dodržování zásady rovného zacházení (s pacienty při přístupu ke zdravotní péči a s poskytovateli zdravotních služeb).

Pramen: Vlastní zpracování.

3 MEZINÁRODNÍ PRÁVO JAKO VÝCHODISKO PRO NÁRODNÍ LEGISLATIVU

Z důvodu aplikační přednosti ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smluv v českém právním řádu, která je zakotvena v čl. 10, resp. čl. 1 odst. 2 Ústavy ČR, je nezbytné považovat mezinárodně-právní závazky za rámec utvářející prostor pro vnitrostátní zákonodárství v ČR. Dalším důvodem, proč bude tento příspěvek věnovat pozornost mezinárodnímu právu, je intenzita mezinárodní spolupráce vědeckých a výzkumných institucí, stejně jako nadnárodní charakter podnikání farmaceutických společností, které se v současnosti podílejí na utváření hlavních směrů vývoje v oblasti kmenových buněk.

Jak již bylo výše nastíněno, klíčový etický problém spojený s použitím kmenových buněk spočívá v možném rozporu s lidskou důstojností, má-li docházet v rámci vědeckého výzkumu a aplikace jeho výsledků v léčebné praxi ke zničení embrya jako možného počátku vývoje lidské bytosti. Pokud bychom považovali embryo za formu již zahájeného lidského života, pak jeho zničení logicky způsobí kolizi s právem na život. Právo na život je zakotveno v čl. 2 Úmluvy Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod a v čl. 6 Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR.

Lidská důstojnost je jednou z nejdůležitějších chráněných hodnot v současném mezinárodním systému ochrany lidských práv. Mezinárodní dokumenty zpravidla zakotvují dvě hlavní zásady:

1. zásada **přednosti lidských práv** a zajištění lidské důstojnosti před dosahováním pokroku ve výzkumu;
2. zákaz nebo omezení **finančního zisku** z lidského těla nebo jeho částí.

Nejvýznamnějším pramenem současného mezinárodního práva je Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, podepsaná dne 4. dubna 1997 v Ovíedu, vstoupila v platnost roku 1999 a od roku 2001 zavazuje i ČR, pod č. 96/2001 Sb. m. s. Tato mezinárodní smlouva (dále jen „Úmluva o biomedicině“) byla přijata na ochranu lidských práv pacientů a přináší odpovídající povinnosti lékařů a zdravotnických zařízení jakožto poskytovatelů zdravotních služeb i subjektů provádějících zdravotnický a farmaceutický výzkum a vývoj. Úmluva o biomedicině má 29 smluvních stran. Jak je u mezinárodních smluv běžné, jedná se v podstatě o rámcový nástroj, který obsahuje pouze jednotné minimální standardy a umožňuje smluvním stranám jít na vnitrostátní úrovni dál v ochraně jednotlivých lidských práv.

I tak se ukazuje, že nalézt všeobecný konsensus v citlivých otázkách bioetiky, které se dotýkají samotné podstaty lidského života, je obtížné. Úmluvu o biomedicině neratifikovala např. Velká Británie, která se nechce nechat omezovat ve svém liberálním přístupu, naopak Německo preferuje zdrženlivý postoj a mezinárodní kompromis pro něj příliš liberální. Úmluva o biomedicině v čl. 18 odst. 2 výslovně zakazuje cílené vytváření nových lidských embryí pouze pro výzkumné účely (nikoli pro léčbu neplodnosti).

K Úmluvě o biomedicině byly později přijímány dodatkové protokoly za účelem podrobnější úpravy dílčích bioetických problémů a to jen za účasti států, které k tomu projevily ochotu. Dodatkový protokol o zákazu klonování lidských bytostí, který byl přijat v lednu 1998 v Paříži, výslovně zakazuje úmyslné vytvoření lidské bytosti, neboť úmyslné vytváření geneticky shodných lidských bytostí je v rozporu s lidskou důstojností. Tento dodatkový protokol vyšel v ČR pod č. 97/2001 Sb. m. s.

Dalším dodatkovým protokolem, který ČR podepsala, je Dodatkový protokol o genetickém testování pro zdravotní účely. Ten byl ze strany ČR podepsán v říjnu 2017 na základě usnesení vlády ČR č. 593 ze dne 21. srpna 2017 při příležitosti odborné konference k 20. výročí Úmluvy o biomedicině konané pod záštitou českého předsednictví Výboru ministrů Rady Evropy (Brožová, 2018). Po ratifikaci ze strany ČR vstoupil tento dodatkový protokol v platnost ke dni 1. července 2018, k čemuž byla vyžadována ratifikace 5 států, z toho 4 členských států Rady Evropy. Před ČR byl dodatkový protokol ratifikován ještě Černou Horou, Moldavskou republikou, Slovinskem a Norskem.

Je třeba zdůraznit, že Úmluva o biomedicině neumožňuje podávání přímých stížností jednotlivců k ESLP. Případná porušení se mohou řešit před vnitrostátními orgány. Vlády smluvních států a Řídící výbor pro bioetiku (orgán Rady Evropy) mají podle čl. 29 Úmluvy o biomedicině pouze možnost požádat ESLP o vypracování právního stanoviska v případě nejasností o výkladu textu Úmluvy o biomedicině.

Pro úplnost uvádíme, že stejném roce 1997 byla přijatá také Všeobecná deklarace o lidském genomu a lidských právech UNESCO (UNESCO, 1997). Hlavní principy v deklaraci, které se vztahují na použití kmenových buněk, jsou obdobné jako v Úmluvě o biomedicině. Připomínáme, že tato odborná organizace zapojená do celosvětového rámce OSN má v gesci nejen ochranu kulturních památek, ale i vzdělávání, školství a vědu.

4 PRÁVNÍ CHARAKTERISTIKA KMENOVÝCH BUNĚK V EVROPSKÉM A ČESKÉM PRÁVU

Vyvážená a přiměřená právní regulace výzkumu a využití kmenových buněk je velmi potřebná, aby nedošlo ke zneužití výsledků výzkumu s ohledem na skutečnost, že pro řadu lékařů a pacientů představují tyto neověřené metody velké naděje, náchylné ke klamným slibům některých nepoctivých poskytovatelů komerčních zdravotních služeb. Jinými slovy, právní regulace by měla vyjadřovat vyvážený kompromis mezi individuálním legitimním očekáváním pacientů, přínosem pro jednotlivce a veřejným zájmem.

Hlavním pramenem unijního práva ve zkoumané oblasti je směrnice Evropského parlamentu a Rady 98/44/ES ze dne 6. července 1998 o právní ochraně biotechnologických vynálezů, která byla do českého práva transponována pomocí zákona ze dne 21. června 2000, č. 206/2000 Sb., o ochraně biotechnologických vynálezů. Ten je možno považovat za „lex specialis“ ve vztahu k staršímu a obecnějšímu zákonu ze dne 27. listopadu 1990, č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích (dále jen „patentový zákon“).

Je zřejmé, že správné fungování a rozvoj tržní ekonomiky vyžaduje zakotvení a řádnou vymahatelnost odpovídající právní úpravy duševního vlastnictví a majetkových práv z něj plynoucích. Již v samém počátku transformace čs. ekonomiky bylo pro zavedení tržních principů nezbytné přijmout patentový zákon. Technologický rozvoj na přelomu tisíciletí si pak vyžádal speciální úpravu v oblasti biotechnologií. Na evropskou směrnici český zákonodárce reagoval přijetím konformní národní úpravy již v době, kdy ČR nebyla ještě členem EU, avšak již v asociační dohodě uzavřené počátkem 90. let se zavázala k postupnému zajištění souladu národní legislativy se závazky plynoucími z evropského práva.

Výše citovaná evropská směrnice pouze přibližuje jednotlivé národní právní řády, stanovuje základní mezníky, avšak právo duševního vlastnictví není dosud v EU

plně harmonizováno, na rozdíl od jiných významných exkluzivních kompetencí EU s vazbou na ekonomický rozměr evropského vnitřního trhu, např. společná obchodní politika nebo přímé zahraniční investice.

Obecné podmínky patentovatelnosti vynálezů můžeme vyjádřit jako trojici kumulativních předpokladů:

1. **novost**, tj. nové technické řešení, které není součástí dosavadního stavu techniky (*novelty*);
2. výsledek **vynálezecké činnosti** (*inventive step*);
3. **průmyslová využitelnost** (*industrial applicability*).

Zákon o ochraně biotechnologických vynálezů vymezuje podmínky patentovatelnosti v § 2 odkazem na vynálezy, které se týkají:

- biologického materiálu, který je izolován ze svého přirozeného prostředí nebo vyráběn technickým postupem, i když se již v přírodě vyskytl,
- rostlin nebo zvířat, není-li technická proveditelnost vynálezu omezena na určitou odrůdu rostlin nebo plemeno zvířete
- mikrobiologického nebo jiného technického postupu a výrobku, jiného než je rostlinná odrůda nebo zvířecí plemeno, získaného tímto způsobem.

Překážky patentovatelnosti biotechnologických vynálezů jsou vymezeny v zásadě shodně podle evropské směrnice i českého zákona. Podle § 4 patentového zákona se patenty na vynálezy, jejichž využití by se přičilo veřejnému pořádku nebo dobrým mravům, neuděluje. Pro uplatnění této výluky z patentovatelnosti ovšem nepostačuje, že využití daného vynálezu je zakázáno právním předpisem. Evropská směrnice srovnatelně považuje vynálezy za nepatentovatelné, pokud by jejich obchodní využití přineslo rozpor s veřejným pořádkem nebo morálkou, avšak k tomu nestačí zákaz v právním nebo správním předpise.

Česká republika patří mezi progresivní země, kde se rozvinul kvalitní vědecký výzkum kmenových buněk. Dokud u nás chyběla výslovná zákonná úprava, ačkoli výzkum kmenových buněk reálně probíhal, nejednalo se o optimální situaci z hlediska právní jistoty, neboť s ohledem na základní ústavní zásadu legální licence bylo možno argumentovat, že jsou přípustné jakékoli metody, které nejsou zákonem zakázané (Doležal, Černý, Doležal, 2013, s. 40).

V roce 2006 byl přijat zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech. Výzkum podle zákona

může probíhat jedině na základě povolení vydaného MŠMT na základě splnění určitých podmínek a řádného odůvodnění, zajištění odborné úrovně, prokázání účelu výzkumu a očekávaného přínosu, kterého nelze dosáhnout žádným jiným konvenčním způsobem. Povolení k výzkumu může obdržet pouze právnická osoba se sídlem nebo organizační složkou na území ČR, popř. jiného státu EU. Je dovoleno využívání nadbytečných lidských embryí za podmínky písemného souhlasu muže a ženy, kteří do daných embryí poskytli svoje spermie a vajíčka. Při pohledu na text českého zákona je zřejmé, že se jedná o důslednou a poměrně podrobnou úpravu. Zákon v § 2 písm. d) obsahuje definici lidského embrya: „totipotentní buňka nebo seskupení takových buněk, které jsou schopny se vyvinout v lidské individuum.“

Nedovolené nakládání s lidským embryem a lidským genomem je stíháno jako trestný čin, což znamená vysokou společenskou závažnost. Skutková podstata je vymezena v § 167 trestního zákoníku, zákona č. 40/2009 Sb. s tím, že i příprava je trestná. Trestní zákoník odkazuje na zvláštní právní předpis – tím je právě výše cit. zák. č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech. Ze znění trestního zákoníku vyplývá, že terapeutické klonování by v ČR naplnilo skutkovou podstatu trestného činu.³

³ Viz ust. § 167 odst. 2 písm. c) trestního zákoníku: „...kdo během výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách provádí s těmito buňkami manipulace směřující k vytvoření nového lidského jedince (reprodukční klonování).“

Tab. 2: Výluky z patentovatelnosti biotechnologických vynálezů v evropském pojetí

<i>Nelze patentovat</i>	<i>Lze patentovat</i>
<ul style="list-style-type: none"> • komerční využití by znamenalo rozpor s veřejným pořádkem nebo morálkou; • lidské tělo, v různých stadiích vzniku či vývoje a pouhé objevení některého z jeho prvků včetně sekvence nebo dílčí sekvence genu; • použití lidských embryí pro průmyslové nebo obchodní účely; • odrůdy rostlin a plemena zvířat, biologické způsoby pěstování rostlin a chovu zvířat. 	<ul style="list-style-type: none"> • pokud je obchodní využití zakázáno právním předpisem v některém členském státě, ale rozpor s veřejným pořádkem nepřináší; • prvek izolovaný z lidského těla nebo jinak vyrobený technickým způsobem včetně sekvence nebo dílčí sekvence genu může být patentovatelným vynálezem, i když struktura tohoto prvku je totožná se strukturou přírodního prvku a průmyslová využitelnost je v patentové přihlášce objasněna; • vynálezy určené k terapeutickému či diagnostickému účelu, které jsou používány na lidském embryu a jsou pro ně prospěšné; • pokud technická proveditelnost vynálezu je omezena na určitou odrůdu rostliny nebo plemeno zvířete.

Pramen: Vlastní zpracování podle směrnice Evropského parlamentu a Rady 98/44/ES ze dne 6. července 1998 o právní ochraně biotechnologických vynálezů.

Přesné vymezení těchto výluk, tj. uchopení jejich omezení a určení případů, kdy se nepoužijí, a patentovatelnost je přípustná, je věcí interpretace příslušných právních norem a jejich aplikace na konkrétní skutkové okolnosti. Pojem „veřejný pořádek“ nebo „morálka“ není nikde výslovně definován a jeho zasazení do příslušného společenského kontextu je úkolem patentových úřadů, resp. soudů při rozhodování sporů. Zveřejněné rozsudky, které se stávají předmětem odborných diskusí, představují potom interpretační vodítko pro budoucí obdobné případy, které by jinak byly nejasné.

Podle evropské koncepce obecně nelze patentovat diagnostické ani léčebné metody a postupy, které se týkají lidského nebo zvířecího těla, ačkoli jinak by splňovaly podmínky odborné novosti a průmyslové využitelnosti. Legislativa tedy vytváří právní fikci popření průmyslové využitelnosti. To je důsledkem politického rozhodnutí, které je motivováno cílem zajistit širokou dostupnost a šíření prospěšných

léčebných metod bez dalších nákladů, které by jejich použití vyžadovalo, pokud by se jednalo o průmyslově-právně chráněné vynálezy (Pospíšilová, Pospíšil, 2013). Léčebné metody zahrnují jak léčbu nemocí v širším pojetí, tak léčbu jejich jednotlivých příznaků v užším kontextu, např. potlačování bolesti (Riečanová, 2011). Výluka však nedopadá na konkrétní produkty výzkumu a následně průmyslové výroby, které se při léčebných metodách aplikují, tj. zejm. léčivé přípravky a chemické látky s takovým složením, které zajistí požadované léčivé účinky. Výrobní postup chemické látky představuje jedinečný soubor informací, který je sám o sobě předmětem patentové ochrany. Také určité prvky, které byly v průběhu výrobního postupu odděleny od lidského těla nebo byly na základě „lidských“ vzorů uměle technicky vyrobeny, mohou být předmětem patentové ochrany, a to za podmínky, že neporušují obecnou zásadu veřejného pořádku.

Unijní rovina je vymezena účelem sblížovat a harmonizovat vnitrostátní právní úpravu v jednotlivých členských státech, které jsou nadále oprávněny v mezích evropské směrnice vyvíjet autonomní legislativní činnost. Problematika duševního vlastnictví, jak již bylo výše zmíněno, nepatří mezi oblasti s exkluzivní kompetencí Evropské unie, která by vylučovala vnitrostátní právní úpravu, jako je např. společná obchodní politika nebo přímé zahraniční investice.

Formou posílené spolupráce za účasti 25 členských států⁴ byl do unijního právního řádu zaveden institut tzv. jednotného patentu na základě nařízení č. 1257/2012 ze dne 17. prosince 2012, kterým se provádí posílená spolupráce v oblasti vytvoření jednotné patentové ochrany. Jednotná patentová ochrana má potenciál ke snížení transakčních nákladů a posílení právní ochrany, neboť funguje na principu jedné podané přihlášky s teritoriální působností pro všech 25 států. Klíčovým prvkem realizace posílené spolupráce má být Jednotný patentový soud, který vznikne na základě multilaterální mezinárodní smlouvy – Dohody o jednotném patentovém soudu. Ta byla podepsána už v roce 2013, avšak dosud nevstoupila v platnost, to znamená, že mezinárodní soud v ní předvídaný nebyl dosud zřízen.

Dalším významným pramenem patentového práva na evropském kontinentu, který ovšem nemá unijní charakter, ale spadá do mezinárodního práva veřejného a jeho multilaterální roviny, je Úmluva o udělování evropských patentů, která byla podepsána v Mnichově dne 5. října 1973 a její stranou je i ČR, viz č. 69/2002 Sb. m. s. Tato Úmluva zakládá Evropskou patentovou organizaci, která má širší členskou základnu než EU. Podle textu Úmluvy se patenty nevztahují na vynálezy, jejichž obchodní využití by se přičilo veřejnému pořádku nebo morálce, lze tedy říci, že tato výluka z patentovatelnosti je konstruována obdobně v různých pramenech práva v evropském prostoru.

⁴ Zapojily se všechny ČS EU s výjimkou Španělska, Polska a Chorvatska.

Jedním z nejdůležitějších rozsudků vrcholných evropských soudů v této oblasti je rozsudek SD EU ze dne 18. 10. 2011 ve věci *C-34/10 Oliver Brüstle proti Greenpeace eV*. Předmětem soudního řízení byla předběžná otázka, kterou Soudnímu dvoru EU předložil Nejvyšší spolkový soud (Bundesgerichtshof) v Karlsruhe v SRN. Spor v původním řízení se týkal patentu, který byl udělen v SRN v roce 1997 na vynález spočívající v získávání mozkových buněk z embryonálních kmenových buněk a jejich následné transplantaci do nervového systému pacienta s neurologickým onemocněním. Ekologická nevládní organizace Greenpeace podala na držitele patentu, Olivera Brüstla, žalobu a žádala prohlášení patentu za neplatný. Argumentovala, že udělený patent je v rozporu s evropskou směrnicí – vynález je spojený s komerčním využitím lidských embryonálních buněk. Po sérii vnitrostátních soudních sporů se nejvyšší německý soud obrátil do Lucemburku s otázkou ohledně výkladu evropského práva. Položená otázka se týkala výkladu pojmů „lidské embryo“ a „použití lidských embryí pro průmyslové nebo obchodní účely.“

SD EU se ve své odpovědi přiklonil k autonomnímu výkladu pojmu „embryo,“ který neaspiruje na univerzální použitelnost,⁵ a to s ohledem na prokázanou neexistenci konsensu ohledně okamžiku počátku lidského života ve všech členských státech. Význam pojmu „embryo“ vymezil Soudní dvůr jako extenzivní, protože do něj zahrnul i buňku lidského vajíčka, která nebyla oplodněna, ale bylo do ní vloženo jádro ze zralé lidské buňky.

SD EU zdůraznil, že se jedná o autoritativní výklad pouze pro účely směrnice č. 98/44/ES. SD EU se v tomto opřel o skutečnost, že text směrnice neobsahuje legální definici embrya ani odkazy definice ve vnitrostátních právních řádech. Za účelem správného fungování vnitřního trhu a dalšího rozvoje evropské integrace je nezbytné, aby byly významné pojmy vykládány jednotně. Jinak by hrozily účelové volby liberálnějších právních řádů ze strany výzkumných institucí i farmaceutických společností, což by bylo v rozporu s filosofií jednotného vnitřního trhu.

Extenzivní pojetí pojmu embrya opřel tedy SD EU o teleologický výklad, který je pro evropské směrnice typický (Kráľ, 2014). Kontext a cíl směrnice naznačuje, že záměrem evropského zákonodárce bylo vyloučit embrya z patentovatelnosti z důvodu, aby zůstala nedotčena hodnota důstojnosti člověka. Proto je zapotřebí z patentovatelnosti vyloučit všechny případy, kdy hrozí snížení lidské důstojnosti z důvodu komerčního využívání embryí.

Článek 6, odst. 2 směrnice výslovně vylučuje z patentovatelnosti postupy pro klonování lidských bytostí; způsoby modifikace zárodečné linie genetické identity lidských bytostí; použití lidských embryí pro průmyslové nebo obchodní účely. Jedná se o ilustrativní, demonstrativní výčet.

⁵ Chápání klíčových pojmů jako autonomních pro sféru unijního práva je poměrně častým jevem, např. pojem „pracovník,“ „podnik,“ „hospodářský subjekt“ apod.

Toto ustanovení je třeba číst současně s úvodní částí směrnice, kde jsou v jednotlivých bodech odůvodnění soustředěny záměry evropského zákonodárce. Ty je třeba brát v potaz při interpretaci směrnice jako celku i slovního znění jejich jednotlivých ustanovení. Podle bodu odůvodnění č. 42 jsou patentovatelné vynálezy určené k terapeutickému nebo diagnostickému účelu, které jsou používány na lidském embryu a jsou pro ně prospěšné. Jinými slovy metody, jejímž předmětem je léčba embryí a nikoli jejich zničení. Z rozsudku tedy vyplývá, že nelze v EU udělit patent na postup, který by zahrnoval ničení embryí, protože by to bylo v rozporu s lidskou důstojností.

Výše rozebraný právní názor SD EU, prezentovaný ve věci *Brüstle*, však nelze považovat za zcela ustálený. V novějším případě *International Stem Cells Corporation* upřednostnil Velký senát SD EU spíše restriktivní přístup a spornou situaci ze svého chápání pojmu embrya vyloučil, ve shodě se stanoviskem generálního advokáta. Umožnil tak patentovatelnost metod, které sice lidské buňky, podobné embryím, využívají a ničí, ale nepotřebují k tomu plnohodnotná embrya, tj. buňky přirozeně schopné samostatného vývoje ve vyšší fázi lidské bytosti.⁶ Jednalo se, stejně jako v případě *Brüstle*, o předběžnou otázku, týkající se výkladu pojmu embrya, předloženou tentokrát britským soudem. SD EU tedy vymezil jako hlavní rozhodovací kritérium prokázanou schopnost embrya dalšího rozvoje v lidskou bytost. Konkrétní posouzení splnění této podmínky náleží národním úřadům a soudům, které rozhodují o patentovatelnosti vynálezů.

5 KOMPARACE SE SITUACÍ VÝZKUMU A VYUŽÍVÁNÍ KMENOVÝCH BUNĚK V USA

Obecné podmínky patentovatelnosti vynálezu jsou v americkém právu formulovány podobně jako v evropském: jde o využitelnost, novost, nesmí jít o zcela zřejmou skutečnost (*useful, new, non-obvious*). Nemusí se jednat nutně o průmyslovou využitelnost. Hodnotí se přínos vynálezu pro daný vědní obor, jak je vnímán a uznáván příslušnými odborníky (Irving, Wang, Lewis, 2009).

Patentová ochrana v právním řádu USA je pojatá širše než na evropském kontinentu, protože zahrnuje i výrobní procesy, léčebné metody, živá zvířata, rostliny i mikroorganismy. Patentové právo neformuluje výjimky z patentovatelnosti založené na nesouladu s morálkou a veřejným pořádkem tak jako evropské normy. Nepatentují se ovšem přírodní zákony, přírodní jevy a abstraktní myšlenky. Co je dále vyloučeno, jsou vynálezy týkající se bezprostředně lidského těla nebo jeho částí, včetně lidského embrya a plodu (Wong, Mahalatchimy, 2018). Přesto však bylo v USA vydáno mnoho

⁶ Doslovné vyjádření SD EU: „...neoplozené lidské vajíčko, které bylo partenogenezi stimulováno k dělení a dalšímu vývoji, není „lidským embryem“ ve smyslu tohoto ustanovení, pokud ve světle současných vědeckých poznatků **není jako takové inherentní schopnost vyvinout se v lidskou bytost**, což musí ověřit vnitrostátní soud.“ (pozn. zvýrazněno autorkou)

patentů jak na farmaceutické produkty, tak léčebné postupy založené na kmenových buňkách.

Z toho vyplývá, že pojetí lidského embrya, které je z patentovatelnosti vyloučeno, je v USA na rozdíl od Evropy restriktivní, protože buňky, z kterých jsou léčebné kmenové buňky běžně získávány, nejsou za plnohodnotné embryo považovány. Jejich ničení nevádí tak jako v Evropě. Buňky, získané přirozeným postupem přímo z lidského těla by tedy patentovatelné být nemohly, ale uměle stimulované buňky ano – přistupuje totiž přínos vynálezu v podobě jejich uměle regulovaných a vylepšených vlastností.

V americkém prostředí jsou biotechnologické vynálezy právně upraveny a v praxi chápány v podstatě stejně jako jakékoli jiné průmyslově využitelné vynálezy, přistupuje se k nim tržně a výhrady k jejich etickým rozporům s lidskou důstojností jsou menší než v Evropě. To však neznamená, že by neexistovaly, ale řeší se jinak a liberálnější americká společnost je k moderním léčebným metodám, které by byly v Evropě na hranici etické přijatelnosti, mnohem tolerantnější. To znamená větší vstřícnost právní úpravy ohledně patentů pro výzkumníky a pro farmaceutické společnosti. Je jasné, že mnoho léčebných metod, které obdržely americké patenty, by v Evropě sítím patentovatelnosti vůbec neprošly.

Americký zákon (United States Code, Title 35) definuje biotechnologické procesy (Keener, 2019) jako procesy genetických změn nebo vytvoření buněk, popř. vícebuněčných organismů, mj. za účelem dosažení specifických fyziologických charakteristik, které nejsou danému organismu přirozeně vlastní.

V USA jsou léčebné metody založené na implantaci kmenových buněk již zavedené a široce se uplatňují nejen při léčbě onemocnění, ale i při jiných zásazích do těla pacienta bez lékařské indikace, např. z kosmetických nebo estetických důvodů na přání a na náklady pacienta.

Komerční a finanční rozměr kmenových buněk je v USA věcí běžnou. Nahlíží se na ně jako na službu, která je poskytována na základě uzavřené smlouvy za sjednanou cenu. Svědčí o tom množství a věcná pestrost soudních sporů, které jsou před americkými soudy projednávány (Martins Martinho –Turner, 2017). Není výjimkou, že američtí pacienti žalují u soudu poskytovatele zdravotních služeb v případech, kdy jejich buněčná léčba byla neúčinná – soukromoprávní optikou se jedná o nesplnění smluvního závazku (Ford, 2018).

Stejně jako v evropských zemích, také u amerických soudů musíme zohlednit délku soudního řízení, kterou nepříznivě ovlivňují různé průtahy, a tak je běžné, že otázku, která se teprve dostává před výše postavenou soudní instancí, už mezitím vyřešil reálný vývoj vědeckého pokroku. Významnou finanční podporu výzkumu kmenových buněk na federální úrovni poskytla mj. administrativní prezidenta Barracka Obamy v roce 2009 (Murugan, 2009).

Na počátku 90. let mířilo nejvíce soudních sporů proti komerčním zdravotním pojišťovnám, které odmítaly proplácet léčebné výlohy na tehdy nové, neověřené experimentální metody s využitím kmenových buněk. Celá řada těchto případů byla medializována (Ford, 2018). Ve sledovaném období byl první případ u soudu v roce 1990. Kolem roku 2000 až do dnes se průměrný počet případů ustálil na 5 – 10 ročně. V tomto počtu jsou zohledněny pouze rozsudky vyšších a federálních soudů, bez nejnižších prvoinstančních státních úrovní. Nejvíce případů se vyskytlo ve státech Illinois, Kalifornie, New York, Virginie a také Michigan a Ohio (Martins Martinho, Turner, 2017). Mezi faktory ovlivňující konkrétní počty soudních sporů můžeme uvést, že právní řády jednotlivých amerických států se navzájem odlišují, stejně jako demografické ukazatele a stupeň rozvoje pokročilých biotechnologií.

Tab. 3: Případy týkající se kmenových buněk před soudy v USA

<i>Předmět sporu – nejčastější</i>	<i>Vývoj počtu soudních sporů</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • spory se soukromými zdravotními pojišťovnami, které odmítly uhradit experimentální a neověřené postupy; • zásahy do duševního vlastnictví; • nekalá soutěž – klamavá reklama; • porušení uzavřené smlouvy; • spory ohledně tvrzeného nedodržování standardů řádné péče – náhrada škody; • veřejnoprávní spory s regulátorem; • spory o veřejnou finanční podporu výzkumu. 	1990-1995	39 případů
	1996-2000	41 případů
	2001-2005	33 případů
	2006-2010	37 případů
	2011-2016	38 případů
	maximum	19 případů (1997)
	minimum	1 případ (1990) 3 případy (1991, 2001)

Pramen: Martins Martinho –Turner, 2017.

Při pohledu na situaci v Evropě a v Americe lze vidět heterogenitu přístupů, která vychází ze zásadních společenských, historických, kulturních i ekonomických rozdílů. Proto je v podstatě nemožné vytvořit nadnárodní celosvětovou regulaci, která by byla akceptovaná bez výhrad ve všech státech, proto se návrhy mezinárodně-právních úprav setkávají s odporem určitých zemí, buď jako příliš liberální, nebo příliš restriktivní.

Tab. 4: Přístup států k regulaci výzkumu a využívání kmenových buněk

<i>Liberální</i>	<i>Regulativní</i>	<i>Restriktivní</i>
dovolenost, nejméně přísná regulace, umožnění vytváření nových embryí pro výzkumné účely	dovolenost, ale přísná regulace, možnost využití pouze již vytvořených embryí pro asistovanou reprodukci	absolutní zákaz s ohledem na etické, popř. náboženské aspekty
př. Velká Británie, Belgie, Izrael, Japonsko, USA (některé státy), Indie, Austrálie	př. ČR, Dánsko, Finsko, Francie, Nizozemsko, Švédsko, Rusko, Slovinsko, Švýcarsko	př. Slovensko, Polsko, Litva, Rakousko, některé státy Latinské Ameriky, Irsko, Itálie, Německo (pozn. v Německu lze využívat pro výzkum pouze embrya dovezená z jiných zemí, nelze vytvářet nová embrya)

Pramen: Doležal, Černý, Doležal, 2013, s. 89-90.

Jak ukazuje přehled v Tab. 4, přístup k právní regulaci se velice liší i v různých evropských zemích. Země s hluboce zakořeněnou křesťanskou tradicí přistupují k buněčné léčbě s nedůvěrou. Restriktivní charakter italské legislativy, která umožňuje aplikování léčebných metod na lidské embryo pouze v případě, že jsou danému embryu ku prospěchu a nezničí ho, se projevil také v recentní judikatuře Evropského soudu pro lidská práva.

V případě *Parillo vs. Itálie*, rozhodnutém Velkým senátem ESLP v roce 2015, byla italská legislativa uznána za přípustnou a neporušující lidská práva stěžovatelky, která chtěla poskytnout svá embrya pro výzkumné účely. K namítanému porušení práva na vlastnictví a jeho pokojné užívání podle čl. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ESLP uvedl, že právo na vlastnictví má především ekonomický a finanční význam, a tak se nemůže dané ustanovení vztahovat na lidská embrya, která nejsou a nemohou být předmětem vlastnictví v právním smyslu, neboť to přímo vylučují jak vnitrostátní zákony, tak závazné mezinárodní smlouvy.

Případ *Durisotto vs. Itálie* se týkal přístupu pacienta k novým, neověřeným metodám léčby kmenovými buňkami. Italské soudy odmítly zaručit pacientce se závažným degenerativním onemocněním mozku přístup k experimentální léčbě, která byla poskytována soukromou společností a italské úřady jí odebraly potřebnou licenci s ohledem na shledané nedostatky v naplnění regulativních podmínek a na bezpečnost pacientů. Úřady nicméně umožnily dokončit terapii pacientům, u kterých už byla

zahájena před vydáním úředního zákazu. Předmětem rozhodování ESLP o stížnosti, kterou podal otec pacientky, bylo tvrzení porušení lidských práv, konkrétně práva na život, práva na soukromý život a práva na rovné zacházení (zákaz diskriminace). ESLP shledal stížnost jako zjevně neopodstatněnou a konstatoval, že národní zákonodárce má k dispozici široký prostor pro vlastní uvážení při přijímání vnitrostátní legislativy, která zahrnuje legitimní cíle bezpečnosti pacientů. Úlohou mezinárodního soudu není, aby namísto soudů národních stanovil vhodnou a potřebnou míru ochrany pacientů před možnými negativními důsledky inovativních a neověřených léčebných postupů.

6 EVOLUTIVNÍ VÝKLAD

U nových farmaceutických produktů a léčebných metod, stejně jako u jakéhokoli jiného inovativního produktu uváděného na trh, existuje komerční podnikatelské riziko nezájmu spotřebitelů (pacientů) o nový výrobek. V jeho rámci je nutné také uvážit riziko budoucí novelizace a zpřísnění zákonné úpravy, což by výrobci přineslo dodatečné náklady na splnění dodatečných nebo náročnějších regulatorních požadavků.

Pokud jde o řešení možných etických rozporů, či spíše přístup či vyjádření stanoviska k nim, jako možná cesta se nabízí tzv. evolutivní výklad, který využívá ESLP, popř. další lidskoprávní orgány v případech střetu více chráněných hodnot a oprávněných zájmů (Malaník, 2016, Brožová, 2017). Jedná se o přístup k interpretaci textu mezinárodní úmluvy, který nepředstavuje nějakou novou svébytnou výkladovou metodu, ale spíše je postavený na kodifikovaných metodách⁷ interpretace mezinárodních smluv, zejm. na předmětu a účelu dané smlouvy.

Podstatou evolutivního výkladu je přizpůsobení formálně nezměněného textu smlouvy novým podmínkám a již proběhlému vývoji vědy a společnosti. Toho se dá docílit např. vyjádřením novým obsahem původních pojmů. Podkladem pro evolutivní interpretaci ze strany ESLP, jak bylo v mnoha rozsudcích deklarováno, je dosažený konsensus převládající většiny členských států.

7 ZÁVĚR

Právní ochrana duševního vlastnictví není celosvětově harmonizována, ačkoli by to mohlo v budoucnu znamenat posílení realizace jejího účelu, tj. zajištění ochrany technicky a ekonomicky využitelných výsledků výzkumu a podporu jejich mezinárodní mobility. Současně by se omezila nežádoucí motivace pacientů a uživatelů služeb spojených s využitím kmenových buněk k migraci za těmito službami do států s liberálním přístupem, což v evropském prostoru narušuje principy fungování vnitřního trhu.

⁷ Kodifikované metody výkladu mezinárodních smluv nalezeneme v čl. 31 Vídeňské úmluvy o smluvním právu ze dne 23. května 1969.

Z ekonomického hlediska znamená udělený patent časově omezený monopol na výrobu a prodej určitého produktu. Spolehlivá právní ochrana výsledků výzkumu je dobrým podnětem pro další rozvoj vědeckého zkoumání a zároveň zárukou pokrytí finančních nákladů provedeného výzkumu, což je velmi důležité zejm. ve sledovaném sektoru biotechnologických vynálezů a inovativních léčebných postupů zaměřených na aplikaci kmenových buněk, neboť se jedná o mimořádně nákladnou záležitost.

Z výše uvedeného vyplývá, že právní ochrana biotechnologických vynálezů není jednotná na celém světě a je rozdílně pojímána při srovnání různých právních systémů. Mezi riziky tohoto přístupu může být účelová regulatorní arbitráž, kdy si výzkumné subjekty budou cíleně vybírat ke svému působení státy, kde jsou regulatorní požadavky co nejnižší a současně garantovaná právní ochrana vynálezů co nejmenší, což nepředstavuje ideální přístup z hlediska alokace ekonomických výnosů z vědeckého rozvoje společnosti jako celku. Obdobně i pacienti jsou tímto systémem vybízeni, aby za experimentální léčbou, která je v jejich zemi zakázaná z etických důvodů nebo není hrazena z veřejného zdravotního pojištění, cestovali do liberálních zemí s převládajícím komerčním přístupem.

V neposlední řadě stále platí, že přístup k řešení citlivých etických otázek spojených s aplikací lidských kmenových buněk není jednotný, pokud jde o závěry přijímané vnitrostátními a mezinárodními soudními instancemi.

Zkoumaná oblast duševního vlastnictví potvrzuje všeobecně platnou skutečnost, že evropská integrace ve světle výkladu Soudního dvora EU je založena na ústřední hodnotě zajištění svobod volného pohybu na vnitřním trhu a liberálního přístupu k ekonomicky rentabilním činnostem. Etické hodnoty jako ze své povahy abstraktní koncepty jsou využívány jako interpretační limity, ale nedostávají přednost před zajištěním co nejšířší realizace komerčních aktivit s potenciálem dlouhodobého rozvoje evropských ekonomik.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ANDORNO, R. (2005): The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law. In: *Journal of International Biotechnology Law*, 2005, roč. 2, č. 4, s. 133-143.
2. BROŽOVÁ, S. (2017): *Právo mezinárodních smluv – následné dohody a následná praxe*. Praha: Univerzita Karlova, 2017, 202 s.
3. BROŽOVÁ, S. (2018): Konference k 20. výročí Úmluvy o biomedicíně zdůraznila její význam a nastínila výzvy budoucího vývoje. In: *Právník*, 2018, roč. 157, č. 1, s. 83-84.
4. COUNCIL OF EUROPE (1999): Chart of signatures and ratifications of Treaty 164. [Online.] In: *Council of Europe*, 1999. [Citováno 7. 8. 2019.]

- Dostupné na internetu: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164/signatures?p_auth=XIIDWCck>.
5. COUNCIL OF EUROPE (2008): Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Genetic Testing for Health Purposes. [Online.] In: *Council of Europe*, 2008. [Citováno 20.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/203>>.
 6. DOLEŽAL, A. – ČERNÝ, D. – DOLEŽAL, T. (2013): *Kmenové buňky – etické a právní aspekty výzkumu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2013. 128 s. ISBN 978-80-87439-13-15.
 7. DOLEŽAL, T. (2012): Patentovat, či nikoliv? Právní a morální dilemata spojená s komerční využitelností výstupů výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách. In: *Právní rozhledy*, 2012, roč. 20, č. 18, s. 640-644.
 8. EUROPEAN COMMISSION (2019): International Consortium IC PerMed. [Online.] In: *International Consortium IC PerMed*, 2019. [Citováno 20.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.icpermed.eu/>>.
 9. EVROPSKÝ PATENTOVÝ ÚŘAD (2008): Rozhodnutí č. j. T 1374/04 ze dne 3.3.2008 ve věci Primate embryonic stem cells, přihlašovatel Wisconsin Alumni Research Foundation.
 10. FORD, R. (2018): Should the ‘War on Stem Cells’ Be Fought in Court? [Online.] In: *Pain News Network*, 2018. [Citováno 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.painnewsnetwork.org/stories/2018/2/28/should-the-war-on-stem-cells-be-fought-in-court>>.
 11. IRVING, T. – WANG, N. – LEWIS, S. (2009): Obviousness Developments in U.S. Patent Law. [Online.] In: *China IP News*, 2009. [Citované 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.finnegan.com/en/insights/obviousness-developments-in-u-s-patent-law.html>>.
 12. KEENER, K. et al. (2019): Biotechnology and its Applications. [Online.] In: *NC State University*, 2019. [Citované 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <https://www.ncsu.edu/foodscience/extension_program/documents/biotech_applications.pdf>.
 13. KRÁL, R. (2014): Směrnice EU z pohledu jejich transpozice a vnitrostátních účinků. [Online.] In: *Akademie věd České republiky*, 2014. [Citováno 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <https://www.avcr.cz/opencms/export/sites/avcr.cz/cs/pro-verejnost/.content/soubory/dsc-teze/teze_kral.pdf>.
 14. Listina základních práv a svobod ČR, č. 2/1993 Sb.

15. MALANÍK, M. (2016): Koncepce evolutivního výkladu – metodologické ukotvení interpretační techniky. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2016, roč. 24, č. 2, s. 237-244.
16. MARTINS-MARTINHO, A. – TURNER, L. (2017): Stem cells in court: historical trends in US legal cases related to stem cells, Special report. In: *Regenerative medicine*, 2017, č. 2.
17. MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČR (2017): Podpis Dodatkového protokolu o genetickém testování pro zdravotní účely. [Online.] In: *MZ ČR*, 2017. [Citováno 10.10.2018] Dostupné na internetu: <https://www.mzcr.cz/unie/dokumenty/podpis-dodatkového-protokolu-o-genetickém-testování-pro-zdravotní-účely_14405_8.html>.
18. MUMMERY, Ch. – VAN DE STOLPE, A. – ROELEN, B. – CLEVERS, H. (2014): *Stem Cells. Scientific Facts and Fiction*. 2. vydání. Academic Press, 2014. 448 s., ISBN 9780124115514.
19. MURUGAN, V. (2009): Embryonic Stem Cell Research: A Decade of Debate from Bush to Obama. In: *Yale Journal of Biology and Medicine*, 2009; roč. 82, č. 3: s. 101-103.
20. Nařízení č. 1257/2012 ze dne 17. prosince 2012, kterým se provádí posílená spolupráce v oblasti vytvoření jednotné patentové ochrany.
21. POSPÍŠILOVÁ, D. – POSPÍŠIL, K. (2013): Comparison of Specific Aspects of Legal Protection of Inventions in the Field of Biotechnology in the Czech Republic, European Union and United States. In: *Acta MUP*, 2013, roč. 4, č. 2, s. 27-36.
22. RIEČANOVÁ, J. (2011): Výluky z patentovania biotechnologických vynálezov. In: *Duševné vlastníctvo*, UPV Banská Bystrica, 2011, roč. 15, č. 2, s. 23-27.
23. Rozhodnutí č. j. T 1374/04 ze dne 3.3.2008 ve věci *Primate embryonic stem cells*, přihlašovatel Wisconsin Alumni Research Foundation.
24. Rozhodnutí ESLP ve věci *Durisotto proti Itálii* ze dne 6. května 2014, číslo stížnosti 62804/13
25. Rozhodnutí ESLP ve věci *Parillo proti Itálii* ze dne 27. srpna 2015, číslo stížnosti 46470/11
26. Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 18. 10. 2011 ve věci C-34/10 *Oliver Brüstle proti Greenpeace eV*.
27. Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 18. 12. 2014, ve věci C-364/13, *International Stem Cell Corporation vs. Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks*.
28. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 98/44/ES ze dne 6. července 1998 o právní ochraně biotechnologických vynálezů

29. Stanovisko generálního advokáta Soudního dvora EU Y. Bota ze dne 10. 3. 2011 přednesené ve věci C-34/10 *Oliver Brüstle proti Greenpeace eV*.
30. TACHIBANA, M. et al. (2013): Human Embryonic Stem Cells Derived by Somatic Cell Nuclear Transfer. [Online.] In: *Cell*, 2013 [Citováno 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3772789/>>.
31. TOPOLČAN, O. – KINKOROVÁ, J. (2012): Personalizovaná medicína. In: *Klinická farmakologie a farmacie*, č. 3, roč. 26, 2012, s. 121-122.
32. Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, Oviedo, 4. dubna 1997.
33. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Řím, 4.XI.1950
34. Úmluva o udělování evropských patentů, Mnichov, 5. října 1973
35. UNESCO (1997): Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. [Online.] In: *UNESCO*, 1997. [Citováno 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/human-genome-and-human-rights/>>.
36. Univerzita Karlova v Praze – 1. lékařská fakulta (2016): Kmenové buňky v Čechách. [Online.] In: *Univerzita Karlova v Praze*, 2016. [Citováno 21.8.2019] Dostupné na internetu: <<https://www.lf1.cuni.cz/kmenove-bunky-v-cechach>>.
37. Usnesení vlády ČR č. 593 ze dne 21. srpna 2017.
38. USPTO (2019): Laws, regulations, policies, procedures, guidance and training. [Online.] In: *USPTO*, 2019. [Citováno 21.8.2019.] Dostupné na internetu: <<https://www.uspto.gov/patent/laws-regulations-policies-procedures-guidance-and-training>>.
39. Ústava České republiky, č. 1/1993 Sb.
40. VALC, J. (2018): Právní status a postmortální ochrana nascitura v České republice. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 26, č. 4/2018: s. 629-647.
41. Vídeňská úmluva o smluvním právu, 23. 5. 1969.
42. WONG, A. – MAHALATCHIMY, A. (2018): Human stem cells patents - Emerging issues and challenges in Europe, United States, China, and Japan. In: *The Journal of World Intellectual Property*, 2018, roč. 21, s. 1-30.
43. Zákon č. 206/2000 Sb., o ochraně biotechnologických vynálezů
44. Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech
45. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
46. Zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích.

**LENKA FOJTÍKOVÁ: COMPLIANCE ČÍNY S WTO – JAK ČÍNA
DODRŽELA MNOHOSTRANNÉ OBCHODNÍ ZÁVAZKY
A JAK USILOVALA O ZÍSKANÍ STATUSU TRŽNÍ EKONOMIKY**
**LENKA FOJTÍKOVÁ: CHINA'S COMPLIANCE WITH THE WTO
– CHINA'S ADHERENCE TO MULTILATERAL TRADE
COMMITMENTS AND ITS EFFORTS TO ACHIEVE
THE STATUS OF MARKET ECONOMY**

Katarína Brocková¹

Vedecká monografia „Compliance Číny s WTO – Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky“ bola spracovaná doc. Ing. Lenky Fojtíkovou, Ph.D. z Ekonomickej fakulty Vysokej školy báňskej – Technickej univerzity v Ostrave. Autorka sa venuje téme postavenia ČLR vo WTO, hodnotí *compliance* Číny s jej záväzkami vyplývajúcimi z dohôd WTO a zaoberá sa i podstatou a príčinami obchodného sporu, ktorý vznikol medzi Čínou a EÚ v dôsledku odmietnutia udelenia statusu trhovej ekonomiky Číne zo strany Európskej únie.

V súčasnej situácii pretrvávajúcej obchodnej vojny medzi USA a Čínou s dosahom na globálny obchod ako taký, ktorej hlavným spúšťačom, resp. odôvodnením zo strany USA bolo konštatovanie porušovania záväzkov vyplývajúcich z členstva vo WTO Čínou a z toho plynúcich neoprávnených výhod, téma dodržiavania pravidiel multilaterálneho obchodného systému touto stále narastajúcou ekonomikou predstavuje nanajvýš aktuálnu problematiku a jej bližšie vedecké skúmanie je nepochybne prínosné pre ekonomickú teóriu i odbornú prax.

Predkladaná monografia sa skladá zo siedmich častí. Jednotlivé kapitoly na seba logicky nadväzujú a ich usporiadanie prispieva ku komplexnému a dynamickému charakteru spracovania zvolenej témy. Autorka v práci použila vedecké výskumné metódy. V prvej kapitole pod názvom „Teoretická východiska: koncept *compliance*

¹ Dr. habil. JUDr. Katarína Brocková, PhD., Katedra medzinárodného práva, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolozemská 1, 852 35 Bratislava, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

a faktory determinujúci komplexní model *compliance*“ autorka poskytuje prehľad teoretických východísk konceptu *compliance*, konkrétne teoretických prístupov a modelov konceptu *compliance* a následne ich aplikuje na zhodnotenie *compliance* Číny. Na teoretické vymedzenie prístupov a modelov *compliance*, medzi ktoré patrí realistické, liberálne, funkcionalistické, no i konštruktivistické a normatívne poňatie *compliance*, nadväzuje autorkina diferenciacia modelov *paper compliance* a *full compliance*, ktoré následne aplikuje pri empirickom skúmaní správania Číny s ohľadom na modely *compliance*. Vysoko hodnotím prezentáciu názorov viacerých autorov skúmajúcich implementáciu opatrení prijatých Čínou pri vstupe do WTO, ako i úroveň dodržiavania rozhodnutí Orgánu pre riešenie sporov WTO, ktorí poskytujú komplexný pohľad na skúmanú tému.

V druhej časti vedeckej monografie spracovanej pod názvom „Analytický rámec pro zkoumání *compliance* Číny s pravidly a závazky WTO“ sa autorka venuje skúmaniu špecifických faktorov čínskeho modelu *compliance*, pričom berie do úvahy historické pozadie ČĽR, jej geografické podmienky, politický systém i štruktúru štátnej moci, ako aj špecifické rysy čínskej ekonomiky. Následne približuje metódy a postup hodnotenia *compliance* Číny so záväzkami z dohôd WTO a to konkrétne prostredníctvom analýzy úrovne (1) implementácie jej obchodných záväzkov vyplývajúcich z členstva vo WTO, no i (2) nad rámec takejto implementácie, a to jednak (i) skúmaním obchodnej politiky Číny cez prizmu 42 členov WTO a ich vyhlásení o obchodných praktikách Číny, ktoré autorka získala vďaka svojej osobnej účasti na siedmej obchodnej previerke Číny vo WTO, ktorá sa konala v júli 2018 vo WTO v Ženeve, (ii) na základe interview s odborníkmi na medzinárodné vzťahy a medzinárodný obchod a dotazníkov získaných od zástupcov českých exportných firiem a (3) na základe analýzy obchodných sporov iniciovaných zo strany iných členov WTO proti Číne na pôde WTO za porušenie jej zmluvných záväzkov v rokoch 2001-2018.

Tretia kapitola pod názvom „Čína a WTO“ je venovaná historickému vývoju a zhodnoteniu významu WTO pre Čínu s následnou analýzou súčasnej pozície Číny vo WTO a jej vplyvu na obchodné rokovania. Špeciálna pozornosť je venovaná obchodným záväzkom Číny vo WTO a právnym predpokladom jej členstva so zreteľom na jej status rozvojového štátu a z toho vyplývajúcich všeobecných no i špecifických záväzkov s osobitným zreteľom na záväzky Číny v oblasti TRIPS, ktorých nedodržiavanie sa vo všeobecnosti považuje za jeden z hlavných bodov kritiky.

Autorka vo štvrtjej kapitole pod názvom „Obchodní liberalizace Číny za obzorem multilateralismu“ poukazuje na význam postavenia Číny v rámci regionálnej obchodnej spolupráce, konkrétne s krajinami ASEAN, Austrálie, Chile, Kostarikou, Gruzínskom, Hongkongom (Čína), Islandom, Kóreou, Macaom (Čína), Novým

Zélandom, Pakistanom a i., no zdôrazňuje i rozsiahlu diskusiu, ktorá prebieha na tému „Čína a rozvojové štáty“ a to najmä tie nachádzajúce sa v Afrike. V tejto súvislosti autorka rozoberá veľmi široko pertraktovanú tému problémových aspektov čínskej ekonomickej prítomnosti na tomto kontinente, t.j. obchodnú výmenu, čínske investície v Afrike a pôžičky, ktoré Čína poskytuje chudobným štátom. Zaujímavou súčasťou tejto kapitoly je i informácia o 41 najmenej rozvinutých krajinách, prevažne v Afrike, voči ktorým Čína uplatňuje preferenčný obchodný režim, hoci sama nie je uvedená v zozname donorských krajín GSP. Autorka v tejto súvislosti uvádza, že „ať jsou její motivy k podepisování regionálních obchodních dohod či poskytování jednostranných obchodních výhod jakékoliv, Čína tímto neporušuje své smluvní závazky ve WTO, ani mnohostranná pravidla obchodování.“(s. 91) Za osobitnú zmienku stojí autorkino konštatovanie v závere kapitoly, že „Čína převzala obchodní „model“ vyspělých velmocí“ a „investuje, zvýhodňuje a podporuje ty země, s nimiž cítí potřebu úzce spolupracovat, a to za rámec toho, co jí umožňuje mnohostranný obchodní systém“, pričom to má dopad na konkurencieschopnosť Číny, no i jej rastúci politický vplyv na medzinárodnej scéne.(s. 91) S týmto tvrdením jednoznačne súhlasím a považujem ho za kľúčové z hľadiska komplexného hodnotenia aktuálneho postavenia Číny vo svetovom hospodárstve, ktoré je reflektované i v aktuálnom geopolitickom vývoji.

V nasledujúcej piatej kapitole autorka v súlade s hlavnou témou vedeckej monografie analyzuje *compliance* Číny z hľadiska implementácie jej záväzkov z dohôd WTO do čínskej legislatívy, no skúma i nedostatky v aplikácii a vymáhaní obchodnej legislatívy v Číne po ich implementácii. V tejto časti predloženej vedeckej práce autorka vychádza najmä zo špecifik viacúrovňového administratívneho usporiadania riadiacich orgánov v Číne, ktoré majú potenciálne negatívny vplyv na účinnosť implementácie záväzkov prevzatých do čínskej legislatívy, no medzi faktory prispievajúce k zníženej úrovni reálnej implementácie záväzkov subsumuje i nedostatok transparentnosti a nepresnú formuláciu zákonov. V ďalšej časti textu autorka predstavuje výsledky vlastného výskumu, ktorý delí na tri časti. Podľa slov autorky prvá časť výskumu obsahuje preskúmanie obchodnej politiky Číny na makro úrovni, t.j. na úrovni členov WTO, kde každý štát vystupuje ako respondent. V druhej časti výskumu autorka realizovala preskúmanie na mikro úrovni, kde respondentmi boli jednotlivci, t.j. odborníci na medzinárodné vzťahy alebo zástupcovia do Číny exportujúcej firmy. V tretej časti výskumu autorka skúmala *compliance* Číny so záväzkami z dohôd WTO z pohľadu preskúmania obchodných sporov vo WTO, v ktorých bola Čína adresátom sťažností pre porušenie mnohostranných obchodných záväzkov. Ako odporúčanie by však vo všeobecnosti bolo možné uviesť, že by bolo vhodnejšie v rámci skúmania účasti krajiny na systéme riešenia sporov vo WTO vychádzať z výsledkov vyriešených sporov a nielen z počtu sťažností podaných voči

krajine, nakoľko na základe samotnej iniciácie sporového konania nemožno prejudikovať i porušenie záväzkov zo strany žalovanej strany.

Na makro úrovni boli v súlade s notoricky známymi výhradami voči Číne, pokiaľ ide o dodržiavanie jej záväzkov z dohôd WTO, identifikované a teda potvrdené najmä problémy súvisiace s existenciou a financovaním štátnych podnikov, s ochranou a vymáhaním práv duševného vlastníctva, s presadzovaním čínskych štandardov, certifikácií a iných administratívnych prekážok ako významnej netarifnej prekážky obchodu, no i problémy s pretrvávajúcim obmedzovaním vstupu zahraničných subjektov do vybraných sektorov služieb napriek čínskymi autoritami deklarovanej pokračujúcej liberalizácii v tejto oblasti.

Pokiaľ ide o hodnotenie *compliance* Číny na mikro úrovni, v rámci ktorého autorka skúmala skúsenosti respondentov s prístupom na čínsky trh, zaujímavým výstupom bolo zistenie o problematike jednotného vymáhania zákonov zabezpečujúcich nediskriminačný prístup k importovaným výrobkom na celom území Číny, čo úzko súvisí i s otázkou transparentnosti pri implementácii a vymáhaní zákonov v Číne. Za výrazný problém respondenti považovali absenciu publikácie administratívnych opatrení na nižšej ako ministerskej úrovni a v prípade ich zverejnenia zase uvádzali nedostatok vo forme nesplnenia záväzku publikácie týchto opatrení v jednom z troch oficiálnych jazykov WTO.(str. 101) Pokiaľ ide o otázku uplatňovania režimu národného zaobchádzania pri vstupe na čínsky trh bol respondentmi uvedený zaujímavý príklad zvýhodnenia domácich subjektov oproti zahraničným dovozcom tým, že drobní domáci pestovatelia nemuseli na rozdiel od dovozcov poľnohospodárskych výrobkov a potravín odvádzať pri predaji svojej produkcie daň z pridanej hodnoty. Napriek konkrétnym nedostatkom identifikovaným zo strany respondentov sa väčšina zhodla v tom, že „Čína dosáhla významných výsledkov v oblasti naplňování svých mnohostranných obchodních závazků a přijala řadu liberálních opatření, pod jejichž vlivem otevřela domácí trh zahraniční konkurenci.“(s. 102)

V šiestej kapitole nazvanej „Nekalé obchodní praktiky a kauza neudělení statusu tržní ekonomiky Číně ze strany EU“ sa autorka venuje otázke ochrany pred dumpingom a neoprávneným subvencovaním vývozu s jej priamym vplyvom na postup EÚ pri rozhodovaní o udelení statusu trhovej ekonomiky Číny. Analyzuje trhové prostredie v Číne z pohľadu jednotlivých deformujúcich faktorov a na základe štatistickej analýzy autorka dospieva k záveru, že Čína sa podieľa až takmer jednou tretinou na celkovom počte 486 antidumpingových vyšetrení vo WTO, no v prípade antisubvenčných vyšetrení je tento podiel ešte vyšší, pričom najvyšší počet antisubvenčných vyšetrení voči Číne bol iniciovaný práve v roku 2016, v ktorom Čína očakávala udelenie statusu trhovej ekonomiky. V súvislosti s postojom Európskej únie autorka špeciálnu pozornosť venuje úlohe oceliarskej lobby v EÚ a rizikám

vyplývajúcim pre EÚ v prípade straty možnosti stanovenia výšky dumpingu a subvencií alternatívnym spôsobom (porovnaním s výrobnými nákladmi a cenami v trhových ekonomikách) v prípade udelenia statusu trhovej ekonomiky Číne.

V siedmej záverečnej kapitole „Otvorená Čína – *Qui bono?*“ autorka sumarizuje liberalizačné opatrenia v oblasti obchodu s tovarom a službami zo strany Číny za obdobie 2001-2017 (2018) a konštatuje zvýšenie celkového podielu súkromných spoločností a zahraničných investičných spoločností na celkovom objeme zahraničného obchodu Číny z 57,5% v roku 2001 na 84% v roku 2017. (s.169) Ako pozitívny výsledok prijatých liberalizačných opatrení vníma nárast prílevu priamych zahraničných investícií do sektoru služieb, ktoré v roku 2017 predstavovali 73%-ný podiel na celkových investíciách prúdiacich do Číny zo zahraničia. Autorka v tejto kapitole zároveň konštatuje, že „Čína dosáhla z liberalizácie obchodu, probíhajúcej souběžně na různých úrovních, větších zisků, než většina jejích obchodních partnerů.“(s.171) Autorka dodáva, že zvýhodňovanie domácich subjektov pred zahraničnými dodávateľmi predstavuje porušovanie pravidiel multilaterálneho obchodného systému a vytesňovaním dovozu a získaním väčšej nezávislosti môže Čína predstavovať pre svet do budúcnosti hrozbu. Autorka vedeckú monografiu uzatvára náčrtom pravdepodobného scenára budúceho vývoja, v ktorom vidí Čínu prevziať vedúce miesto vo svetovej ekonomike a vyjadruje odôvodnenú obavu, že ak obchodná vojna dvoch najväčších ekonomík sveta bude pretrvávajúca, bude to mať negatívny dopad na celú globálnu ekonomiku.

Obsahovo pokladám predloženú vedeckú monografiu „Compliance Číny s WTO - Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky“ za veľmi úspešné dielo. Autorka predložila vysokokvalifikovanú prácu, ktorá sa opiera o názorovú pluralitu známych vedeckých osobností, ako i o originálne aktuálne relevantné dáta získané i vďaka osobnej účasti autorky na preskúmaní obchodnej politiky ČĽR vo WTO v roku 2018, no i na základe originálnych výstupov získaných vyhodnotením dotazníkového výskumu ohľadne podmienok prístupu zahraničných subjektov na čínsky trh.

Autorka analýzou kvalitatívnych a kvantitatívnych údajov tvorivo spracovala danú problematiku a výsledkom je ucelené vysoko teoretické dielo, ktoré hodnotí postavenie a *compliance* ČĽR vo WTO a načrtáva perspektívu možného posunu tejto ekonomiky na prvé miesto vo svetovom meradle.

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, and Index Copernicus. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**.

Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (mv.fmv@euba.sk) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at <https://fmv.euba.sk/en/science-and-research/scientific-journals/journal-of-international-relations>, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations

3/2019

Ročník XVII

Volume XVII

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XVII, 3/2019.

Hlavná redaktorka / Editor in-chief

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

Doreen BEKKER

Alexandru BURIAN

Eva CIHELKOVÁ

Alan V. DEARDORFF

Attila FÁBIÁN

Tatiana FILOSOFOVA

François GEMENNE

Otmar HÓLL

Edward H. HUIJBENS

María Teresa INFANTE

Caffi Siri Rohaini Binti KASSIM

LI Hsi-Mei

Klavdij LOGOŽAR

Stanislav MRÁZ

Rebecca NEUMANN

Jan OSTOJ

Hakan G. SICAKKAN

Karol SORBY

František ŠKVRNDA

Pavel ŠTURMA

Chong-Ko Peter TZOU

Harun UÇAK

Jolita VVEINHARDT

University of Malaya, Malaysia

Rhodes University, South Africa

Moldavian Association of International Law, Moldova

Pan-European University, Slovakia

University of Michigan-Ann Arbor, USA

University of West Hungary, Hungary

NRU Higher School of Economics, Russia

University of Liège, Belgium

University of Vienna, Austria

University of Akureyri, Iceland

University of Chile, Chile

University of Malaya, Malaysia

Chinese Culture University, Taiwan

University of Maribor, Slovenia

College Danubius, Slovakia

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

University of Bergen, Norway

University of Economics in Bratislava, Slovakia

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Charles University in Prague, Czech Republic

Tamkang University, Taiwan

Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor

Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry
Slovenskej republiky EV 4785/13.
ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)
ISSN 1339-2751 (online)